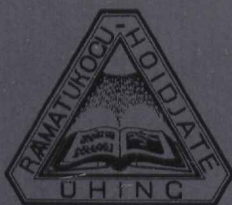

**EESTI
RAAMATU-
KOGU-
HOIDJATE
ÜHINGU
AASTA-
RAAMAT
1991**

EESTI
RAAMATUKOGU-
HOIDJATE
ÜHING

EESTI
RAAMATU-
KOGU-
HOIDJATE
ÜHINGU
AASTA-
RAAMAT

3

1991

TALLINN
1992

Toimkond: Linda Kask, Arda-Maria Kirsell,
Anne Klaassen (toimetaja), Aita Kraut (koostaja),
Anne Valmas

Kujundanud Tiia Eikholm

EESSÕNA

Teie käes on ERÜ aastaraamat, mis püüab vahendada Eesti raamatukogunduses 1991. aastal tähelepanu kõitnud ja kõneainet pakkunud, nii muret teinud kui ka rõõmu toonud sündmusi. Arvasime nende hulka Eesti-Läti-Leedu raamatukoguhoidjate taaskohtumise ühisel IV kongressil Riias, IFLA aastakonverentsi Moskvas, samuti meie vabariigi raamatukogupäevad, seekord juba iseseisvaks kuulutatud Eesti Vabariigis. Mida iseseisvus kaasa toob külaraamatukogudele, ka sellest teeme juttu. Ajaloost meenutame, et Eesti Bibliograafia Asutuse loomisest on möödunud 70 aastat. Jätkame ERÜ I aastaraamatus algust tehtud jutuga Eesti Vabariigi raamatukogude instruktoritest. Mõtlemisainet pakuvad 1991. aasta raamatukogunduse tuntumad juubilarid. Aastaraamatu arvustuste rubriik tuli kavandatust tagasihoidlikum — hinnanguid meie eriala trükistest ja üritustest on vaid kahelt autorilt. Traditsioonilised kroonikaleheküljed pakuvad arve ja fakte ERÜ elust 1991. aastal.

Aastaraamat on seekord trükiks ette valmistatud Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogus. Täname kõiki autoreid heatahtliku koostöö eest.

Soovime Teile meeldivat lugemiselamust ning järgmise aastaraamatu tegijatele — jõudu ja edu!

PREFACE

This "ELA Yearbook 1991" is an attempt to give an outline of the major events and undertakings in the librarianship of Estonia in 1991. The editorial board has presented a wide range of issues relating to various aspects of library work. Among them you can find an account of the reunion of the librarians of Estonia, Latvia and Lithuania at their 4th Congress in Riga, reflections on the IFLA Annual Conference in Moscow and on the library days in our reestablished independent Republic of Estonia. Major concerns of a village library in its changing position give us something to think over.

The History Pages carry an article about the Estonian Bibliographical Establishment — 70 years have passed from its official foundation. There is a follow-up to the story about library advisors in the Republic of Estonia (1918—1940) that was started in the first ELA yearbook. Two leading authorities of Estonian librarianship, who celebrated their anniversaries in 1991, have a serious talk with the reader. It's a pity that only two authors have contributed to the Review Column, sharing their estimations on library literature and activities. The traditional Chronicle gives facts and figures on the year 1991 in the every-day life and major events of the Estonian Librarians Association.

"ELA Yearbook 1991" has been compiled and edited in the Library of the Estonian Academy of Sciences.

The editorial board would like to thank the authors who have shared information and material about various aspects of library activities.

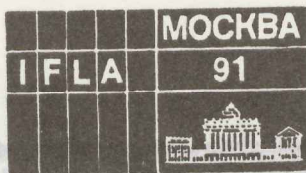
We hope you will enjoy the book and wish the best of luck to the editorial board of the following ELA Yearbook.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В данном ежегоднике Общества библиотекарей Эстонии (ОБЭ) собранные материалы дают обзор более примечательных событий в библиотечном деле Эстонии в 1991 г. Среди них можно прежде всего выделить восстановление традиций проведения общих конгрессов библиотечных работников Эстонии, Латвии и Литвы, после долгого перерыва состоялся IV конгресс в Риге. К важным событиям следует отнести и многочисленное участие эстонских библиотекарей в генеральной конференции ИФЛА в Москве. Не остались без внимания и республиканские дни библиотекарей, проведенные в этом году уже в самостоятельной Эстонской Республике. Из ежегодника можно узнать, какие проблемы самостоятельность ставит перед сельскими библиотеками. Из истории эстонского библиотечного дела известно, что прошло 70 лет со дня основания Учреждения эстонской библиографии. Продолжается начатый уже в первом ежегоднике ОБЭ рассказ о первых библиотечных инструкторах Эстонии. Несомненный интерес вызывают и статьи двух известных в библиотечных кругах юбиляров в 1991 году. Рубрика критики ежегодника меньше ожидаемого — оценки об изданиях и событиях только от двух авторов. Традиционные страницы хроники ОБЭ как всегда полны цифр и фактов.

Ежегодник 1991 года подготовила к изданию Библиотека АН Эстонии. Благодарим всех наших авторов за доброжелательное сотрудничество.

Желаем Вам приятного чтения, а авторам и составителям следующего ежегодника — успеха.

Lugemise uurijate ümarlauaseminar Tallinnas

AILI NORBERG

Rahvusvahelise Raamatukoguhoidjate Ühingute Föderatsiooni (IFLA) 1991. a. sessioon algas tegelikult juba sama aasta aprillis Budapestis Ungari rahvuslikus raamatukoguteaduse ja metoodikakeskuses rahvusvahelise konverentsiga "Lugemisharjumused muutuvast ühiskonnas". Seal pidasid 14 maa esindajad 33 ettekannet raamatukogude ja nende omavaheliste suhete muutumisest muutuvast kultuurikeskkonnas.¹

Tallinnas toimus 14.—16. augustini, vahetult enne IFLA põhisessiooni algust Moskvas, ümarlauaseminar "Lugemise areng multikultuurilistes riikides" (Advancing Reading in Multicultural Countries).² Seminar oli hotelli "Viru" konverentsisaalis Eesti Rahvusraamatukogu poolt laitmatult korraldatud. Istungeid juhatasid prof. Paul Kaegbein Kölnist, Valeria Stelmahh Moskvast ja Jadwiga Kolodziejska Warrsavist. Seminarist võttis osa 37 lugemisprobleemide uurijat 12 riigist.

Avakõne pidas V. Stelmahh, järgnesid 11 plenaarettekannet, küsimused, sõna võtud ja ettekannete arutelu. Seminari kaks esimest ettekannet olid pühendatud raamatukogude lugejateeninduse küsimustele.

Esimeses ettekandes "Üliõpilane ja raamatukogu" käsitles Urve Tõnnov (Eesti, Tartu) Tartu üliõpilaste lugemishuvisid ja -vajadusi ning nende rahuldamisega seotud probleeme. Eraldi vaadeldi eesti- ja venekeelset üliõpilaskonda ning nende rahulolu lugejateenindusega Tartu Ülikooli Raamatukogus. Käsitluse aluseks oli raamatukogus läbiviidud lugejauuringu statistika.

Teisena esines Jes Petersen (Taani, Kopenhaagen). Ta käsitles oma ettekandes "Keelevähemuste raamatukogulik teenindamine Taanis" kõigepealt Taani rahvaraamatukogude süsteemi toimimist seoses rahvaraamatukogude seadusega,

¹ Vt. IFLA Newsletter. Issue 5. June 1991.

² Teemade tõlked siin ja edaspidi allakirjutanult.

mille järgi kõik Taani kodanikud võivad rahvaraamatukogude teenuseid kasutada. Seadus teeb kohustuslikuks ka kooliraamatukogude olemasolu kõigis koolitüüpides alates algkoolist. Praegu loevad Taani lapsed sajabrotsendiliselt ja täiskasvanud elanikkond 60% ulatuses raamatukogudes. 40% täiskasvanutest on väga mitmesugustel põhjustel kirjastajast eemale jäänud (nägemis- ja kuulmishäired, vaimsed häired jne.). Viimasel ajal kasvab kiiresti sisseerännanud elanikkond, kes teistest keele- ja kultuurikeskkondadest tulnuna moodustab nn. keele- ja etnilisi vähemusi. Adapteerumiseks vajavad nad abi ja tähelepanu ka Taani raamatukogudelt. Kõigis Põhjamaades, kaasaarvatud Taani, on ellu kutsutud spetsiaalsed riikide poolt finantseeritavad immigrantide keskraamatukogud, kelle ülesandeks on ühelt poolt pakkuda immigrantidele informatsiooni ja lugemisvara nende emakeeles, teiselt poolt tutvustada neile asukohamaa keelt ja kultuuri. Praegu elab Taanis 150 tuhat niisugust inimest (3% Taani 5miljonilisest elanikkonnast), lisaks juba kodakondsuse omandanud võõrpäritolu inimesed, kes sageli ei soovi assimileeruda, vaid püüavad säilitada oma keelt, kultuuri ja harjumusi. Selle kontingendi raamatukogulik teenindamine on peale keskraamatukogude ka munitsipaalraamatukogude kohustuseks. Seoses muulaste arvukuse kasvuga oleks vaja komplekteerida rohkem nii kirjandust kui ka videomaterjale (lugeda mitteoskajatele) munitsipaalraamatukogudesse kohtadel. See on aga seotud kaadri-, raha- ja mitmete tehniliste (erinevad alfabeedid) probleemidega. Kõigi nende küsimustega tegeldakse, kui võrd seadus kohustab.

Paul Kaegbein ja Weiguo Wang (Saksamaa, Köln) vaatlesid ettekandes "Sotsiaalse keskkonna mõjust raamatukogupoliitikale ja raamatukogude juhtimisele" raamatukogusid kui sotsiaalsete süsteemide üht avatumat allsüsteemi, mille tunnus on operatiivne orienteerumine erinevate sotsiaalsete gruppide infovajaduse rahuldamisele. Näidete varal analüüsiti ühiskonna prioriteetide muutuste mõju raamatukogude juhtimisele ja töökorraldusele.

Seminari teisel istungil rääkis Nadežda Dobrõnina teemal "Lugemine paljurahvuselises riigis: kultuurialane koostöö või separatism". Ta käsitles mitmele lugemisuuringule tuginedes endise N. Liidu eri rahvaste võrdlevat lugemist rahvuskeeles, riigikeeles ja võõrkeeltes. Autor tegi huvitavaid, kuid kohati voluntaristlikke järeldusi seetõttu, et ei olnud arvesse võtnud kultuuriptsesside poliitilist, majanduslikku ja õiguslikku tausta.

Donald G. Davis (USA, Austin) kõneles teemal "Multikultuurilised pinged Ameerika kõrghariduses". Ettekandja käsitles lugemise arengu probleeme USA-s erilisest vaatenurgast, seotuna diskussiooniga ameerika kõrghariduse olemuse ja põhiväärtuste üle. Nagu nentis hr. Davis, on väitlus väljunud kõrgkooli seinte vahelt ja vallutanud ajakirjanduse. Diskussiooni objektiks on õppekavade sisu, mis paljude haridustegelaste arvates on eemaldunud klassikalise teadusliku

teadmise edastamisest ja arengust, toetudes rassiliste ja etniliste vähemuste mitmesugustele marginaalsetele ja fragmentaalsetele õpetustele ning arusaamadele. Eksperimendid õppetöös on viinud pieteedi- ja kohusetunde ning töökuse ja kannatlikkuse kadumisele Ameerika üliõpilaskonnas. Need omadused on aga olnud varasemate üliõpilaspõlvkondade edu pandiks harituse saavutamisel. Raamatukogud peegeldavad eelkõige oma raamatuvaradega neid ideid, mis parasjagu prevaleerivad akadeemilisel võitlusväljal.

Leena Siitonen (USA, Kingston) rääkis oma ettekandes "Lugemismaterjal ja lugemisperpetus" täiskasvanute lugema õpetamise probleemidest Ameerika Ühendriikides 80. aastatel. Testimistel on selgunud, et USAs elab kümneid miljoneid inimesi, keda puudulik või puuduv kirjaoskus segab igapäevaelu probleemidega toime tulemast. Sotsiaalselt ohtlikku olukorda (13% üle 17aastastest inimestest on funktsionaalselt kirjaoskamatud) arutati viimati juulis 1991 Valges Majas Raamatukogude ja informatsiooniteenistuste II konverentsil, kus riigiametnikud, poliitikud, üldsuse esindajad ja professionaalsed raamatukogutöötajad arutasid multikultuurilise ühiskonna haridustaseme tõstmise probleeme. Oluliselt takistab täiskasvanute lugema õpetamist sobivate õppematerjalide, samuti metoodika puudumine, mis arvestaks õpetatavate vanuselisi jm. erisusi. Ettekandes tutvustati mitut võimalikku viisi kirjaoskamatuid lugema ja ka seda oskust kasutama õpetada.

Jadwiga Kolodziejska (Poola, Warssavi) ettekanne "Laste ja noorte lugemisharjumustest eri maades" käsitles laste ja noorte lugemist ja lugemust 27 maal läbiviidud ankeetküsitluse andmeil. Võrdluseks kasutati nende maade varasemaid uuringutulemusi, samuti andmeid haridussüsteemi, kirjastustegevuse, raamatukaubanduse jne. kohta. Eraldi vaadeldi paljurahvuselisi maid ja sealsete laste kirjaoskust. Kas laps, kes elab Inglismaal, kuid tunneb ainult araabia kirja, on kirjaoskamatu?

Viimase 50 aasta jooksul on hariduse omandamise aeg keskmiselt kahekordistunud. Enamikus maades kestab koolikohustus 16. eluaastani. Haridusolud vaestes ja rikkastes maades on siiski väga erinevad: kui Senegalis saab alghariduse 3% lastest, siis Norras käib 89% lapsi koolis.

Ka raamatukogudes lugemine on eri maades üsna erinev, kuid keskmiselt on see kasvanud 37%lt 1975. aastal 58%ni 1985. a.

Käesoleval ajal väheneb laste ja noorte lugemine raamatukogudes, kuna järjest enam aega kulub audio-visuaalsetele programmidele. Näiteks Inglismaal vaatavad 8—11-aastased lapsed nädalas 18,5 tundi TV-saateid ja kuulavad 4 tundi raadiot. Laste ja noorte lugemine sõltub suuresti ka kirjastamise olukorrast eri maades. Eriti halb on olukord Aafrika riikides, kus aastas trükitakse ühe elaniku kohta 0,7—0,8 raamatut. Lastekirjanduse keskmine produktsioon maailmas

moodustab 15% trükiteodangust.

Igal maal peaksid tegutsema laste lugemise uurimise keskused. Juhuslikest uuringutest saadav informatsioon ei saa olla ammendav, samuti ei ole eri uuringute meetodika ega tulemused võrreldavad. IFLA Lugemise uurimise töörühm oma võimalusega uurimismetoodikat ja -tulemusi vastastikkku tutvustada kompenseerib mõneti uurimiskeskuste vähesust.

Janusz Ankudowicz (Poola, Warssavi) rääkis oma ettekandes "Lugemiskultuuri kujundavad sotsiaalsed faktorid" tekkinud muljetest ja mõtetest seoses ühiskonna ja kultuuri aregu iseärasustega praegusel murrangulisel ajal. Ühiskonna sotsiaalses ja kultuurilises arengus on lõppenud üks etapp. Oleks tarvis seda mõtestada, et tunda ja arvestada protsessi loomulikku inertsit. Millise pärandi viime kaasa tulevikku? Anda meie ühiskonna praegust sotsiaalset portreed on väga raske. Oleme veel liialt kõige olnu ja ebakindla oleva sees. Räägime demokraatiast, aga see mõiste ei ületa meil sageli sotsialismi raame.

Kultuurisfääris on kadunud elitaarsus, langenud on maitse kunsti ja kirjanduse loomisel ja hindamisel. Ostetakse ja loetakse raamatuid, aga see toimub juhuslikult, pole õiget motivatsiooni. Täna on raske öelda, kas meie ühiskonnas kujunevad küllalt arvukad ja tugevad kihistused, kes suudavad edasi viia ka kõrgkultuuri.

Ainsana käsitles paljurahvuselise riigi lugemisprobleeme ajaloolises retrospektiivis Kaija Nygard ettekandes "Lugemise õppimine ja õpetamine Soomes Rootsi ülemvalitsuse ajal". Vaatluse all olid Soome olud 12.—19. sajandil. Soome, nagu teada, on tänini ametlikult kakskeelne maa. Kirjaoskuse arengut Soomes on suurel määral mõjutanud ka kirik.

Seminari viimases ettekandes "Lugemise uurimise motiividest ja meetoditest" rääkis Aili Norberg (Eesti, Tartu) lugeja ja lugemise uurimisest Tartu Ülikooli Raamatukogus viimase kümne aasta jooksul, näidates lugemisprobleemide uurimise motivatsiooni muutumist ajas. Sellest, mida soovitakse teada saada või tõestada, sõltuvad suuresti uurimismetoodika, uuritava valimi määramine jm. uuringu läbiviimisega seotud sisulised ja tehnilised ülesanded.

Järgnenud läbirääkimistel arutleti ettekannete kuulamisel tekkinud küsimuste ja mõtete üle, millest mõnel juhul arenes välja mõttevahetus mingi üldisema sotsiaalkultuurilise probleemi ümber. Eriti tuntu huvi vabanevate Balti riikide poliitiliste, sotsiaalsete ja kultuuriliste arenguvõimaluste vastu, nagu kirjastuspoliitika, kirjanduse kättesaadavus, informatsiooni liikumise kiirus ja vabadus jpm. Sai selgemaks, et kõik, mis toimub Baltikumis, ei ole ainult Baltikumi probleem, vaid orgaanilises seoses kogu Euroopa arengutendentside ja -võimalustega.

Raamatukogud ja kultuur- IFLA 57. aastakonverents Moskvas

EVI RANNAP

1991. aasta jääb erilisena IFLA ajalukku, nii nagu meie ja kogu maailma ajalukku. IFLA juhtkonna ja Moskva korralduskomitee pingutustest hoolimata ei olnud võimalik konverentsi kõiki istungeid pidada ega osavõtjaskonda veenda selles, et tankikolonnid tänavatel, verevalamine ja miitingud ei puutu neisse. Augustisündmused vapustasid kõiki.

Olime oodanud 57. konverentsi peamiselt selle tõttu, et lootsime sinna lähendada suure grupi osavõtjaid.

Nõukogude Liit oli IFLA aastakonverentsi korraldaja esmakordselt 1970. aastal. Siis toimus konverents teemal "Lenin ja raamatukogud". 1991. aasta konverentsi korraldamine Moskvas oli planeeritud 5—6 aastat tagasi ning ka teema "Raamatukogud ja kultuur" IFLA juhtkonna poolt kinnitatud.

Selle teema valikul osutus määravaks UNESCO rahvusvaheline aktsioon "Ülemaailmne kultuuri aastakümme (1988—1997)" ja UNESCO üleskutse kaasa aidata selle põhieesmärkide saavutamisele.

Sellest tulenevalt olid IFLA konverentsi üldteema raames esile toodud järgmised alateemade rühmad:

1. Tunda ja mõista üksteist. Raamatukogu kui kultuurikeskus. Raamatukogu ja uus mõtlemine. Raamatukogu ja maailmakunst;
2. Raamatukogu paljurahvuselises riigis;
Erinevate rahvusrühmade raamatukoguteenindus;
3. Raamatukoguhoidja — internatsionalist;
4. Rahvusvaheline raamatuvahetus — kultuurivahetuse vorm;
5. Lapsed — XXI sajandi loojad;
Raamatukogude osa laste ja noorte internatsionaalses kasvatuses. Esteetiline kasvatus ja raamatukogu;
6. Maailmakultuuri inforessursside kasutusvõimalused kaasaegse tehnoloogia baasil. Rahvusvahelised raamatukoguvõrgud;
7. Restaureerimine ja konserveerimine kui maailma kultuuripärandi säilitamise

vahend. Raamatukogude koostöö loodusõnnetuste läbi kannatanud kogude taastamisel;

8. Raamatukoguhoidjad ja pidevharidussüsteem.

Nendest loetletud temaatilistest valdkondadest oli planeeritud 200 ettekannet 38 sektsioonis ja 14 töörühmas. Nädal kestev konverents pidi mahutama ligi 200 istungit ja töökoosolekut.

Igal aastal on IFLA konverentsi eel korraldatud seminare (pre-conference seminar). 1991. aastal peeti neid kaks: Tallinnas ja Riias. 14.—16. augustil Tallinnas toimunud seminari korraldasid IFLA lugemise uurimise töörühm ja Eesti Rahvusraamatukogu.*

Riias toimus seminar 13.—16. augustil teemal "Lugejateenindus multikultuuri keskkonnas — Ida ja Lääs." Selle korraldas IFLA multikultuuriga rahvastiku raamatukoguteeninduse sektsioon koos Läti Rahvusraamatukoguga.

Moskvas toimuva IFLA-konverentsi korralduskomitee oli moodustatud ainult Moskva suurte raamatukogude esindajatest, komitee esimeheks oli N. Liidu kultuuriminister Nikolai Gubenko. N. Liidu raamatukoguühingutest oli komitees esindatud ainult Moskva Raamatukoguassotsiatsioon (esinaine T. Korobkina).

Informatsiooni osavõtutingimuste ja kogu konverentsi korralduse kohta oli Moskvast raske saada. Tundus, et peatähelepanu pöörati väliskülalistele, kellelt loodeti valuutatulu. Eesti, Läti ja Leedu raamatukoguhoidjate ühingutel oli vastavalt IFLA põhikirjale täielik õigus ise otsustada oma delegatsioonide suuruse ja koosseisu üle. See näis olevat Moskva komiteele alguses täiesti vastuvõetamatu ja arusaamatu. Korduvalt kinnitasid nad meile, et on võimalik eraldada ERÜle mõned kohad N. Liidu delegatsioonis, mille suuruseks oli kavandatud 200 esindajat.

Meie kirjalikule protestile järgnesid ka lätlaste ja leedulaste omad. Juhtisime organiseerijate tähelepanu IFLA põhikirjas sätestatud õigustele ja taotlesime ERÜ delegatsiooni 30-liikmelisena, millele lisaks soovisime veel, et meil oleks võimalus lähetada 25-liikmeline grupp kaheks päevaks.** Lõpuks meie ettepanekuga nõustuti. Tingimuseks oli see, et kindlustaksime oma osavõtjatele ise ööbimiskohad. Ka sellega tulime toime tänu Eesti Kultuuriministeeriumi ja Rahvusraamatukogu abile. Meie ühingu külalistena said ööbimiskohad Eesti Vabariigi Esinduse hotellis koos Soome ja viis Rootsi ühingu liiget.

IFLA konverentsi ametlik avamine oli 19. augustil. Sektsioonide, komiteede ja töörühmade tegevus algas juba 18. augustil, mis jäi ka ainsaks päevaks, mil kõik koosolekud toimusid kavale vastavalt. Sel päeval toimus IFLA liikmete

*Vt. A. Norbergi art. käesolevas kogumikus.

**Vt. ERÜ kroonikat käesolevas kogumikus.

üldkoosolek, kus valiti uued IFLA juhtkonna liikmed ja president.

Juhtkonda valiti Eeva-Maija Tammekann Soomest (443 häält), Marcelle Beaudiquez Prantsusmaalt (481), Marta Terry Kuubast (444), Robert D. Stueart USAst (384) ja Warren Horton Austraaliast (297).

Eeva-Maija Tammekann on nüüd esimene eesti päritoluga ja eesti keelt kõnelev IFLA valitsuse liige. Eelmisest koosseisust jäid juhtkonda Russel Bowden Suurbritanniast ja Natalia Igumnova N. Liidust.

Presidendiks valiti Ameerika Ühendriikidest Robert Wedgeworth.

Samal koosolekul kiideti heaks IFLA tegevussuunad aastateks 1992—1997 ja pikaajaline tegevusprogramm, milles kinnitatakse ÜRO inimõiguste deklaratsioonile tuginedes, et IFLA taotleb oma tegevuses:

- informatsiooni tõketeta edastamist ja kasutamist kogu maailmas,
- raamatukogutöö oskuste arendamist,
- raamatukogude kasvu ja teeninduse laiendamist,
- inforessursside ulatuslikumat kasutamist raamatukoguteeninduses.

Juba enne Moskva konverentsi toimusid sektsiooni juhataste uute liikmete valimised. Eestist on nüüd aastateks 1991—1995 valitud parlamendiraamatukogude sektsiooni alalise komiteesse Ivi Eenmaa ja hariduse ning täienduskoolituse sektsiooni omasse Evi Rannap.

Moskva konverentsi ajal valiti Aira Lepik lugemise uurimise töörühma.

Eesti oli seekord esindatud ka mitme ettekandega. Anne Rande esines kooliraamatukogude sektsioonis teemal "Kirjanduse kasutamine kultuuripärandi tutvustamiseks laste hulgas". Ettekanne sai väga hea vastuvõtu ja äratas suurt huvi. Lauri Lepikult oli ettekanne raamatukoguhingute juhtimise töörühmas teemal "Raamatukoguhingute taasloomine Balti riikides". Lasteraamatukogude sektsiooni ja lugemise uurimise töörühma ühisel seminaril oli Aira Lepiku ettekanne laste lugemise seosest televisiooniga.

Konverentsi ametlik avamine toimus 19. augustil õhtupoolikul Rossija Kultuurikeskuses. Hommik oli alanud meid kõiki ehmatavate ja kohutavate uudistega riigipöördest.

Konverentsikeskuses püüti jätkata sektsioonide istungeid, kuid rohkem toimus kogunemisi ja ärevat arutelu kuluaarides. IFLA juhtkond, eriti NL-poolne korralduskomitee, püüdis jätta muljet, nagu oleks see, mis toimub väljaspool konverentsihoonet, Moskva tänavatel, IFLAse mittepuutuv. Sellest hoolimata kogunesid olukorra üle aru pidama mitmete maade delegatsioonid (USA, Suurbritannia, Skandinaaviamaad jt.), kes esitasid oma protestiavaldused. Mõistetamatu oli, et jätkatakse rahvusvahelise koostöö ja vaba infovahetuse probleemide arutamist olukorras, kus N. Liidus on keelustatud TV, raadiosaated,

suletud ajalehed.

Ametlik avamine kujunes paljude arvates absurditeatriks, kuna pidulikud kõned peeti varem koostatud ja trükitud avaldatud tekstidest täpselt kinni pidades. Kõigi meeli ärevaks tegevatest olukordadest vaikiti. Ainult minister N. Gubenko teatas, et tal on toimu kohta väga vähe informatsiooni ja avaldas lootust IFLA konverentsi rahulikuks jätkamiseks.

Teisipäevast, 20. augustist alates puudusid konverentsilt mitme maa esindajad. Nii Läti kui Leedu delegatsioonid jätsid Moskvasse paar inimest vaatlejatena, teised lahkusid. Meid eestlasi tegi samuti ärevaks teadmatus olukorrast kodus, tagasisõiduvõimalustest ja sündmuste edasisest arengust Moskvas. Õnneks säilis telefoniühendus. Informatsiooni saime ka Eesti Esinduse ruumides töötavalt Baltic News Service'i noormeestelt, kes ööpäevaringselt said informatsiooni paljudelt teadeteagentuuridelt. Selle tõttu olid esinduse hotellis elavad soomlased ja rootslased samuti paremini informeeritud. Nad olid ühenduses ka oma saatkondadega. Rootsi saatkonna soovitusel lahkus kogu rootsi delegatsioon kolmapäeval, enamik soomlasi lahkus neljapäeval. Reedeks, 23. augustiks, mil toimus ametlik lõpetamine, oli 1500 osavõtjast kohale jäänud 300—400 inimest.

Ära jäid mitmed kavas olnud raamatukogude külastused ja tööseminarid. Neljapäeval, 22. augustil oli võimalus tutvuda Moskva Riikliku Kultuuriinstituudiga ja osa võtta tööseminarist, kus kõik ettekanded olid N. Liidu esindajatelt. Ülle Papp ja käesoleva ülevaate koostaja võtsid sellest osa. Oma osavõtuga austas seminari ka IFLA uus president, kes on ametilt raamatukogunduse õppejõud. Kultuuriinstituut tutvustas ennast meile nõukogude ajast nii tuttavas enesekeitmise vaimus.

Mida andis meile IFLA 57. konverents?

Rohkem küll elamusi kui teavet. Suhtlemine kolleegidega kogu maailmast jäi lühiajaliseks, kuid väga meeldejäävaks. Unustamatu oli 21. augusti õhtu Kremli Kongresside Palees. See oli juba demokraatlike jõudude võidu päev. Putšistid olid arreteeritud, Eesti kuulutanud ennast iseseisvaks. Moskva tänavatel liikus võidukas rahvas. Kergendustunne ja rõõm oli vallanud kõiki. Kongresside Palee pidusaalis lauldi, naerdi, tantsiti. Toimus tõeline rõõmupidu.

23. augustil toimunud lõppistungist võtsid osa need Eesti delegatsiooni liikmed, kes olid veel Moskvasse jäänud: Malle Ermel, Marika Karo, Jüri Järs, Maare Kümnik, Indrek Lang, Aira Lepik, Lauri Lepik, Kalju Tammaru, Ülle Papp, Evi Rannap, Helle Martis.

1992. aastal toimub IFLA 58. konverents Indias. Võib-olla suudame ühe esindaja sinnagi saata.

Näitusest Raamatukogutehnika-91

TOOMAS ETVERK

IFLA aastakoosoleku ajal toimus Moskvas ka raamatukogu- ja infotöö tehniliste vahendite näitus, ametliku nimega **Международная выставка "Библиотехника-91"**, mille täpsem määratlus on näituse kataloogi /1/ pealkirjas. Sealt on näha, et ka inglise keeles kasutati venekeelset näituse nime, mille tulemusena sündis paljude jaoks eksootiline sõna "Библиотехника".

Kataloogi andmetel osales näitusel 31 eksponenti. Tegelikult oli neid rohkem, arvatavasti 36; kuid ka koos selle parandusega jääb näitus osavõtjate arvult tublisti alla mullu Stockholmis peetud analoogilisele näitusele, kus IFLA Expressi andmetel osales 170 eksponenti ja boksides töötas üle 500 inimese /2/.

Riikide kaupa jagunesid kataloogis /1/ olevad eksponendid järgmiselt:

1. NSVL	— 14
2. Saksamaa	— 5
3. USA	— 4
4. Holland	— 3
5. Belgia	— 1
6. Hiina	— 1
7. Soome	— 1
8. Suurbritannia	— 1
9. Taani	— 1

Niisiis puudusid näiteks "suurest seitsmikust" Kanada, Itaalia, Jaapan ja Prantsusmaa, puudusid IFLA eelmise aastakoosoleku korraldaja Rootsi ja järgmise korraldaja India, polnud ühtegi NSVL endist liitlasmaad.

Väljapanekuid võiks temaatiliselt jaotada järgmiselt (sulgudes eksponentide ligikaudne arv):

1. Raamatukogutöö automatiseerimine (15);
2. Kirjastamine ja trükiste tarnimine (6);
3. Raamatukogunduslaste näituste, konsultatsioonide, reklaami jms. korraldamine (4);

4. Mikrografia (2);

5. Raamatukogutöö vahendid, v.a. automatiseerimisvahendid (2);

6. Andmebaasid kompaktdmeplaadil (1).

Toodud jaotus on tinglik, sest enamik eksponente demonstreeris mitut eksponaati; siiski olid need reeglina ühest valdkonnast. Mitme olulise, kuid eri valdkonda kuuluva eksponaadi puhul läks aga vastav eksponent eespool toodud jaotuses üheaegselt mitmesse kohta. Oli ka sääraseid eksponente, keda ei osanud ühtegi valdkonda paigutada, sest näidati iseenast. See käib mõnede Moskva raamatukogude kohta, kes oma boksiga teatasid, et nad olemas on, ilma ühtki olulist tehnilist vahendit, süsteemi, lahendust jms. demonstreerimata. Vaatamata nimetatud puudustele peegeldab toodud loetelu näituse üldist temaatilist jaotust küllalt hästi. Et esikohal oli raamatukogutöö automatiseerimine, vaatleme seda ainevaldkonda veidi lähemalt.

Dynix Automated Library Systems, kelle keskus asub Ameerika Ühendriikides Utah's, esitles ennast kui viimase nelja aasta jooksul kõige enam automatiseeritud raamatukogusüsteeme paigaldanud firmat. Selle väite toetuseks tsiteeritakse prospektis /3/ ajakirja Library Journal iga-aastaseid turuülevaateid "Automated System Marketplace", mis ilmuvad aprillis ning toovad andmeid nii USA kui ka kogu maailma kohta. Vaatleme mõningaid neist.

1990. a. jagunes automatiseeritud raamatukogusüsteemide maailmaturg järgmiselt:

Firma	Paigaldatud	süsteeme
	tk.	%
Dynix	171	36,8
Innovative	47	10,1
GEAC	45	9,8
DRA	44	9,5
SIRSI	35	7,4
SOBECO	29	6,2
Inlex	27	5,8
VTLS	25	5,4
CLSI	16	3,4
NOTIS	15	3,2
Comstow	6	1,3
Unisys	5	1,1
Kokku	465	100,0

Tipus olev Dynix rõhutas oma süsteemide muude heade omaduste kõrval

universaalsust e. sobivust nii suurtele kui väikestele, nii teadus-, rahva- kui muudele raamatukogudele. Tegelikult kasutati 1991. a. juunikuu andmeil Dynixi süsteeme

- 364 rahvaraamatukogus (45% kõigist kasutajatest),
- 205 kooliraamatukogus (25,3%),
- 151 kõrgkooliraamatukogus (18,7%),
- 58 eriraamatukogus (7,2%),
- 29 ühinguraamatukogus (3,6%) ja
- 2 föderaalvalitsuse raamatukogus (0,2%).

Kui võrdleme Dynixi süsteeme kasutavate rahva- ja kooliraamatukogude arvu kõrgkooli- ja eriraamatukogude arvuga, näeme, et esimeses grupis on siiski üle kahe ja poole korra rohkem raamatukogusid kui teises. Sama prospekt toob huvitavaid andmeid Dynixi senistest süsteemidest kõige suurema ja kõige väiksema kohta:

	Suurim	Vähim
Terminalide arv	853	4
Laenutuste arv aastas	12 000 000	1 200
Kõidete arv	3 445 000	7 203
Nimetuste arv	2 000 000	5 600

Enamik toodud arvudest on täiesti kujutletavad ka Eesti oludes, väljaarvatud raamatukogu või nende kompleks, kus töötaks 853 terminaliga automatiseeritud süsteem. Meie unistuste piir on esialgu umbes kümme korda madalam, USA raamatukogusid käsitlevas ülevaates /4/ mainitakse aga süsteemi INTERFACES, milles terminale üle tuhande.

Riikide kaupa kasutatakse Dynixi süsteeme järgmiselt /3/:

USA	304
Austraalia	216
Kanada	49
Ühendkuningriik	30
Uus-Meremaa	19
Iirimaa	9
Prantsusmaa	4

Näeme, et Dynix levib praktiliselt siiski vaid ingliskeelses maailmas.

Toome veel mõned Dynixi ühe süsteemi, nimelt Elite X86, andmed /5/. Tegemist on spetsiaalselt väikeste raamatukogude jaoks väljaarendatud integreeritud süsteemiga, mille baastarkvara on sama, mis Dynixi suurematel süsteemidel. Lugejate ega säilitusüksuste arv ei ole piiratud, süsteemi abil saab

teha kõiki põhilisi raamatukogutöid, on tagatud side suurte raamatukogusüsteemidega. Riist- ja tarkvara: Dynix/Intel 286, 386 ja 486; operatsioonisüsteemid PICK ja UNIX. Dynixi raamatukogusüsteemid on turul alates 1983. aastast. 1987. aastast hoiab ta oma käes liidripositsiooni.

Automatiseeritud raamatukogusüsteemide loendis mainitud firmadest oli Moskva näitusel lisaks Dynixile esindatud vaid VTLS. See süsteem ilmus turule 1975. aastal, esialgu kui tarkvarapakett kataloogide koostamiseks ja raamaturingluse arvestamiseks. Täna on välja arendatud kompleksne, integreeritud automatiseeritud raamatukogusüsteem /6, 7, 8/, mis koosneb järgmistest allsüsteemidest (nende eestikeelsed nimetused on tinglikud, täpsuse huvides lisame originaalnimetused):

- lugejakataloog (Online Public Access Catalog — OPAC)
- otsing võtmesõnade järgi (Keyword and Boolean Searching)
- laenutamine (Circulation)
- piiratud kasutamise fondide kontroll (Reserve Room Control)
- kataloogimine (Cataloging)
- bibliograafiline kontrollimine (Authority Control)
- jadaväljaannete arvestamine (Serials Control)
- säilikute asukoha jälgimine (Status Monitoring)
- aruandlus ja kogude korraldus (Reporting and Collection Management)
- süsteemi häälestamine (Parameters and Library Profiling).

Lisaks allsüsteemidele pakub VTLS terve rea muid võimalusi hõlbustamaks raamatukogu tööd, nagu täiestekstide hankimine (Document Delivery), infootsing teiste raamatukogude andmebaasidest (Locally Mounted Data Bases) jms.

VTLSi tavaline riist- ja tarkvara on Hewlett-Packardi seeria HP 3000 RISC-arhitektuuriga arvuti ja MPE/XL operatsioonisüsteem, mis olenevalt konfiguratsioonist võimaldab lülitada süsteemi kuni 600 terminali ja kasutada ketasmälu kuni 85 gigabaiti. Ta on rakendatav ka IBMi seeria 370 ja IBMES/9000 arvutitel operatsioonisüsteemiga VM. Väiksematele kogudele pakutakse Micro-VTLSi operatsioonisüsteemiga MS-DOS töötavatele mikroarvutitele /7/.

Moskva näitusel oli väljas mitmeid raamatukogutöö automatiseeritud süsteeme, mis ei ole leidnud äramärkimist Library Journali eespool toodud loendis, kuigi see maailmaturu kokkuvõttele pretendeerib (see pole esimene kord, kus USA-lased sõna "world" veidi ettevaatamatult kasutavad).

Neist süsteemidest oli üks huvipakkuvamaid Jeruusalemma Ülikoolis väljatöötatud ALEPH, mis on kasutusel kõigis Iisraeli kõrgkoolides, samuti paljudes era- ja riigiettevõtetes nii Iisraelis kui väljaspool. Tegemist on jälle kompleksse süsteemiga, mis sooritab kõik raamatukogu põhioperatsioonid.

Ainsana näitusel tutvustatud süsteemidest on ALEPHi autorid mõelnud ka naaberladele; nii on prospektis rõhutatud, et ta sobib rakendamiseks ka muuseumides, arhiivides, teadusasutustes jne. Teine huvipakkuv iseärasus on võimalus töötada eri keeltes, eri tähestikes ja koguni erineva kirjutussuunaga (ka paremalt vasakule kulgeva) tekstidega. Näib, et need kaks tolerantsuseilmingut on head eeldused süsteemi laialdaseks levikuks. Moskvas tutvustas ALEPHi NSVL Riiklik Avalik Teadus- ja Tehnikaraamatukogu (GPNTB SSSR). ALEPHi käsukeeleks on UNESCO egiidi all loodud Common Command Language — CCL (ISO 8777), riistvara firma DIGITAL arvutid VAX, operatsioonisüsteem VMS /9/.

Läänemere maadest pakuti kaht automatiseeritud raamatukogusüsteemi: Taani Dansk Data Elektronik A/si Supermax, mis töötab sama firma samanimelistel arvutitel /10/ ja Saksa firma DABIS (lühend sõnadest Gesellschaft für Datenbank-Informationssysteme mbH) BIS (Bibliotheks Informations System). Ka Supermax kasutab CCLi, süsteemi töötatakse välja alates 1988. aastast, praeguseks on esimesed moodulid Taani rahva- ja ülikooliraamatukogudes kasutusel. Teisisõnu — ta pole veel valmis. Siit moraal: Eesti raamatukogu-, arhiivi- või muuseumidirektoril ei maksa loota, et aasta või kaks pärast ühe-kahe programmeerija töölevõtmist on tal kaasaegne täisautomatiseeritud asutus. Parimal juhul jõuab selle jõu ja ajaga juurutada mujal hästi sissetöötatud valmissüsteemi olulisemad osad.

Nõukogude-Saksa ühissettevõtte "Cimelia", kus üheks pooleks on Moskva Riikliku Ülikooli Teadusraamatukogu, esitas näitusel raamatukogutöö kompleksse automatiseeritud süsteemi "Biblioteka 2.0", mis töötab personaalarvutitel IBM XT/AT operatsioonisüsteemiga DOS 3.30 /11/.

Selle süsteemi kohta sai ka hinnateavet. Nii maksab

demonstratsiooniversioon	70 rbl.,
süsteemi minimaalkonfiguratsioon (raamatute elektronkataloog, töötlemine, fondi arvestus, kataloogikaartide trükkimine)	7990 rbl. ja
täiskonfiguratsioon (raamatute, perioodika, artiklite, komplekteerimise ja õppeainete elektronkataloogid, raamatukogutöö kompleksne automatiseerimine)	11 995 rbl.

Süsteemi võib osta ka koos arvutiga.

Biblioteka 2.0 + IBM XT maksab sõltuvalt arvutist	35...55 000 rbl.
Biblioteka 2.0 + IBM AT aga	55...95 000 rbl.

Samalt firmalt võib osta ka koolitust ja US MARC formaadis bibliokirjeid, nimelt alates 1990. aastast MRÜ Teadusraamatukokku tulnud sundeksemplaride

omi, hinnaga 95 kopikat kirje. Andmevoo võimsus on 40 000 kirjet aastas /12/.

Teise uueneva Venemaa esindajana võiks peatuda Rendiettevõtete Koondise Fimal "Rubin", kes esitas näitusel Baumani-nim. Tehnikakoolis väljatöötatud süsteemi BKS (Библиотечно-компьютерная Система БКС).

Pakutakse kolme varianti:

— väikestele raamatukogudele 8000-rublane "BKS-mikro",

— keskmistele 15-tuhandene "BKS-Rubin" ja

— suurtele 25-tuhandene "BKS-3.3.Super",

mis töötavad IBM arvutitel. Kui võtad ka arvuti, saad odavamalt; teisest küljest ei tarvitse osta tervet süsteemi, vaid üksikuid tema koosseisu kuuluvaid automatiseeritud töökohti hinnaga 1200—4800 rubl/tk. /13/.

Korralik automatiseeritud raamatukogusüsteem kasutab tänapäeval raamatute ja lugeja(pileti)te identifitseerimiseks võõtkoode. Säärast demonstreeris näitusel ühisettevõtte DataScan koos GPNTB SSSRiga, kes on välja töötanud lugemissaalidele mõeldud automatiseeritud töökohtade kompleksi ABIS SCAN ning juurutanud selle GPNTB füüsika- ja matemaatikakirjanduse lugemissaalis. Võõtkoodi luger pärineb firmalt DataLogic/14, 15/. Mitmesuguseid võõtkoodidega lipikuid pakkus Ühendkuningriigi firma Computype, kes paljundab neid fotomenetlusel /16/.

Näitusele oli iseloomulik mitme nõukogude automatiseeritud raamatukogusüsteemi kindel esinemine. Eriti hea mulje jättis GPNTB SSSR, kes reklaamis ka oma kaugpõordusega andmebaase jm. Nõukogude raamatukogude lipulaev — Lenini-nimeline Raamatukogu — esines näitusel suhteliselt kahvatult, see-eest oli seal palju ettekandeid IFLA peakonverentsil.

Ühe selgepiirilise grupi moodustasid näitusel kirjastajad ja trükiste vahendajad e. tarnijad. Nad meenutasid oma olemasolu ja teenuseid ilma erilise tehnilise uuenduse või uue teenuse esitamiseta, kui mitte arvestada USA Kongressi Raamatukogu katalooge kompaktandmeplaatidel, mis 1989—1990 aastast kasutusel on /17/. Nendega tegi näitusel lähemat tutvust Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu pearaamatukoguhoidja Jüri Järs, kes kirjeldab kolleegidega koos tehtud katseid järgmiselt:

"Kuna näitusel oli võimalik ka kompaktplaatidelt CDMARC Bibliographic otsingut teha, siis püüdsime uurida, kas Kongressi Raamatukogu ka Eestist pärit kirjandust omab ja peegeldab. CDMARC võimaldab otsingut umbes 20 registri põhjal. Et otsinguvõimalus avanes ootamatult, siis võtsime otsitunnusteks esimesed pähetulevad kriteeriumid: kirjastus olgu "Valgus", ilmumisaasta — mitte varasem kui 1989. Esimene otsing ei andnud tulemusi. Hiljem siiski mõned kirjed leidsime — selgus, et oleks kohe tulnud otsida kolmanda prioriteedi järgi, s.o. nende

bibliokirjete hulgast, mille oodatav tarbimine on väga väike. On ka üsna mõistetav, et USA üldsus ei vaja meie eestikeelseid raamatuid, millel on ingliskeelne ainult sisukokkuvõte. Siiski valmistas rõõmu, et otsing ei lõppenud päris tulemusteta. Soovijatele anti kaasa "CDMARC Bibliographic" demonstratsiooniversioon kahel disketil, mis lubab süsteemi võimalustega tutvuda ka neil, kel CDROMi lugerit ei ole".

Nimetame veel jätkväljaannete tarnijaid Swets & Zeitlinger GmbH Saksast, Martinus Nijhoff Internationali Hollandist, Faxonit USAst, kes koos Rahvusvahelise Teadus- ja Tehnikainfo Keskusega on Moskvas loonud ühisetevõtte Faxon International. Eksisteerib ka Faxon Europe, kes koos Nijhoffiga oli seekordse IFLA suurürituse ametlik sponsor. Ka teaduskirjanduse kaubamaja Lange und Springer Berliinist esines näitusel.

Kompaktriulid pole arenenud maailmale enam eriline uudis. Selles valdkonnas tegutsevad Bruynzeel Hollandist ja ainuke Soome esindaja Metallivalmiste A. Laaksonen OY. Tema kompaktriivleid hakatakse kasutama ka Eesti Rahvusraamatukogu uues hoones. Näitusele oli hr. Laaksonen üles pannud kolmest riulist koosneva komplekti ning sättinud selle pidevasse liikumisse. Tühjad riulid käisid aeg-ajalt lahti ja kokku nagu näljase eluka lõuad, ilma et midagi nende vahele oleks jäänud. Umbes nii peab vist ka kogu näituse kohta ütleva: midagi oli, aga eriti ei olnud ka. Loodame, et järgmisel IFLA aastakoosolekul New Delhis tuleb paremini välja.

Kirjandus

1. Международная выставка "Библиотехника-91": Информ. и библиотечная техника при 57-й сессии Междунар. Федерации Библиотечных учреждений и ассоциаций (ИФЛА). СССР. Москва. 18—25 августа 1991 г. Красная Пресня, Павильон 2, зал № 3. Официальный каталог — International Exhibition "Bibliotekhnika -91": Information and Library Equipment at the 57th Session of Intern. Federation of Library Associations (IFLA). USSR. Moscow. 18—25 August, 1991. Krasnaya Presnya, Pavillion 2, Hall Nr. 3. Official Catalogue/Торгово-промышленная палата СССР. Всесоюз. объединение "Экспоцентр" = USSR Chamber of Commerce and Industry. All-union Assoc. "Expocentr". 48 p.
2. IFLA Express. Stockholm, 1990. 24. Aug., N 7. P. 1.
3. Dynix, N 1 Installer Worldwide for Four Years Running [1988—1991]: Dynix Automated Library Systems: [Prospectus]. 8 p.
4. Ростовцев В. М., Бабичев В. Е. Автоматизация библиотек

США: (Обзор) Ч. 1–2 // Науч. и техн. библиотеки СССР. 1990. № 4. С. 23–31; № 5. С. 34–40.

5. Elite X86 TM. Dynix: [Prospectus]. 4 p.
6. Система автоматизации библиотек VTLS: [Проспект]. 3с.
7. Введение к программе VTLS-89: [Проспект]. 8 с.
8. VTLS Integrated Library Systems: [Prospectus]. 4 p.
9. ALEPH. Программный комплекс обслуживания библиотек: [Проспект]. 4 с. Ex Libris Ltd. Digital. 4 с.
10. Das Supermax Bibliothekssystem von DDE. 21 S.
11. Библиотека 2.0. Совместное советско-германское предприятие "CIMELIA", Науч. библиотека МГУ предлагают: [Проспект]. 1 с.
- 12 Библиотека Московского университета и совместное советско-германское предприятие "Cimelia" предлагают: [Проспект]. 1 с.
13. Фирма "Рубин". Вниманию работников библиотек и информационных центров: [Проспект]. 2 с.
14. Технология штрихового кодирования в библиотечной системе / Совместное предприятие DATAKAN: [Проспект]. 1 с.
15. Комплекс автоматизированных рабочих мест АБИС СКАН / Совместное предприятие DATAKAN: [Проспект]. 1 с.
16. The Computype Bar Code Label Manual. 8 p.
17. The CD-ROM Directory 1991 / TFPL. 5th Edition.

Autor peab oma meeldivaks kohuseks tänada hr. Jüri Järsi käsikirja tähelepaneliku läbilugemise ja täiendustepanekute eest.

Balti raamatukoguhoidjate IV kongress

ÜLLE REBO

20.—23. juunil 1991. a. toimus Riias IV Balti Raamatukoguhoidjate Kongress. Sunnitud vaheaeg eelneva kongressiga oli kujunenud 56 aasta pikkuseks. Esimest korda kohtusid kolme balti vabariigi raamatukoguhoidjad, samuti Riias, 1930. a. oktoobris. II kongress toimus 1935. a. Eestis ja III kongress 1938. a. Leedus. Ring sai täis ning IV kongressi võorstajaks oli jälle külalislahke Läti raamatukogurahvas. Nii nagu paljudel teistel elualadel, on muutused meie riikide elus tinginud tiheda koostöö vajaduse ka Eesti, Läti ja Leedu raamatukogude vahel. Pikaajaline ühine saatus on meid ajalooliselt liitnud ja ka välismaailm on harjunud meid vaatama ühtse tervikuna. Kuna me üksikuna oleme liiga väikesed, et olla arvestatavaks partneriks suurriikidele, peame üheskoos ennast kuuldavaks ja huvipakkuvaks tegema. Juba Balti Raamatukoguhoidjate I Kongressil tunnistati vajadust ühendada jõupingutused paljudes töövaldkondades, näiteks bibliograferimises, kataloogimises ja täiendõppe korraldamisel. Tänapäeval aga lausa nõuavad üksteise abistamist arvutikataloogi koostamine ja rahvusbibliograafiate väljaandmine. Nende küsimuste arutamiseks kutsutigi kokku raamatukoguhoidjate IV kongress.

Hea tava kohaselt oli kongressi päevakord koostatud nii, et tööküsimuste arutamise kõrval jääks aega kultuuriüritusteks ja tutvumiseks kohalike raamatukogudega. Enamik külalisi saabus päev varem, nii sai eelnevalt ka Riia linna vaadata ja end sisse seada. Delegaadid majutati hotelli "Jurmala". Sõiduks Riiga ja õhtul tagasi Jurmalasse oli meie käsutuses eribuss. Meid eestlasi hämmastas ja vaimustas Jurmala mereranna puhtus ja korrashoius. Karastava supluse sõandasid ette võtta vaid kõige vapramad ja külmakartmatumad, ülejäänud nautisid pikki õhtusi jalutuskäike mööda imeliselt valge liivaga rannajoont.

20. juuni hommikune istung peeti restaureeritud Väikese Gildi hoones. Mahukas saal oli viimase kohani täis. Avapäeva ettekandeid oli kuulama tulnud palju läti raamatukoguhoidjaid. Eesti delegatsiooni kuulus 20 liiget eri raamatukogudest, kõige rohkem Rahvusraamatukogust. Ka Leedu delegatsioon oli vähemalt sama arvukas. Kuna samal ajal toimus ülemaailmne lätlaste kokkusaamine, olid kongressil esindatud ka mitmed välislätlastest raamatukoguhoidjad. Külalisi oli kutsutud veel välismaistest

raamatukoguhoidjate ühingutest. Et me hoolimata väljakuulutatud iseseisvusest veel tugevalt vanades harjumustes kinni oleme, näitas ilmekalt kiire üleminek töökeeleks kinnitatud inglise keelelt vene keelele. Esimeses reas istuval väliskülalistel kergendas arusaamist sünkroontõlge.

Esimese päeva ettekanded käsitlesid Eesti, Läti ja Leedu raamatukogunduse praegust olukorda ja lähemaid ülesandeid. Kongressi avas Läti Raamatukoguhoidjate Ühingu esimees Aldis Ābele. Seejärel tervitasid delegaate Läti Ülemnõukogu asejuhataja Dainis Īvāns ja kultuuriminister Raimonds Pauls. Taas sõna saanud Aldis Ābele tegi ettepaneku taastada Balti Raamatukoguhoidjate Büroo, kuhu kuuluksid kolm esindajat igast riigist: rahvusraamatukogu direktor, raamatukoguhoidjate ühingu esimees ja ühingu liikmete valitud esindaja. Hääletamisel võeti ettepanek üksmeelselt vastu.

Esimene ettekandja Eesti Rahvusraamatukogu direktor Ivi Eenmaa andis ülevaate rahvusraamatukogu hetkeolukorrast. Kuna ettekanne oli triikituna delegaatidel käes, peatus pr. Eenmaa vaid paaril olulisemal momendil. Ta tõi esile uued töösuunad seoses parlamendiraamatukogu staatusega, samuti uue hoone valmimisega avarduvad võimalused raamatukogutöö mitmekesistamiseks. Kahjuks jäi nägemata vastvalminud videofilm uuest raamatupaleest Tõnismäel, sest selle näitamiseks ei suudetud organiseerida aparatuuri.

Raamatukogunduse olukorda Eestis tutvustas Eesti Kultuuriministeeriumi nõunik Ivi Tingre. Praegusel hetkel on olulisim raamatukogude võrgu (u. 1700 raamatukogu) uurimine ja otstarbekas korraldamine, samuti bibliograafiaste andmebaaside loomine. Edaspidise tegevuse tingimus on ka avalike raamatukogude seaduse kiire vastuvõtmine. Kuna Eesti on järgmise kongressi korraldaja, kutsus I. Tingre kõiki kolme aasta pärast Tallinna.

Leedu Raamatukoguhoidjate Ühingu esimehe Vytautas Rimša ettekanne käsitles lugejate huvide ja lugemise uurimist nii ajalooliselt kui ka perspektiivselt. Ta tutvustas kolme suuremat etappi sellealases uurimistöös. Esimesed uuringud pärinevad juba 19. sajandi lõpust. Erilise hoo sai uurimistegevus iseseisva Leedu Vabariigi ajal, mil suurt tähelepanu osutati isiksuse igakülgele kultuurilisele arendamisele. Siis hakati uurima ka laste lugemist, lemmikraamatuid ja -autoreid. Iseseisvusele järgnevat ajajärku iseloomustas ettekandja kui väga vastuolulist. Aastad 1940—1964 said kultuuri jaoks äärmiselt kannatusterohkeks. Teaduslik uurimistöe katkes praktiliselt täiesti. Alles aastail 1956—1963 alustati taas esimesi tagasihoidlikke lugejauuringuid. Täies ulatuses elustus teaduslik töö selles vallas alles aastail 1964—1990. Kasutusele võeti uudne meetodika. Leedu Rahvusraamatukogu juurde loodi teaduslik uurimiskeskus, mitmes suuremas raamatukogus hakkasid tööle teadusosakonnad, viidi läbi seeria ülevabariigilisi uuringuid. Praegune olukord on lootusrikas, kuna eesmärgiks on uue ühiskonna kujundamine ja isiksuse vaimse arengu soodustamine.

Palju huvitavat Eesti, Läti ja Leedu ajalooliste sidemete teadvustamisel oli Läti TA

Fundamentaalaamatukogu osakonnajuhataja Indra Zaure 19. saj. bibliograafiaalaseid kontakte tutvustavas ettekandes. Kuna tollaste Eesti, Vidzeme ja Kurzeme provintside ajalugu käsitleti ühtsena, bibliografeeriti neid provintse puudutav kirjandus traditsiooniliselt üheskoos. Sidemed Leeduga tekkisid hiljem ja on jäänud nõrgemaks. 20.—30. aastail omandasid suhted rahvusbibliograafiate ulatusliku koostamise tõttu uue kvaliteedi.

Kaks järgmist ettekannet kattusid paljus ja täiendasid teineteist. Nendest sai selge ja kindlapiirilise ülevaate raamatukogusid puudutavast seadusandlusest. Et siin on palju õpetlikku ka Eesti raamatukogunduse probleemide lahendamiseks, refereeriksin pikemalt esimest. Leedu Rahvusraamatukogu direktor Vladas Bulavas rõhutas oma ettekandes "Leedu raamatukogutööd korraldavad seadused", et raamatukoguseadus peab kindlaks määrama kõikide eri tüüpi raamatukogude töö põhiprintsiibid. Esmakordselt jõustus Leedus selline seadus 1919. aastal. Nimetatud seadusega reguleeriti avalike raamatukogude tegevus ja kohustati kohalikke omavalitsusorganeid ülal pidama koole ja raamatukauplusi. Seejärel andsid valitsus ja haridusministeerium välja määrused, mis käsitlesid riikliku keskraamatukogu ja selle haruraamatukogusid rajoonides ja linnades. Riiklike avalike raamatukogude seaduseelnõu, mis oli välja töötatud 1926. aastal, kinnitati Vabariigi presidendi ja peaministri poolt aastal 1936. 1937. aastal kinnitas haridusminister "Reeglid, kuidas ellu rakendada riiklike avalike raamatukogude seadust". Riik pidas võimalikuks rahaliselt toetada kohalike omavalitsuste, samuti teiste juriidiliste ning eraisikute valduses olevaid avalikke raamatukogusid. Seaduse järgi sai riigi keskraamatukogu ülesande Leedu trükiseid komplekteerida ja säilitada. Seadus mõjutas suuresti riiklike raamatukogude võrgu kujundamist Leedus. 1940. a. 15. juunist hakkasid raamatukogudes kehtima hoopis teised "seadused". Arvukad sõjajärgsed "dekreedid" ja "määrused" püüdsid muuta raamatukogu pimedaks propagandarelvaks. Enamik neist määrustest jäi deklaratiivseks ega suutnud lahendada raamatukogunduse arendamise ülesandeid. Kujunesid välja dubleerivad struktuurid, eri ametkondade raamatukogude vahel puudus koostöö, raamatukogude võrk oli ebaotstarbekalt jaotatud, initsiatiiv alla surutud. 11. märtsil 1990 vastuvõetud Iseseisvusdeklaratsioon andis võimaluse Leedu raamatukogusteem radikaalselt ümber kujundada. Reformi aluseks saab deklaratsioon kodanike õigusest informatsioonile. Leedu ajutise põhiseaduse 28. artikkel loob eelduse selle õiguse tagamiseks. Raamatukoguseadus peab määratlema, kuidas koguda ja säilitada informatsiooni raamatukogudes ja korraldada selle kättesaadavus. Ta peab piiritlema raamatukogude koha ühiskonnas, juhtimise ning majandamise põhimõtted ja funktsioonid. Raamatukoguseadus peab toimima kooskõlas teiste seadustega ja olema koostatud nii, et teda ei ole vaja pidevalt ümber teha. Selles olekski tema erinevus määrustest, instruksioonidest, standarditest ja teistest korraldavatest dokumentidest, mida saab operatiivselt vastavalt vajadusele muuta. Praegu koostab kultuuri- ja

haridusministeeriumi töögrupp raamatukoguseaduse eelnõu, mis esitatakse avalikuks aruteluks ja seejärel Ülemnõukogule läbitöötamiseks. Iga üksiku raamatukogu tegevuse aluseks on tema põhimäärus, mis määrab konkreetse raamatukogu koha kogu süsteemis, tema funktsioonid ja alluvuse. Põhimäärus peab tulenema raamatukoguseadusest, olema selle konkreetne rakendusvorm. Leedus on suuremate raamatukogude põhimäärused valmimisjärgus. Kiiresti on vaja välja töötada veel terve rida eriseadusi, näiteks raamatukogudele sundeksemplari saatmise, audio- ja videomaterjalide tootmise ja paljundamise, raamatukogude tegevuse koordineerimise kohta. Seadusandlikult tuleb lahendada finantseerimine selliselt, et arendada konkreetseid raamatukogunduslikke programme (näit. raamatukogude mehhaniseerimine ja automatiseerimine, raamatukoguvarade kaitses). Seadusega tuleb stimuleerida ka sponsorst. Postiteenuste seadus peaks võimaldama soodustusi raamatukogudevahelise laenutuse ja rahvusvahelise raamatuvahetuse osas. Samuti on oluline reguleerida raamatukogude ja teadusliku informatsiooni keskuste tegevust. Kohe, kui on jõustunud raamatukoguseadus, peaksid sellele järgnema teised sellest tulenevad määrused. Raamatukoguhoidjad ootavad kindlapiirilist tulevikku pikisilmi.

Läti Kultuuriministeeriumi juhtivspetsialisti Janis Turlajsi ettekanne toetas eelkõneleja seisukohti Läti kogemuse põhjal. Ühtlasi väljendas ta ka meie ühist muret, et keerukas majanduslikus olukorras satuvad kõigepealt löögi alla raamatukogud. Omavalitsusorganid, kellel raha napib, võivad leida, et nad saavad kokku hoida eelkõige nende finantseerida olevate raamatukogude arvel. Et seda ei juhtuks, on kiiresti vaja raamatukogusid kaitsvat seadusandlust. J. Turlajis kutsus üles tiheda koostöö loomisele Balti raamatukoguhoidjate vahel, ühiste projektide ja programmide läbiviimisele.

Peale lõunavaheaega jätkus töö Ajakirjanike Liidu saalis. Ümarlaua teemaks oli "Raamatukogufondide olukord ja võimalused selle parandamiseks riiklikule iseseisvusele ülemineku perioodil". Vestlust juhtisid Guna Dēlina Läti Rahvusraamatukogust ja Kalju Tammaru Eesti Rahvusraamatukogust. Elavat diskussiooni tekitas küsimus, milline saatus ootab kõigis raamatukogudes arvukalt esindatud marksismi-leninismi klassikute teoseid ja nende õpetusel põhinevaid õpikuid. Enam-vähem ühine arvamus oli, et fondide puhastamisel tuleb rakendada põhimõtet "kümme korda mõõda, üks kord lõika".

Tutvustati ka rahvusbibliograafiate koostamise ja väljaandmise olukorda. Püüti leida võimalusi koostöök ja üksteise paremaks informeerimiseks. Mureküsimuseks on praegu fondide komplekteerimine, kuna hinnatõusuga ahenevad võimalused tellida vajaminevat kirjandust. Olukorda võiksime parandada oma vahel paremini planeerides, väljaandeid vahetades ning tutvustades. Sõlmiti sidemed edaspidise konkreetse koostöö korraldamiseks.

Kongressi teist tööpäeva alustas Põhjamaade Teadusraamatukogude Ühingu

NRLA (Nordic Research Librarians Association) president Per Morten Bryhn ettekandega raamatukogutöö koordineerimisest Skandinaavias. Viie Põhjala riigi — Rootsi, Norra, Taani, Soome ja Islandi — koostöö sai alguse juba 1920. aastail. Neil maadel on palju ühist, seetõttu püüti kiirema tehnilise arengu saavutamiseks omavahel koostööd teha. Raamatukogunduse ja informaatika alal tekkis mitu organisatsiooni. Üks neist oli 1947. aastal loodud NRLA. Ühing on IFLA liige, peakorter asub Uppsalas. Kongressid toimuvad iga nelja aasta järel, järgmine 1994 Norras. Esmaseks programmiks oli Põhjamaade koondkataloogi koostamine. 1972. aastal avaldati ühised kataloogimisreeglid, mis põhinesid Inglise-Ameerika katloogimisreeglitel (AACR). Tänapäevaks on ühingu rüpes tekkinud terve rida väiksemaid erialaseid grupe. Eraldi tegutsevad näiteks meditsiini-, õiguslaste ja tehnikaraamatukogude ning raamatukoguhariduse sektsioonid. 1975. aastast kuulub ühing ka süsteemi NORDINFO (Nordic Committee for Research Libraries and Scientific Documentation and Information), mille ülesandeks on arendada Põhjamaade infostruktuure ja -võrke ja ühendada neid rahvusvaheliste struktuuridega. NRLA poolt läbiviidud tähtsaimaks programmiks on 1967. aastal alustatud NOSP (Nordisk Samkatalog over Periodika), mis koordineerib perioodika komplekteerimist teadusraamatukogudes ja valmistab ette perioodika koondkataloogi. Praegu on NOSPis 100 000 nimetust. Arvutikataloogi uuendatakse ja täiendatakse kaks korda aastas. Ühenduslülilik NOSP ja teiste süsteemide vahel on ISSN. Teatmepanka kasutatakse ka mitmesuguste teatmike ja bibliograafiate koostamisel. Veel viib ühing läbi kursusi, ekspertide kohtumisi, ühisprojekte, pakub erialast abi ja konsultatsioone.

Koostöö Põhjamaade vahel on olnud kasulik kõigile osapooltele. Pikaajaline praktika käigus on leitud lahendus paljudele üleskerkinud probleemidele. Kuna Baltimaad on Põhjamaadega tihedalt seotud, on neil kindlasti kasulik lähemalt tundma õppida Skandinaaviamaade kogemusi. Et kolmel vabariigil on oma ühist infosüsteemi luues lahendamata küsimusi kuhjaga, näitas ilmekalt järgnenud ümarlaud. Jutuks võeti suunad, probleemid ja võimalused Balti raamatukogude koostööks. Kõige pakilisem ülesanne on Baltimaade raamatukoguvõrgu automatiseerimise ühendprogrammi koostamine. Ettekandega esines Läti Rahvusraamatukogu peainsener Kārlis Krēsliņš. Ühise süsteemi loomisel kerkib mitmeid otsustamist nõudvaid punkte, näiteks bibliokirje formaat (MARC, CCF või hoopis midagi muud), ühine tesaurus, arvutikataloogi struktuur jms. Järgnenud sõnavõttudes arvati, et kõige esimene töö peaks siiski olema eesti-, läti- ja leedukeelse tesauruse koostamine. Keeruliseks teeb praegu olukorra see, et puuduvad mitmed seadused näiteks autoriõiguse ja informatsiooni müügi kohta. Väljendati ka arvamust, et bibliokirje valik peaks jääma iga raamatukogu enda otsustada. Konkreetse automatiseerimise programmi peab välja töötama ühine töögrupp. Sellega on kiire, kuna välismaised abipakkujad eeldavad täpset ülevaadet raamatukogude praegusest olukorrast, võimalustest ja töösuundadest. Kasulikke näpunäiteid oma

igapäevase töö najal jagasid välisriikides elavad lätlased. Arutelu lõpul otsustati luua koordineerimisnõukogu, kuhu kuuluks igast vabariigist kaks esindajat.

Õhtune istung kujunes ülemaailmseks läti rahvusest raamatukoguhoidjate kokkusaamiseks. Kõige kaugemad olid tulnud Austraaliast. Nagu võõrsil olevatel eestlastel, oli ka välislätlastel suur rõõm rääkida oma kallist emakeelt. Kahjuks ei saanud läti keelt mitteoskajad sünkroontõlke puudulikkuse tõttu vestlusest suuremat aru. Ettekannetega esinesid: Maira Bundža (Läti Uuringute Keskuse Raamatukogu / Kalamazoo, USA) "Koostöös USA raamatukogudega läti ajalehtede mikrofilmimise projekt", Inese Auzina-Smith (Loughborough Tehnoloogiaülikool, Inglismaa) "Läti raamatukogudes leiduva kirjanduse koondkataloog Suurbritannias", Rasma Rugele (York'i Ülikooli Raamatukogu, Kanada) "Ainejaotiste koostamine ja kasutamine Läti ajalehe "Laiks" ("Aeg") sisu avamiseks" ja Astra Roze (Toronto Läti Keskuse Raamatukogu, Kanada) "Arvutikataloogid". Vaimustava elamuse pakkus õhtune kontsert Toomkirikus.

Järgmised kaks päeva võimaldasid tutvumist Lätimaa, tema ajaloo ja traditsioonidega. Laupäeval sõitsime bussiga Vecpiebalgasse, mida loetakse kaasaegse läti kultuuri sünnipaigaks. Huvitavalt ja faktirohkelt tutvustas meile piirkonna minevikku Läti raamatukogunduse ja bibliograafia "Grand old man" dr. Aleksejs Apinis. Vecpiebalga elanike loomus tundus sarnanevat meie mulkide omale, ka kattub üsna palju rahvusliku ärkamise ajal ja hiljem meie maadel toimunu. Oma põhjamaises lihtsas võlus jäi meelde läti rahvuspoedi Karlis Skalbe Norra stiilis elamu. Ekskursiooni lõpul oli meil rõõm ja au olla külalisteks dr. A. Apinise kodumajas.

23. juunil, jaanilaupäeval on lätlastel aasta suurim pidu — ligo. Nii olid ka raamatukoguhoidjate kongressist osavõtjad palutud jaaniõhtule Bauska rajoonis. Koht oli väga maaliline — omaette talu sauna ja muude kõrvalhoonetega jõekäärus põldude keskel. Läti naispere oli rahvarõivais ja pärgadega ehitud. Meestel käisid viimased ettevalmistused lõkke süütamisel. Koduõlu ootas januseid suid ja omatehtud pirukad lõhnasid isuäratavalt. Jäi vaid oodata tule süütamist viimase päikesekiire kustumisel. Tuli sümboliseerib elu ja valguse jätkumist ka peale pimeduse saabumist. Kahju, et suurem osa eesti külalisi ei saanud selle üleva hetke tunnistajaks olla, sest nad olid otsustanud veeta jaaniõhtu oma pere ja sõprade seltsis Maarjamaa pinnal. On ju nii, et külas hea, aga kodus veel tuhat korda parem. Suur tänu lätlastele külalislahkuse ja nähtud vaeva eest!

Loodame taas kohtuda nelja aasta pärast Eestimaal.

Traditsioonilist raamatukogukuud asendasid 1991. a. oktoobris raamatukogupäevad "Soome-ugri rahvaste kultuur". Eestlaste eneseteadvuse tõus ja iseseisvumistaotlused ning vajadus vastu seista massikultuuri mõjudele on soodustanud kultuurikontaktide elavnemist hõimurahvaste vahel ja hõimuliikumise taastekkimist Eestis. Vajadust enam kui 20miljonilist hõimurahvaste peret rohkem tundma õppida on tunnetanud ka raamatukogud. Mõttele pühendada raamatukogupäevad soome-ugri rahvaste kultuurile andis tuge eelmisel aastal Udmurtias toimunud Eesti raamatukogupäevade kordaminek.

Hõimupäevad algasid sihtasutise "Fenno-Ugria" eestvedamisel 14.—18. okt. soome-ugri rahvaste konverentsiga Pühajärvel, jätkusid rahvamuusikakollektiivide esinemistega Tartus, Harjus, Tallinnas, Haapsalus, Kohtla-Järvel ja mujal.

ERÜ ja EV Kultuuriministeriumi kutsel olid raamatukogupäevade külalisteks 22 raamatukogutöötajat endise N. Liidu territooriumilt (udmurdid, komid ja permi-komid, handid-mansid, mordvalased) ja neli soomlast. Kutsutuist jäid tulemata ungarlased, saamid ning Leningradi oblasti isurid ja vepslased.

Pakkusime külalistele võimaluse osaleda muusikaõhtul Tallinna Matkamajas, pühapäevahommikul jumalateenistusel Jaani kirikus ja pidulikul hõimuõhtul "Estonia" kontserdisaalis. 21. oktoobril võõrustasid kolleege Tartu raamatukogutöötajad — tutvustasid ülikooli ja linna keskraamatukogusid, juhendasid kiirpilku Tartu kesklinnale ja kuulasid ühiselt ansamblite esinemist. Järgmisel päeval olid pererahva osas Võru, Viljandi ja Põltsamaa kolleegid. Agaralt kasutati võimalust tutvuda meie raamatukogudega — külalisi võtsid lahkelt vastu Teaduste Akadeemia, Tallinna Pedagoogilise Instituudi, Meditsiini raamatukogu, Eesti Lasteraamatukogu ja Tallinna Keskraamatukogu töötajad. Eesti Rahvusraamatukogu tutvustas oma valmivat hoonet. Programmi mahtusid ulatuslikud ja õnnestunud hõimuraamatu näitused Teaduste Akadeemia ja Tartu Ülikooli Raamatukogus, aga ka väiksemates raamatukogudes.

Raamatukogupäevade keskseks ürituseks oli 24. okt. Sakala kultuurikeskuses toimunud soome-ugri rahvaste rahvuskultuuri seminar, millest võttis osa sadakond huvilist (mitte ainult raamatukogutöötajad) ja mille kõik ettekanded võeti vastu erksa huviga. Jaak Prozes (Sihtasutus "Fenno-Ugria") rääkis hõimuliikumisest rahvuse elujõu allikana, Halliki Uibu (TPEDI) soome-ugri rahvaste vaimse kultuuri ühisjoontest, Ingrid Rüütel (KKI) rahvamuusika kogumisest ja kogudest, Mare Lott (TPEDI) võrdles Soome ja Eesti raamatulugu, Nikolai Tšinjajev (Mordva RR) kõneles mordva raamatust ja selle lugejast. Helsingi Ülikooli Raamatukogu bibliograafiaosakonna juhataja Irja-Leena Suhose ettekande "Soome-ugri rahvad ja keeled: Uralica andmebaas Soomes" esitas sama osakonna töötaja Maire Aho.¹

25. oktoobril kogunesid rahvusraamatukogude esindajad Eesti Rahvusraamatukogusse arutama rahvusbibliograafia koostamise küsimusi. Teavet meil ja mujal tehtust pakkusid Anne Ainzi (RR) ettekanne rahvusbibliograafia seisust ja arenguperspektiividest Eestis, Mare Onga ja Margus Oja (ÜR) ülevaade Eesti raamatukogude koostööst soome-ugri keeleteaduse andmebaaside loomisel ning prof. Esko Häkli (Helsingi ÜR) informatsioon sellealastest rahvusvahelisest koostööst. Järgnenud sõnavõttudes rõhutasid rahvusraamatukogude esindajad koostöö vajadust laiemaltki, eriti täiendõppe programmide, kuulajate ja lektorite vahetamise ja temaatilise soome-ugri bibliograafiade koostamise osas. Valmis esialgne koostööleppe projekt. Kolleegid tutvusid lähemalt automatiseerimis- ja rahvusbibliograafia-alase tööga Eesti Rahvusraamatukogus.

Kindlasti said raamatukogupäevade ajal sugulasrahvad meile lähedasemaks ja omavaheline suhtlemine jätkub ka edaspidi.

¹Aho, M. Loomisel on uralistika rahvusvaheline infosüsteem // Raamatukogu. 1991. Nr. 4. Lk. 6—10.

Hõimutööst Eesti Lasteraamatukogus

REET ROOSI

Tänavu tähistasime Eestimaal taas hõimupäevi, seekord juba neljandaid. Oleme jälle hakanud tunnistama vajadust soome-ugri hõimudega sidemeid otsida. Ei tohiks unustada meie ühiseid keelejuuri. Väikesel rahval on üksinda raske siin maailmas iseendaks jääda. Kuigi eestlased on seda suutnud, elab ida pool palju hõimurahvaid, kes hoolimata asustusala suurusest on omal maal teiste seas väikesearvulised. Püüame siis jõudu koguda ja ka hõimuvendadele abikätt ulatada.

Eestlaste-hõimusidemetest võib rääkida juba möödunud sajandi keskpaigast, mil Fr. R. Kreutzwald, J. W. Jannsen, edasi aga L. Koidula, C. R. Jakobson, M. Veske jt. olid nii kirjavahetuse kui kohtumiste kaudu tihedas ühenduses Soome ja Ungari haridus- ning kultuuritegelastega. Suheldi muidugi ka teiste rahvaste esindajatega, kuid hõimude ühtsustunnet tajuti selgesti 19. sajandi 60.—80. aastail, mil eesti rahvas kujunes rahvuseks ning kultuurrahvaks. Raamatus "Omariikluse süvendamisel" (Tln., 1938, lk. 63) kirjutas meie sajandi 20. aastate hõimuliikumise juhte Aleksander Veiderma: "Huvi oma sugulaste ja hõimude vahel tekib rahvas alles tema ärkamisel. Ei saa juttu olla teadlikust lähenemispüüdest, kui need rahvad pole veel leidnud iseennast, pole teadlikud oma rahvuspüüdeist ning ülesandeist."

Sajandi lõpul pealesurutud venestamispoliitika kustutas hõimuliikumise, kuid õnneks mitte lõplikult. Tuha alt pääsenud sädemest lahvatas hõimuliikumine Eesti Vabariigi ajal, saades tunnustust, aga ka konkreetset abi riigivalitsuselt endalt. Hõimuüritustest võtsid isiklikult osa J. Tõnisson, A. Rei jt. Osales ka K. Päts, olles sihtasutise "Fenno-Ugria" aseesimees ja põhikirja koostaja. Juba üksnes hõimutöö ning -päevade idee levitamine, korraldusjuhendite jagamine oli tähelepanuvääriv ettevõtmine, rääkimata suurt hulka haritlasi haaravatest kultuurikongressidest kahe aastakümne jooksul Eestis, Soomes ja Ungaris. Nagu mitmed liikumised, organisatsioonid, ühendused ja tööd-tegemised, seiskus ka hõimuliikumine 1940. aastal. Täna seaks päevaks on paljud neist taas ellu ärrganud.

1988. aastal taastatud ja nüüd kindla näo ning väljakujunenud tegevuskava saavutanud hõimuliikumisest ei ole õnneks saanud rohkete uhkete ürituste kampaaniat.

Eesti Vabariigi ajal olid hõimutööga tegevad peamiselt koolid ja kooliõpetajad; raamatukogud jäid kõrvale. Praegu seda öelda ei saa — raamatukogud suhtlevalt vägagi hoogsalt oma hõimukolleegidega, otsides ise kontakte, vahetades töökogemusi ning tutvustades kirjanduse kaudu hõimurahvaid lugejatele.

Hõimutöö ja kontaktide loomine Eesti Lasteraamatukogus ei alanud kaugeltki nii kergelt ega ladusalt, nagu võiks oletada. Juba mõni aasta tagasi tekkisid Anne Rande eestvõtmisel soojad ja südamlikud suhted Riihimäe raamatukoguga Soomes ja Szolnoki komitaadi raamatukoguga Ungaris. Ühiselt pandi paika sihid koostöölepingus, mis nägi ette infovahetust, stažeerimisi, lastegruppide vahetust, laste omaloomingu konkursse ja palju muud. Jaak Prozesele — "Fenno-Ugria" aseesimehele, Eesti-Mari Seltsi aseesimehele ja hõimuliikumise taassünni algatajale — oleme tänulikud idee eest luua raamatukogus laste hõimuring, millelaolisi on Eestis tekkinud juba mujalegi.

Eesti Lasteraamatukogus loodi 1988. aastal kõigepealt kaks ringi — Soome ja Ungari ring, mis peatselt üheks hõimuringiks sulasid. Ring ühendab paarikümmend Tallinna kooliõpilast, kes on huvitatud hõimuliikumisest ja suhetest teiste soomeugri rahvaste lastega. 1991/1992 on ringil juba neljas hooaeg. Esimene põlvkond on täiskasvanuks saanud, kuid siiski leiab mõni endine hõimuringi liige, nüüdne tudeng, aega tulla osa saama meie tööd-tegemistest. Oma tegevusaastail oleme tutvunud hõimumaadega lähemalt — uurinud rahvaste ajalugu, tavandeid, kunsti, kirjandust, muusikat, õppinud veidi soome ja ungari keeltki. Tingimata tähistame hõimurahvaste rahvuspihi. Töövormiks on kokkusaamine raamatukogus, kuhu oleme külla kutsunud mõne asjatundliku inimese tutvustamiseks lähemalt üht hõimurahvast. Viimastel aastatel tegime juttu peamiselt "väiksematest vendadest" — saamidest, karjalastest, vepslastest, märidest, udmurtidest.

Ega meie õhtud seisne üksnes kuulamises, vahel korraldame mängude õhtuid, õpime laule. Ilma Adamsoni abiga saime õpetust soome polka ja ungari tšaardaši tantsimises ja labajala valsski tuli paremini välja. Jõule on meil kombeks olnud rahvustoitudega pidada. Loomulikult oleme osalenud ka Matkamajas ja mujal korraldatud üritustel, mida on aidanud eriti põnevaks muuta hõimlaste kohalolek. Ikka oleme kohal, kui Tallinnas toimub mõni hõimurahvastega seotud kultuurisündmus. Iga hooaja lõpul teeme liikmetele viktoriine aasta jooksul kõneks olnud teemadel ning kavandame plaane uueks hooajaks. Nüüd loodamegi kohtuda, kogemusi vahetada teiste hõimutööde tegevate klubide ja ringidega

*Vt. Rande, A., Roosi, R. Hõimuliikumine — üks võimalikest teedest // Raamatukogu. 1990. Nr. 2. Lk. 27—33.

Pärnus, Rakveres ning mujal Eestimaal.

Püüame hoida kontakte ka hõimumaade endiga. Loomulikult tekkisid sidemed raamatukogude kaudu. Eriti soojad suhted on meie raamatukogul Soomes Riihimäe raamatukoguga ja Janakkala maakonna kultuuriinimestega. Ka on meil olemas kontakt Soome Noorte Kotkaste Turengi rühmitusega. Aprillis 1990 sai teoks kuue hõimuringi liikme osavõtt Turengis toimuvatest Noorte Kotkaste kultuuripäevadest. Sama aasta sügisel sai juba terve ring keelepraktikat Soomes Hausjärve maakonnas Oittis.

Eriti kontaktide- ning reisiderohkeks kujunes 1991. aasta. Külastasime ühe suvega kaht hõimumaad — Ungarit ja Marimaad. Ungaris Kéczkémeti linnas toimus 8.—15. juulini rahvusvaheline lastefestival "Euroopa tulevik", kuhu olid kutsutud lapsed Euroopa eri maadest. Üritust toetas festivaliga samanimeline fond ja ka valitsus. Kuid organisatoorne külg ning omavaheliste kontaktide loomise võimalus polnud mitte nii head kui festivali idee ise. Suurt vaeva oli nähtud laste paigutamise ja peredesse. Meile andis selline korraldus võimaluse tundma õppida suurima hõimurahva igapäevaelu — näha tema kodu, maitsta ungari rahvusroogi, saada osa kultuuriüritustest ja muust ungaripärasest. Omal nahal tundsin, et meie keeled on siiski väga erinevad. Rahvusvaheliste keelte oskuses olime aga meie osavamad kui ungarlased. Festivali üldises rahvarohkuses nõudis enese nähtavaks tegemine suurt pingutust, meid aitas sini-must-valge trikoloor, lehvides ainukese lipuna uhkelt üle peade. Kohe festivali avapäeval märkas meid Ungari Televisioon ja võttis meilt väikese intervjuu. Rahvale tuli ikka ja jälle seletada, kes me oleme ja kust me tuleme. Kahjuks ei ole aga Euroopa südamas asuval rahval hõimutunne nii üdini läbitunnetatud kui meil.

Veel keerulisem ja valusam lugu on väikeste soome-ugri rahvaste hõimutunnetusega. 10.—15. augustini viibisime esimeses soome-ugri rahvaste lastelaagris Marimaal, kus saime aimu ka nende rahvaste hinges toimuvast. Eesti delegatsiooni olid võetud parimad lapsed hõimuringist, Eesti Noorte Mereklubis vahvad mereskaudid ja kodulooürijad Häädemeeste Keskkoolist. Meile oli see laager väikeseks preemiaks tehtu eest. Saabunud olid ka delegatsioonid Marist endast, Udmurtiast, Komist, Permi-Komist, Handi-Mansist ja Karjalast, koosnedes enamasti pingelistest konkurssidest läbitrügitud mitmete festivalide laureaatidest, teenelistest kollektiividest. Selle järgi võib arvata, kui tähtsaks pidasid teisedki seda ettevõtmist. Laagris, kus kõneldi oma emakeelt, tantsiti-lauldi oma rahvatantse ja -laule, tulid paljud lapsed esimest korda mõttele, et nende rahva keel ja kultuur on ainulaadsed. Nad tundsid, et nad ei ole rahvus, mida peab häbenema. Nad said teada, et on rahvaid, kellega neid seob ühine iidne ajalooline minevik ning et on, kellelt ammutada jõudu, kellele olla ise toeks.

Kogu selle tänuväärse ja vahva ettevõtmise taga seisis Soome-ugri Rahvaste

Arengu Fond, kelle peakorter asub Jožkar-Olas. Oma esimese suurürituse pühendas see fond lastele, soomeugrilaste tulevikule. Nii organisatoorse kui ka sisulise külje läbimõeldus ning korraldajate ennastsalgav töö kavandatu elluviimisel kandsid kõige paremat vilja. Hämmastas programmi mitmetahulisus — mitmesugustes huviringides (kodulugu, etnograafia, folkloor, ökoloogia) sai tutvuda üksteise probleemidega nii laste silmade läbi kui ka täiskasvanutest saatjate kaudu. Kuna laager toimus Marimaal, olid mari käsitöö õppimiseks avatud mitmed töökojad: puunikerdu, kasetohust esemete meisterdu, tehnika "mari kõrs" õpetus, mari tikand jne. Peab andma au juhendajatele, kes hommikust õhtuni töökodades huvilistele näpunäiteid jagasid. Tegevust jätkus: lastele pakuti kõikvõimalikke konkursse, kontserte; peale selle tuli igal delegatsioonil sisustada kaasatoodud rahvusliku kultuuripagasiga terve päev.

Marimaal ollakse hõimutöös sammu võrra teistest meie idapoolsetest hõimurahvastest ees, ka töös lastega. Seal on ikka üsna veres, kuigi mitte enam au sees pioneeritöö, mille asemele ei ole veel midagi tekkinud. Meiega kaasas olnud mereskautide vastu tunti päris fanaatilist huvi. Kunagi ka meil heal järjel olnud interklubid tegutsevad Jožkar-Olas tõhusalt, uuritakse soome-ugri rahvaste kultuuri, sisustatakse hõimutuba. Ilmselt on mitmete Jožkar-Olas peakorterit omavate soome-ugri rahvaid ühendavate organisatsioonide tegevus mõjutanud ka tööd noortega.

Ka Tallinnas on marilaste kultuurielu küllalt hästi edenenu. 1. juunil 1990 loodi Keele ja Kirjanduse Instituudis Eesti-Mari Selts. See selts on oma tegevuse sidunud Eesti Lasteraamatukoguga, leides just siin pesapaiga mari pühapäevakoolile ja marikeelsele raamatukogule. Mingit eelistust küll teiste rahvaste ees pole. Kõik on sündinud juhuse tahtel, kui võib juhuseks nimetada tutvust J. Prozesega. Niisiis avas 13. oktoobril 1990 Eesti-Mari Selts meie maja ruumes oma pühapäevakooli, kus õpetati Tallinna maridele eesti ja mari keelt, Eesti ja Mari ajalugu. Eesmärk oli, et siinsed marid tunneksid Eestimaad ja eestlasi, samas aga ei unustaks oma kodumaad ega keelt ning jääksid marideks. Ühe talvega jõuti teha üsna palju. Mari laste jõulupuul esineti juba eestikeelsete salmidena. Hooaeg lõpetati ekskursiooniga Saaremaale. Kõige huvitavam sündmus oli kauge Marimaa lastelaager Eestis, Pärnu maakonnas Eestimaal pisikeste maridega ja eesti lastega.

Traditsioonilised raamatukogupäevad, mis toimuvad üle aasta sügise südames, olid 1991. aastal tervenisti pühendatud hõimurahvaste kultuurile ja selle seosele raamatukogudega. Ka Eesti Lasteraamatukogu ei jäänud kõrvale. Loomulikult olid hõimuringil omad üritused. Kollektiiv aga veetis hubase õhtu, olles kutsunud külla esivanemate šamaani kaitsma nõrgukest hõimupuud.

Kümme kuud Rakvere valla hõlma all

ANNE PILIPENKO

Lääne-Virumaal läksid raamatukogud külanõukogude alluvusse 1. jaanuarist 1991. a.

Esialgul tundus, et selle sammuga kiirustati liigselt, see tekitas raamatukogude töötajais ebakindlust ja hirmu. Rakvere külanõukogu hõlma alla asus ainuke tema piirkonnas tegutsev raamatukogu — Mädapea haruraamatukogu.

Esimestel kuudel kimbutas mindki hirm volikogu ebakompetentsuse ees, ka ei olnud nii mitmelgi külanõukogu esimehel varasematest aastatest kultuurisõbraliku inimese kuulsust. Olen ise juba mitu koosseisu külanõukogu saadik olnud, ikka on tulnud volikogus kohalike küsimuste lahendamisel sõna sekka öelda, seetõttu on minul see algus kergem. 6. juunil 1991. a. kinnitati Rakvere valla omavalitsuslik staatus ning vald asus iseseisva haldusüksuse õigustesse.

Esialgul tundus, et valla hõlma all olemine on sisuliselt vaid palgaraha ühest taskust teise tõstmine — esimesed kuud olulisi muutusi ei toonud. Vallavanem Maie Rakso arvab, et nüüd on valla juba täielik ülevaade raamatukogude tööst. Kergem on pöörduda kultuuritöötaja poole ülevallaliste ürituste läbiviimiseks. Raamatukogu igapäevatöös on võimatu tõmmata piiri, kust algab kirjanduslik või missugune on see muu üritus. Aastaid on Rakvere külanõukogu andnud vastsetele emadele-isadele laste sünnitunnistusi pidulikult kätte Rakvere Perekonnanõukogu Büroos, alates 1988. a. maikuust korraldatakse nimetatud sündmusi elegantses vastrestaureeritud Mädapea mõisas, kus asub ka raamatukogu. Raamatukogu abi on alati vaja läinud ka kalmistupäevade korraldamisel suviti, sõja- või tööveteranide austamisõhtul, käsitöönäituste organiseerimisel jne. Nüüd, saanud valla staatuse, on täiesti loomulik, et koostöö jätkub. Iga aasta lõpul on raamatukogutööle lisandunud ka loomade ja elanike loendus. Nii on see ikka olnud. Mõnikord küll on tulnud kange tahtmine protestida, sest perest peresse tuleb käia enamasti jalgsi. Siiski leian, et pean seda kõike tegema, sest olen Rakvere valla volikogu liige, Mädapea külas sündinud ja kasvanud ja tunnen neid inimesi, kelle juurde lähen. Ma lihtsalt ei karda kõiki neid kohustusi, mida

igapäevane töö ja elu ette seab. Ja ka raamatukogu seisukohast võttes ei pea ma seda negatiivseks ilminguks. Rahvaraamatukogus ei ole töökoormus nii suur kui põllul või laudas. Nii rahvaraamatukoguhoidja kui ka maakooli õpetaja lihtsalt peavad maainimest aitama. Kes ütleb "ei", see ei sobi elama ega töötama maal.

Kui esimestel koosolemise kuudel veel muutusi ei toimunud, siis sügiseks on saanud selgeks, et mul on võimalik küll külaraamatukogus iseseisvalt tegutseda ja oma peaga otsustada. Kui vallad võtavad üle ka raamatukogude fondid, siis tuleb ilmselt lahendada komplekteerimise probleem.

Julgen öelda, et minul on Rakvere valla rahvaga ja volikoguga hea läbisaamine ja kontakt tekkinud. Rakvere vallavalitsus ei suhtu kultuurimuredesse tõrjuvalt; vaidlustes sünnib tõe. Jagan vallavanem Maie Rakso seisukohta, et raamatukogundusega seotu on spetsiifiline asi, mistõttu meetodiline abi peab tulema ikka keskraamatukogust. Siin on väga oluline keskraamatukogu ja vallavalitsuse vaheline hea läbisaamine ning koostöö.

Augustikuust ametisse asunud sotsiaalnõunik on hoopis kategoorilisem, vähendades keskraamatukogu osatähtsuse külaraamatukogude jaoks uutes tingimustes peaaegu miinimumini. Nimelt arvab sotsiaalnõunik Mare Sikkut, et Eestimaa külaraamatukogudes peavad töötama inimesed, kes valdavad täielikult oma tööd, suudavad kirjandust komplekteerida ja vajalikku täienduskoolitust leida, loomulikult valla rahade eest.

Olen täiesti nõus sellega, et külaraamatukogu töötajal peab olema kõrge kutseoskus, ja usun et enamikul Eestimaa raamatukoguhoidjatel see ka on. Kuidagi ei taha aga päri olla sellega, et külaraamatukoguhoidja üksipäini tahetakse jätta, eriti praeguses "raskes raamatute kättesaadavuse situatsioonis". Praegu on täienduskoolituse puhul võtmeküsimuseks "Kes maksab?". Ja kui vald lahkesti selle tarvis raha annab, siis ei tohigi arutlusringid, konverentside külastamine, kogemuste jagamine ja vahetamine, artiklite kirjutamine jne. toimuda juhuslikult. Ilmselt kujuneb keskraamatukogude meetodikute oluliseks töökohustuseks täienduskoolitusega tegelemine — eri vormide ja variantide põhjalik läbitöötamine ja optimaalsete variantide leidmine oma maakonna rahvaraamatukogude jaoks.

Aasta 1991 Rakvere valla hõlma all on veelkord tõestanud, et väikese raamatukogu käekäik sõltub suures osas ikkagi raamatukoguhoidja enda ettevõtlikkusest, tööoskusest ja teadmistest. Vähem oluline pole ka suhtlemisoskus, näiteks vallavalitsuses oma raamatukogu käekäigu eest seistes. Võin julgelt öelda, et minust ei minda mööda, minuga arvestatakse ja peetakse nõu kui tarvis. Alguse jaoks ei ole seda sugugi vähe.

Esialgu häirib see, et vallal puudub oma täiuslik varustussüsteem. Mismoodi see praeguses situatsioonis käivitada, on ilmselt valdade endi otsustada. Rakvere vallal ei ole kahju raamatukogule raha kulutada. Kustkohast aga võtta raamatukogu

elarves ettenähtud kirjutusmasinat? See on ainult üks näide. Nüüd olen oma raamatukogus jälle juhataja nagu aastal 1977, kui raamatukoguhoidja tööd alustasin, ja pean ise olema suuteline kõike raamatukogus vajaminevat hankima. Sel sügisel tunnen esmakordselt puudust praktilisemast erialast — puudu jääb raamatupidaja oskustest. Elu on veel kord tõestanud, et inimene peab õppima eluaeg.

1992. a. eelarves on raamatukogule ette nähtud summad ajakirjade "Burda" ja "Verena" tellimiseks. Teed, mida mööda need ajakirjad Eestimaaale jõuavad, on käänulised ja tundmatud. Keskraamatukogu komplekteerimisosakond teeb küll kõik temast oleneva. Võiks ka ise otse osta, kuid see on võimalik kassatšekiga ja raamatupoest. Paraku ei saa neid ajakirju raamatupoest osta, sest neid lihtsalt pole või on ainult vanu aastakäike. Seega puudub kindel allikas "Burda" ja "Verena" hankimiseks. Nii perioodika kui raamatud on läinud väga kalliks. Ja vaikselt närib südant mure — kas leidub valla rahakohtis tulevikus piisavalt raha, et muretseada nüüdsest Mädapea külaraamatukogule vajalikku teatme-, õppe- ja ilukirjandust ning sellist perioodikat, mida maainimene ka pärast rasket päevatööd raamatukogust otsima tuleb.

Aasta 1991 ei ole veel lõpule jõudnud. Iga päev toob uut Lääne-Virumaa ellu. Lääne-Virumaal teostatava haldusreformi raames hakkasid 1. oktoobrist uue maksuseaduse järgi kohalikele eelarvetele ettenähtud maksud laekuma vaid esmatasandi kohalike omavalitsuste (valdade, külanõukogude) eelarvesse. Vallavanem kommenteerib seda uudist nii: ikkagi võtab maakond osa raha ära. Tegelikus elus ei toimi see seadus mitte päris nii nagu tarvis.

"Hirmul on ikka suured silmad," mõtlen tagasi aasta alguse muredele. Arvan, et ka teised Eestimaa raamatukogud on meelt muutmas vaatamata sellele, et vallad on Eestimaa igas nurgas erinevad oma volikogude kompetentsuse poolest, ka jõukuse astme poolest. On täiesti loomulik ja õige nähtus, et iga uus meie elus kohtab vastuseisu ja kahtlemist. Iga minut, tund ja päev toob raamatukogudele järjest uusi küsimusi ja selgitamisi, seda eriti maal, kus elu on hoopis segamini pööratud. Inimene peab millessegi uskuma, kuskilt raskel hetkel abi ja toetust saama. Maarahvale peab olema ja saabki selleks heaks haldjaks vald ja vallamaja, kuhu sisenedes leiad eest vastutulelikud ja heasoovlikud inimesed.

Kümme kuud Rakvere valla hõlma all on minus süvendanud veendumust, et meie vald on loodud rahva jaoks, mitte vastupidi. See on loomulik, sest lasub ju vallavalitsusel vastutus oma inimeste heaolu ja nende elu korraldamise eest. Kõik on alles algusjärgus. Ning raamatukogud peavad astuma ühte jalga kohaliku vallaga — teistmoodi on mõeldamatu rahvaraamatukogude areng.

EBA — 70

Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjanduse Seltsi ja Tartu Ülikooli õhutusel ning otsesel kaasalõõmisel alustas 21. novembril 1921 Tartus tööd Eesti Bibliograafia Asutus. Tema otseseks järglaseks sai Kirjandusmuuseumi bibliograafiaosakond, praegune muuseumi arhiivraamatukogu bibliograafiaosakond. Kuigi oma mõju pole jätnud avaldamata ka meie kohati üsna inimvaenulik majandus- ja kultuuripoliitika, on 70 aasta jooksul tehtul hindamatu väärtus. Üksikasjalikuma ülevaate osakonna tegevusest annab selle kauaaegne juhataja Virve Adamson.

**EESTI AJAKIRJANDUSE SISU BIBLIO-
GRAFEERIMISEST (EELLOOST TÄNAPÄEVANI)
VIRVE ADAMSON**

Ajakirjandus kui rahva poliitilise, majandus- ja kultuurielu kajastaja muutub aegade möödudes rahva ajaloomäluks, uurijaile aga informatsiooniallikaks, kust ilma bibliograafiata ei ole mõeldav vajaliku leidmine.

Rahvusliku kultuuri üks avaldusi on rahvusbibliograafia, mille tekkimine ja areng sõltub selle rahva kultuuri arengutingimustest.

Eesti kirjakeele ning eesti rahvusliku kultuuri edenemisega hakkas kujunema eestikeelne ajakirjandus, mis 19. sajandi lõpuks jõudis sellisele tasemele, et oli uurimistöös arvestatavaks allikmaterjaliks. Sellest informatsiooni leidmiseks vajati bibliograafiat. Esimesed katsed registreerida eestikeelse ajakirjanduse sisu on seotud väljaspool Eestit ilmunud erialaste nimestikega. Riia selts "Die Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde des Ostseeprovinzen Russlands" avaldas aastanimestikke "Die livländische Geschichtsliteratur", kus aastate 1894—1902 kohta ilmunud Villem Reimani koostatud bibliograafianimestikes registreerti esmakordselt andmeid ka eestikeelsest ajakirjandusest. Aastaist 1900—1907

kajastus eestikeelse ajakirjanduse sisu Soome ajakirja "Finnisch-ugrische Forschungen" aastanimestikes "Bibliographie der finnisch-ugrischen Sprach- und Volkskunde", mille eestikeelse ja -ainelise osa koostas Oskar Kallas, mõningat koostööd tegi ka Mathias Johann Eisen.

Rahvusliku kultuuri arenemine oli aluseks eesti kultuurialaste organisatsioonide asutamisele. Sündisid Eesti Üliõpilaste Selts (EÜS), Eesti Kirjanduse Selts (EKS), Eesti Rahva Muuseum (ERM). Eesti kultuuri-, sealhulgas ka eesti ajakirjanduse sisu bibliografeerimise arenguloos on neil märkimisväärne osa.

EÜSis pandi rahvusliku raamatukogu loomisega alus ka eesti ajakirjanduse kogumisele. EÜSi raamatukogu anti üle 1909. aastal asutatud ERMile, kus jätkus eesti trükisõna kogumine. Tänu sellele kujunes baas nii teaduslikule uurimistöele kui eesti ajakirjanduse bibliografeerimisele.

1907. a. asutatud EKSi koos järgmisel aastal tema juurde loodud Ajaloo-toimkonnaga kujunes kodu-uurimistöö keskus, oma töökavast tingituna ka üks peamisi eesti ajakirjanduse sisu registreerimise toetajaid ja arendajaid.

Sügav huvi rahvusliku kultuuripärandi vastu põhjustas vajaduse saada eesti ajakirjandusest kui ajalooallikast maksimaalselt andmeid. 1906. a. hakkas Jaan Jõgever oma ajakirjas "Eesti Kirjandus" avaldama bibliograafianimestikke teemadel: keel, kirjandus, rahvaluule ja ajalugu. Algatus lõppes kahe nimestiku ilmumisega, töö käis üle jõu. Erialabibliograafia ilmumine jätkus 1913. a. "Eesti Kirjanduses" EKSi väljaandena, nimestikke koostas V. Reiman. See ei rahuldanud uurijaid. Vajati infot ajakirjanduse sisust kogu ulatuses, seega üldist bibliograafiat, mille algatamiseni jõuti alles 1914. aastal.

1914. a. alguses moodustati EKSi Kodumaa Tundmaõppimise Toimikond, kes tegutses koostöös EÜSi Kodumaa Tundmaõppimise osakonnaga. Mõlemad vajasisid uurimistöö allikmaterjalina eesti ajakirjandust, kasutamise hõlbustamiseks üldist analüütilist bibliograafiat. Selle idee populariseerijaks ja teostamise eestvedajaks sai Villem Ernits, kes avaldas 1914. a. "Üliõpilaste Lehes" sellealaseid üleskutsesid ja selgitavaid artikleid ning töötas välja eesti ajakirjanduse sisu üldise bibliograafia koostamise meetodilise juhendi ja liigitussüsteemi. Mõningal määral olid konsultantideks E. Saarimaa (Soome), O. Kallas, G. Suits, Joh. Aavik, M. J. Eisen, V. Reiman, P. Põld jt. Lõplikul kujul ilmus töökava 1914. a. trükis. Liigitussüsteem oli üsna süsteemitu ja ebaloogiline ja pakub tänapäeval huvi ainult esimese katse aspektist. 1914. a. suvel alustas EÜSis ringkond üliõpilasi bibliografeerimist ERMi perioodikakogu baasil. Järgmise aasta alguses töö katkes: enamik üliõpilasi mobiliseeriti maailmasõtta; peapõhjus oli aga see, et ilma palgata, palja entusiasmiaga ei saa teha nii ulatuslikku tööd. Need kogemused tõestasid, et eesti ajakirjanduse üldise bibliograafia kui kauakestva mahuka töö teostamine on võimalik ainult kindlal majanduslikul ja organisatsioonilisel alusel.

Seepärast võeti märtsis EKSi Kodumaa Tundmaõppimise Toimkonna ja EÜSi samanimelise osakonna ühisel koosolekul nõuks asutada bibliograafiatööle kindlama aluse loomiseks erikapital. Sõjaoludes soikus seegi algatus.

Probleem tekkis uuesti alles pärast sõda, kui huvi rahvusliku kultuuripärandi vastu hakkas taas kasvama ja kodu-uurimistöö EKSi, ERMis ja Tartu Ülikoolis võttis uue hoo.

Märtsis 1919 võeti ERMi juhatusel koosolekul eesti ajakirjanduse sisu bibliograafia küsimus päevakorda, kuna muuseumi raamatukogu mahukas perioodikakogu oli vaja uurijaile kergemini kättesaadavaks teha (ka kindlustada säilimist, vältida lehitsemist). Otsustati tõstatada see probleem Haridusministeeriumis. Aasta hiljem käsitleti sama probleemi EKSi Kodumaa Tundmaõppimise Komisjoni koosolekul, kus fikseeriti ülesanne: "võimalikult täieliku ja mitmekülgse materjali kogumine kodumaa ja rahva tundmiseks". 1920. aasta kevadel tegi EKSi eestseisus otsuse asuda eesti ajakirjanduse sisu bibliografeerimisele. Koos ERMiga asuti kavatsust realiseerima, hiljem liitus ka Tartu Ülikool. Nende esindajaist, igast kaks, moodustati **Asutav Bibliograafia Komisjon**, kes koostas rajatava asutuse töökava ja esines sellega Vabariigi valitsuse ees summade saamiseks. Bibliograafiaasutuse loomisest ja selle põhikirja koostamisest võtsid Tartu Ülikooli poolt aktiivselt osa tuntud raamatu- ja bibliograafiateadlased Udo Ivask ja Friedrich Puksoo, ERMi poolt selle arhiivraamatukogu juhataja Jakob Muide.

Kavatsused, nagu sageli, ei arvestanud tegelikkust — taheti rajada kõiki bibliograafiatöid ühendav keskasutus Eestis. Programmi võeti Eestis ja mujal ilmunud Eesti-aineliste trükiste bibliografeerimine ja töötulemuste kättesaadavaks tegemine uurijaile kartoteekide või trükiste näol, samuti eesti bibliograafiateaduse arendamine ja bibliograafiaalaste küsimuste populariseerimine.

Töö algus lükkus edasi rahaliste ressursside viibimise tõttu. EBA rajatigi 1921. aastal mitte riikliku, vaid eraasutusena, mida finantseerisid nii EKS kui ERM, vahetevahel ka mõned teised.

Sügiseks 1921 saadi sedavõrd summasid, et 28. septembri "Postimehes" avaldati informatsioon: "Bibliograafia-asutus kutsutakse lähemal ajal Tartus elule. Asutuse juhtimine sünnib Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi ühisel korraldusel, kuhu ka Ülikooli poolt esindaja mõeldakse kutsuda. Bibliograafia-asutus seab oma ülesandeks võimalikult kõike seda, mis Eesti maa ja ta elanikkude kohta kunagi trüki teel, eeskätt nimelt ajalehtedes ja ajakirjades kuskil on avaldatud, sisu järele kataloogiks kokku seada. Seeläbi võimalduks igähele, kes mistahes küsimuse kohta Eesti asjus andmeid soovib saada, igal ajal neid hõlpsal viisil... kätte leida..."

Samas kirjatükis on mõeldud ka tööjõule: "...Eeltäh, töö käimapanemiseks

vajab bibliograafiakomisjon bibliografeerijaid. Kes sellesse ametisse soovib astuda, neid palutakse kõige lähemal ajal kirjalikult üles anda bibliograafia-komisjoni nimele... ühtlasi palutakse ära tähendada haridusaste ja senise tegevuse käik. Bibliografeerimine nõuab huvi asja vastu, oskust igasuguste kirjutuste tuuma õieti tabada ja selget käekirja." Järgmisel päeval ilmus samas ajalehes kuulutus: "Bibliograafia asutus tarvitab haritud jõudusid kestvaks bibliografeerimistööks...". Sooviavaldusi laekus 59, tööle oli võimalik võtta esialgu 1–2, hiljem 4–7. "Et kandidaadid tööga vilumata", otsustati 6 proovile võtta, kellest "pärisbibliograafid" välja valitakse. Proovitöö tegijaist valiti esimesena välja üliõpilane Oskar Ungart, kellest paari aasta pärast sai asutuse juhataja.

21. novembril 1921 alustas peale paljusid pingutusi Tartus tööd EESTI BIBLIOGRAAFIA ASUTUS (EBA). Esimene juhataja oli J. Muide (1921–1923), tema järel 17 aastat O. Urgart (kuni 1940). Nende kõrval juhtis asutuse sisulist tööd ERMi, EKSi ja Tartu Ülikooli esindajaist moodustatud Eesti **Bibliograafia Komisjon**, mille esimees oli 1934. aastani J. V. Veski. Samal aastal koosseisu täiendati ning komisjonist sai Eesti **Bibliograafia Kollegium**, mida 1940. aastani juhtis Fr. Puksoo. Liikmeina on tööst osa võtnud H. Kruus, H. Moora, K. E. Sööt, R. Kleis, O. Liiv, L. Leesment, M. J. Eisen jt.

Tegelikule tööle asudes kärbiti esialgset programmi, piirduti eestikeelse ajakirjanduse retrospektiivse analüütilise üldise bibliograafia koostamisega. See jäigi ainukeseks tööloiguks kuni EBA tegevuse lõpetamiseni.

Esialgu taheti liigitussüsteemina Udo Ivaski soovitusel rakendada Soomes levinud J. Browni süsteemi. Jakob Muide toetusel võeti kasutusele siiski rahvusvaheline kümnendliigitussüsteem, esialgu võõrkeelsena. Hiljem tõlkis J. Muide "juhtnööride raamatu" eesti keelde, mis paljundatuna bibliograafide kasutusse läks. Tööd alustati 19. sajandi ajakirjandusega.

EBA töö juhtijail tuli asutuse eksisteerimise nimel pidevalt võidelda majanduslike raskustega.

Asutuse töövõimalusi iseloomustab juhataja O. Urgarti artikkel "Bibliograafia Asutis tegevuse lõpetamise eel?" (Postimees, 1929, 16. okt.): "Aga juba enne lõplikku ülesamist organiseerimisjärgust algavad ainelised raskused. Kõik järgnevad toetused saadi erakordsete jõupingutustega ja neilgi oli järjekindlalt ühekordse toetuse iseloom. Ses olukorras muutus võimatuks iga püsivama sihi taotlemine... Töökava võis umbkaudu kindlaks määrata pooleks aastaks, paremal juhul aastaks..." Olukord stabiliseerus alates 1931. aastast, mil hakati toetust saama Kultuurkapitalilt. 1932. a. lõpul sai EBAst ERMi osakond.

Töö hindamine ja finantseerimine olenes peamiselt tööga edasijõudmisest, s.o. bibliografeeritud aastakäikude arvust, ka vastavusest toetajate soovidele

ilmumise perioodi või nimetuste osas. Sellest johtus hüppelisus bibliografeeritud ajakirjanduse nimetuste ja aastakäikude valikus.

Tundmata töö spetsiifikat ja pidades silmas ainult bibliografeeritud aastakäikude hulka, ei arvestanud ei EBA finantseerijad ega avalik arvamus, et töö on aeganõudev, mahukas ja vajab kiiremaks edasijõudmiseks rohkesti tööjõudu. Asutus sai asjatundmatu kriitika ja võhiklike nõuannete osaliseks juba töö algusaastail. "Nagu kuulda, on nüüd aastase töö järele arusaamisele jõutud, et tööd tuleb uuele alusele seada... Et ometi tööga kuidagi toime saada, on ette pandud põhjalikkusest loobuda ja bibliografeerimist lihtsa süsteemi järele toimetada...", kirjutab "Päevaleht" 1923. a. alguses. Novembris jõuti aga küsimuseni, kas üldse bibliografeerimist jätkata üldise kui aeganõudva bibliograafia. Hea on, et jäi kehtima J. Muide seisukoht: "Kui seda tööd teha, siis tuleb koostada põhjalik üldine bibliograafia, muul pole mõtet".

Kasutusel olev liigutussüsteem sai samuti asjatundmatute märkuste osaliseks: "Tingimata tuleks teid otsida, kuidas võõrsilt omandatud liig laialdase ulatusega süsteemi lihtsustada... Seda viisi ei taha Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi ühine bibliografeerimise töö praegusel kujul kunagi lõpule jõuda...", kirjutab "Päevalehes" (1924, 13. veebr.) keegi "Pealtvaataja" (kahtlemisi olevat pseudonüümi varjus M. J. Eisen).

Bibliografeeritud kaartidest moodustati kolm põhikartoteeki: süstemaatiline, koha- (tollal topograafiline) ja isikukartoteek — nii autorid kui personaalia. "Pealtvaataja" artiklis ei minda mööda ka neist: "Tööd on liig laiale alusele rajatud. Artikleid käsitletakse tihti 4—5 küljest. Teaduslikult on see kõik hea ja praktiliselt väga kasulik, kuid meie oludes võimatu teostada. Õieti öelda, teostada võib seda, kuid niisugusel puhul tuleks rohkem tööjõudusid ametisse panna ja bibliografeerimine läheks miljoneid maksma..." Kartoteegid jäid nii nagu olid, aasta-aastalt täiendatuna moodustavad need tänini asendamatu andmepanga.

Taalised ettepanekud töö parandamiseks jäid hiljem ära, kuid sisuline valikuprintsiip jäigi aeg-ajalt märkuste objektiks. Töö kiirendamise eesmärgil nõuti senisest põhjalikkusest loobumist. Nõudmist hakatigi järk-järgult arvestama. EBA tööd alustati 19. sajandi ajakirjanduse sisu bibliografeerimisega, kusjuures registreeriti kogu Eesti-aineline materjal, kaasaarvatud sõnumid. 1928. aastast kandus uurijate nõudmisel pearõhk 20. sajandil ilmunule, ühtlasi hakati selles osas artikleid järjest hõredamini registreerima, lühisõnumid jäid hoopis välja. Tänapäevani annab tunda selle valikuprintsiibi negatiivne mõju informatsiooni täiuslikkusele.

EBA tegevusajal bibliografeeriti umbes veerand eestikeelsest ajakirjandusest. 1929. aastal katsetati bibliografeerida ka jooksvalt ilmuva eesti ajakirjanduse sisu, kuid töö käis üle jõu. 1935. a. alustati baltisaksa ajakirjanduse

bibliografeerimist ("Inland" 1836—1846). Paari aasta pärast töö katkestati. Sellealane katsetus on jäänud esimeseks ja viimaseks nii EBAs kui BOs.

Tegevuse lõpetamisel 1940. a. sisaldasid EBA kartoteegid 565 000 bibliograafilist kaarti. Lisaks sellele oli koostatud 300 000 kaarti pooliku kirjega.

Augustis 1940 riigistati ERM. Tema Aia (praegu Vanemuise) tänava hoones aastail 1924—1940 asunud osakondadest kui sõnalise kultuurivara arhiividest (ka EBA) moodustati Kirjandusmuuseum (KM), mis alustas tööd 1. novembril 1940.

Sama daatum märgib ka BO kui KMi osakonna töö algust (juhataja August Palm). 1942 a. muutus BO KMi likvideerimise järel Tartu Ülikooli Raamatukogu osakonnaks; 1. okt. 1944 sai BOst taas KMi osakond; 1965 muudeti ka KMi arhiivraamatukogu osakonnaks.

Eesti bibliograafiatöö riikliku plaani järgi pidi BO jätkama EBA tööd eesti ajakirjanduse (kuni 1940) retrospektiivse üldise analüütilise bibliograafia koostamisel. Põhimõtteliselt on see nii sõnul kui kirjas tunnistatud BO põhitööks, kuid tegelik olukord kujunes mõnevõrra teistsuguseks.

BO tegevuse alguses hakati otsemaid põhitöö kõrval arendama uusi töösuundi. Tööpõld laienes, töõjõud aga jäi samaks. Ühelt poolt on laiendamise tendents hinnatav, tööd ise vajalikudki; teisalt tehti seda eesti ajakirjanduse sisu bibliografeerimise kui põhitöö arvelt.

BO tegevuse mitmepalgelisuse tõttu esitan siin ülevaate töösuuniti, järjestades need alustamise kronoloogias:

PÕHITÖÖ, eesti ajakirjanduse (kuni 1940) üldise retrospektiivse analüütilise bibliograafia koostamine, on olnud tööplaanis 1921. aastast tänaseni (väljaarvatud 1958—1962).

TÖÖSUUNAD PÕHITÖÖ KÕRVAL:

1. **Pseudonüümika ja anonüümika** on bibliograafiatöoga vahetult seotud. Töö algas EBAs, kus bibliograafia täpsustamiseks hakkas Oskar Urgart koguma pseudonüümilahendusi. Ka bibliograafid lahendavad igapäevase töö käigus pseudonüüme. Spetsiaalse kartoteegi rajamine algas 1940. aastal August Palmi initsiatiivil. 1958—1979 moodustas pseudonüümika BO tööplaanis eri teema. 1965. aastast arendas teemat edasi Meelik Kahu, eesmärgiga avaldada mitmekõiteline pseudonüümika leksikon. Selle I köide (1821—1900) ilmus 1991. a. Seoses M. Kahu üleviimisega on see 1979. a. lõpust alates teiste osakondade töö. Varem (1978) ilmus M. Kahu koostatud "Väljaspool Eestit ilmunud eestikeelse töölis- ja nõukogude trükisõna pseudonüümide sõnastik (1905—1940)".

2. 1940—1943 koostati jooksvat raamatubibliograafiat.

3. **Personaalbibliograafiate** koostamine algas 1940. a. lõpul E. Vilde bibliograafiaga (A. Palm). Plaanipäraseks kujunes bibliograafiaväljaannete koostamine aastail 1948—1974, mil sellele töösuunale spetsialiseerus Herbert Laidvee. Trükkis on ilmunud A. S. Puškini eesti tõlgete bibliograafia (1949), "Kalevipoja" bibliograafia (1963, eriväljaandena 1964), L. Koidula (1971), Fr. R. Kreutzwaldi (1978) ja C. R. Jakobsoni personaalbibliograafia (1991). Kõik need tööd on uurimusliku väärtusega teaduslikud bibliograafiad.

4. **Erialbibliograafiad** on lülitatud BO tegevusse nii uurimistöö nõudena, väljaspoolt pealepanduna kui ka asutuse enda otsusel:

1941 alustati kultuuriteemaliste ajalehelõigendite kogu loomist;

1947—1957 koostati kirjanduse, keele, folkloori jt. kultuurialade jooksvat bibliograafiat (kuni 1951 lõigenditena);

1955—1957 koostati TA Keele ja Kirjanduse Instituudi ülesandel 1918—1940 ilmunud eesti ajakirjanduse bibliograafiat;

1958—1962 oli põhitöö, eesti ajakirjanduse sisu üldine retrospektiivne bibliograafia, tööplaanist üldse maha võetud ning asendatud kirjanduse, rahvaluule ja nende piirialade retrospektiivse bibliograafiaga. 1963 jätkus põhitöö infokasutajate ja I raamatuteaduse konverentsi sõnavõtjate nõudel;

1964—1966 koostati EKP ajaloo refereerivat bibliograafiat Partei Ajaloo Instituudi poolt määratud perioodika osas. Töö tulemus läks täielikult üle PAI-le.

5. **Baltika ajakirjanduse tiitlite bibliograafiat (1681—1944)** koostas A. Madise 1958—1963, vahcajati 1963—1974. Bibliograafianimestik läks hiljem täiendamiseks ja trükiks ettevalmistamiseks üle TA Raamatukokku, kus tööd juhendab Endel Annus. Trükivalmina ootab töö ilmumist.

6. 1966. aastast koostatakse **KMi teatmekartoteeki** asutuse ja selle töötajate tegevuse ning trükis ilmunud tööde kohta;

7. BOs on tegeldud veel ajakirjanduse ja bibliograafia ajaloo probleemidega, mille tulemuseks on mitmed uurimused (I. Hamburg, A. Palm).

1975. aastal ei olnud BOs põhitöö kõrval muid pooleliolevaid töid (väljaarvatud pseudonüümide leksikoni ettevalmistamine). Endiselt väikese jõuga (4 inimest) ei algatatud enam uusi kõrvalteemasid, kogu tööjõud koondati kuni tänaseni põhitööle, s.o. eesti ajakirjanduse sisu bibliograferimisele üldise bibliograafia raames. Seda õigustab ehk asjaolu, et bibliograafia on distsipliin, mille ülesanne on abistada teaduslikku, kodu-uurimuslikku jm. uurimistööd, edastades soovitud teemal maksimaalset infot. Selleks on vaja teatmefondi pidevalt täiendada. On eri seisukohti: ühed peavad õigeaks piirduda põhitööga, kui tööjõudu on vähe; teised asetavad ka selles olukorras pearõhu teaduslikule uurimistööle ja väljaandeile.

Mis on õige, seda otsustab aeg.

Tööjõu probleemi lahendamiseks koostas A. Palm 1962. aastal "Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia 20 aasta plaani", milles selgitas töö mahu ja tööjõu hulga vahekorda, kuid tagajärjeta. 1967. a. koostas M. Kahu BOs läbitöötatud eesti ajakirjanduse protsentuaalse statistika, selgitamaks teostamist ootava töö mahtu ja põhjendamaks töökohtade taotlusi. Tagajärge ei olnud. Samal aastal esitas BO Ametkondadevahelise Raamatukogude Nõukogu bibliograafiakomisjoni initsiatiivil vastavatesse instantsidesse ettepanekud vabariikliku bibliograafia-ülesande täitmiseks vajalike võimaluste saamiseks. Oma süsteemis jäid taotlused realiseerimata, kuid loodi üksus mujal: 1968. a. lõpul alustas eesti ajakirjanduse retrospektiivse üldise bibliograafia koostamist Tallinnas Rahvusraamatukogu juurde moodustatud rahvusbibliograafia osakond (RBO) E. Annuse (hiljem A. Ainzi) juhatusel. Kuigi praegu ei piisa mõlema asutuse tööjõust kokku töö lõpetamiseks käesoleva sajandi lõpuks, oli RBO rajamine siiski tõhus samm edasi.

BOI on RBOga olnud tänini tihe koostöö. Ületades ametkondlikud huvid, sõlmiti E. Annuse osalemisel 1969. a. RRI ja KMi vahel koostööleping, mis kestis 1988. aastani. Eesmärgiks oli ühistöö — eesti rahvusbibliograafia edasiviimine. RBOlt saadi lähemaks ajaks kolm töötajat, neist üks, juhtiv bibliograaf I. Hamburg, jäi BO töödele 19 aastaks. Esmalt koostas I. Hamburg koostöös E. Annuse ja BO töötajatega UDK alusel eesti ajakirjanduse sisu bibliograafia jaoks kohandatud liigitussüsteemi (BOs seni kasutatu ei sobinud enam). Seejärel pandi kirja muud vajalikud meetodilised juhised. Mõlema bibliograafiaasutuse ühistöö sai ühtsed meetodilised alused, bibliografeeritava ajakirjanduse valik on koordineeritud, mistõttu ei esine dubleerimist.

Meetodikaküsimustele pühendati mitmekümne aasta jooksul minimaalselt tähelepanu, mistõttu liigitussüsteem ja selle alusel moodustatud süstemaatiline kartoteek vajanuksid ammu põhjalikku redigeerimist. Hiljem, kui koos RBOga võeti kasutusele uus kohandatud liigitussüsteem, oli möödapääsmatu süstemaatilise kartoteegi (eeskätt aastaist 1918—1940) redigeerimine. Vastasel korral oluks võimatu liita sinna uutel meetodilistel alustel bibliografeeritud kaarte. Alustati "Päevalche" 1932 jj. aastakäikude bibliografeerimist (1950. aastail oldi sunnitud katkestama selle kui kodanlikuks tunnistatu bibliografeerimine, selle asemel tegeldi eesti töölisajakirjandusega). I. Hamburg redigeeris ja liigitas 1987. a. lõpuks ümber BO süstemaatilise kartoteegi 1901—1940. Aastast 1988 rakendati I. Hamburg oma raamatukogu töödele.

Süstemaatilise kartoteegi 19. sajandi osa vajaks samuti põhjalikku redigeerimist, kuid praegu ei ole võimalik BO viiest bibliograafist üht rakendada mitmeteistkümneks aastaks sellisele korraldustööle.

BO tegevusperioodil on teatmefondi tublisti täiendatud. EBAlt 1940. aastal BOle üleantud teatmekartoteegid sisaldasid 565 000 ühikut, 1991. a. lõpul ligemale 1 900 000.

19. sajandil ilmunud eesti ajakirjandusest on bibliografeeritud kõige suurem osa (75%), 20. sajandi algusest (1901—1917) ca 62%, edasi läbitöötatus väheneb.

Enam-vähem lõplikult on bibliografeeritud Eestis ja mujal ilmunud eestikeelse töölis- ja nõukogude ajakirjanduse sisu (1905—1940). Töö algas 1950. aastal, lõppes 1978. aasta lõpul "Uue Ilma" unikaalsete aastakäikudega 1920—1940, mis seni Eestis puudusid. Pealinna ajalehe "Päevaleht" (1905—1926) sisu oli bibliografeeritud EBAs. BOs töötati läbi järgmised aastakäigud (1927—1940). Töö kulges vaheajati: 1947—1957 redigeeriti EBAlt ületulnud pooliku kirjega "Päevalehe" kaarte; 1948—1950 bibliografeeriti "Päevaleht" 1927—1931 (hõreda valikuga, minimaalse annotatsiooniga). Peale pikka vaheaega algas 1974. a. BOs (esialgu BO töötajatega) "Päevalehe" aastakäikude 1932—1940 läbitöötamine, mis lõpetati 1988. a. lõpul. Materjal valiti ammendavalt, anoteeriti, lühisõnumid kopeeriti kaardile. Tartu ajaleht "Postimees" oli EBAs bibliografeeritud kuni 1918. aastani. BOs algas 1987. aastal edasiste aastakäikude bibliografeerimine (esialgu ühe töötajaga). Täna on tööjärg 1924. aasta "Postimehe" juurde jõudnud. Samades tingimustes jõutakse 1940. aasta "Postimeheni" järgmisel aastajasal.

70 aastat kestnud bibliograafiatöö järel on uurijail kasutada järgmised infoallikad:

1. **Süsteemaatiline kartoteek** (1821—1940) annab infot teemade järgi: kultuur, haridus, majandus, poliitika, meditsiin jne. (ca 820 000 kaarti);

2. **Süsteemaatiline kartoteek** (1905—1940) juhatab samuti teemade juurde, kuid lisaks informeerib uurijat Eestis ja väljaspool Eestit ilmunud eestikeelse töölis- ja nõukogude ajakirjanduse sisust (ca 150 000 k.);

3. **Isikukartoteek** (1821—1940) sisaldab andmeid isikute töödest ja nende kohta kirjutatust, ka biograafiaandmeid (ca 445 000 k.);

4. **Kohakartoteek** (1821—1940) annab uurijaile väga vajalikku infot paikkonniti (maakonnad, kihelkonnad, vallad, linnad, alevid) (ca 245 000 k.).

Kohakartoteek koos isikukartoteegiga on tõhus abivahend eriti kodu-uurijaile, seetõttu on BOd ja RBOd nimetatud isegi koduloobibliograafia keskuseks ning soovitatud kodu-uurijaile nende kartoteeke infoallikana (E. Annus. Koduloobibliograafia. Tln., 1980, lk. 48; R. Põldmäe. Kodu-uurija pilguga. — Edasi, 1983, 28. apr.).

5. **Pseudonüümi- ja anonüümilahenduste kartoteek** näitab, milliseid pseudonüüme on autor trükisõnas kasutanud või mida anonüümselt kirjutatud;

teistpidi annab teada, kes on pseudonüümse või anonüümse kirjutise õige autor (ca 21 000 k.).

Kirjanduse uurijaile vahendavad kaasaegset materjali TA KKIs 1957. aastast alates pidevalt koostatud bibliograafianimestikud "Ilukirjandus, kirjandusteadus ja rahvaluule" (koostaja O. Kivi).

BO teatmekartoteekide peamised kasutajad on eri asutuste teadurid, kõrgkoolide õppejõud ja üliõpilased, raamatukogude ja muuseumide töötajad, lai kodu-uurijate ring, sealhulgas rohkesti õpetajaid ja õpilasi. Üksikuid uurijaid on ka välismaalt (Soome, Austraalia, Prantsusmaa jt.).

Uurimistöe temaatika kajastub uurijate allikmaterjali otsinguis. Infovajadus on humanitaarteaduste vallast laienenud väga mitmesugustele aladele. Kodu-uurimis- ja muinsuskaitsealikkumisega seoses on elavnenud paikkondade uurimine tervikuna või üksikküsimustena: restaureeritavad hooned, mälestusmärgid, pargid, kalmistud, seltsid, ühised, tuletõrje jm. Aktuaalsed on teemad, mis väljuvad meie vabariigi piirest: teiste rahvaste kultuur, rahvastevahelised kultuuri- ja muud suhted, väljarändamine, väliseestlaste elu ja tegevus.

Eesti rahvuskultuuri järjepidevusel on eesti rahva ja tema kultuuri püsimisel ning arendamisel määrav osa. On vaja uurida ajalugu, mitmete põlvkondade pingutusi eesti kultuuri loomisel ja arendamisel. Oma maa kogemuste pärand õpetaks mõndagi ka tuleviku jaoks. Arhiividokumentide kõrval on uurimistöös asendamatu allikmaterjal eesti ajakirjandus, mille sisust annab igakülget infot ainult üldine bibliograafia. Selle vajalikkus läbi aegade kajastub eesti rahvusbibliograafia arenguloos. Huvist kodumaa ajaloo vastu suutsid sõjajärgseil, majanduslikult raskeil aastail EKS, ERM (peamised finantseerijad) ja Tartu Ülikool rajada 1921. aastaks EBA, mis püsis 1940. aastani (1931. a. asendas EKSi toetust Kultuurkapital). EBA rajamine, tema tegevus rahvusbibliograafia arendamisel on täitnud silmapaistvat osa eesti kultuuriloos. 1940. a., kui EBA muudeti KMi BOKs, läks eesti ajakirjanduse sisu bibliograafia koostamine järjepidevalt edasi ja on kestnud BOs peaaegu pool sajandit (1969. aastast ka RBOs).

Eesti rahvuskultuur, selle järjepidevus ning uurimise vajadus on tänaseks saanud erilise rõhu. Nende probleemidega tegeleb rida uusi ja taasloodud organisatsioone.

Koos eesti ajaloo uurimise vajadusega peaks tõstetama ka vajaliku allikmaterjali ning sellest info saamise küsimus. Oleks aeg lahendada 1921. aastast tänapäevani stabiilselt püsinud probleem eesti ajakirjanduse sisu bibliografeerimisel — disproportsioon töö mahu ja tööjõu hulga vahel. Rahvusbibliograafia selle osa koostamiseks tuleb läbi töötada kuni 1940. aastani Eestis ja mujal ilmunud eestikeelne ajakirjandus, samuti Eestis ilmunud võõrkeelne ajakirjandus (viimasega

tehti hiljaaegu algust RBOs). Kogu selle vabariikliku tähtsusega tohutu töö teostajad on seni olnud BO (1921. aastast) ja RBO (1969. a. alates), kummagi koosseisus 3—7 töötajat! Tuleks kokku arvata kõik bibliograafiatöö tegijad Eesti raamatukogudes, muuseumides, instituutides jm., arvestada iga üksuse poolt koostatava bibliograafia piire. Kui võrrelda saadud andmeid BO ja RBO tööjõu hulga ja töö mahuga (ka info laia temaatikaga ja kasutajaskonnaga), kas ei selgu siis vajadus proportsioonides midagi korrigeerida, bibliograafiatööd reorganiseerida, vähemalt rahvusbibliograafia osas?

Raamatukoguinstruktorite konkurss ja selle võitja August Villup

REET RAUDE

Esimene Eesti raamatukogude instruktor Voldemar Krabi töötas I. dets. 1919. a. kuni 30. juunini 1921. a.* Tema lahkumise järel kuulutas Haridusministeerium (HM) välja konkursi instruktori vabale kohale. Teated konkursi korraldamise kohta saadeti ajalehtedele "Vaba Maa", "Päevaleht" ja "Postimees" /I, 1.18/. Teatati palk ja lubati hüvitada väljasõitude reisikulud ja päevarahad. Eraldi märgiti, et instruktori elukoht peaks olema Tallinn. Eelmine instruktor elas Paides ja pealinna elama asumise nõue sai tema ametist lahkumise põhjuseks.

Avalduste esitamiseks anti aega 10 päeva. Koha soovijaid tuli palju, kandideerijate hulgas olid paljude elukutsete esindajad. Oli neid, kel raamatukogu korraldamisest mingid eelteadmised olemas, kuid oli ka raamatukogudega varem mitte kokku puutunud isikuid. Nagu nende elulookirjeldustest selgub, oli neil oma aja kohta küllalt hea haridus. Peaaegu kõigi elukäigus olid oma osa mänginud sõja-aastad, kas I Maailmasõda või Vabadussõda. Oli üliõpilasi, kes soovisid oma rasket majanduslikku olukorda parandada, oli tööpuudusest tingitud meeleheitlikke kohaotsimisi. Mõnest neist lähemalt.

Kandideerijate hulgas oli kooliõpetajana töötav **Voldemar Ziegel**, kes peale Rakvere kõrgema linnakooli (1904) oli lõpetanud pedagoogikakursused (1906), Riia I gümnaasiumi juures saanud vene keele ja ajaloo kodukooliõpetaja kutse ja Riia õppekonna kuratooriumi juures loodusloo õpetaja kutse (1908—1909). Märkimist väärib selle mehe hea keelteoskus: eesti, vene, saksa, prantsuse, rootsi ja läti keel /I, 1.24/.

Jaan Järv oli õppinud Treffneri gümnaasiumis, Tartu Ülikoolis ja Heinaste merekoolis, oli rännanud Skandinaaviamaaades, Inglismaal ja Saksamaal. Et ta oli osa võtnud Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogu korraldamisest ja kirjanduslikke teadmisi omas, arvas ta end raamatukogude organiseerimises tagajärjekalt töötada võivat. Ta kutsuti küll HMi kooliosakonda vestlusele, kuid valik ei langenud temale /I, 1.44/.

* Vt. Raude, R. Raamatukogude instruktor Voldemar Krabi // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat. 1989. I. Lk. 62—75.

Väga põhjaliku Eestimaa raamatukogude arengu kavaga tuli oma kohasoovis välja Noorte Ühingu "Tungal" raamatukogu asutaja ja korraldaja **Hugo Pärtelpoeg**. Ta tegi terve hulga ettepanekuid, mõnd neist nimetagem siingi:

- Raamatukogu peab seltskonna koduks saama;
- Igal pool — koolis, kirikus, kõneõhtul, ajalehes — juhatagu igaüks inimesi kohaste raamatute juurde, võimaluse korral juhatagu ka raamatukogude nimed;
- Raamatukogu ja kool olgu nii ülevalpidamise kui ka hariduse pooldest ühel alusel. Raamatukogutööd ei tohi jätta üksnes eraseltside hooleks;
- Raamatukogude juurde tuleb organiseerida lugejate ringe;
- Raamatukogu reklaam paistku igal pool inimestele silma. Kirjastajad peaksid hoolitsema raamatu tutvustamise eest. "Raamatu Teataja" peaks nimestik-kataloogist saama tõeliseks raamatute tutvustajaks;
- Raamatukogude liidu organiseerimine võetagu päevakorrale. Ilma keskasutuseta on raske raamatukogusid edendada.

H. Pärtelpoeg soovitas ka väikeste (kuni 1000-kõiteliste) alevi- ja linnaraamatukogude sisemist korraldust parandada:

- Ruumid peaksid olema avarad, valged (kasutada võiks koolimajasid);
- Raamatuid peaks muretsema kindla kava järgi, lugejaist loodagu kogu nõukogu;
- Raamatuid peaks registreerima inventariraamatus (lisatud oli ka inventariraamatu lehe näidis).

Ta pidas vajalikuks süstemaatilist kataloogi ja andis juhtnööre raamatute laenutamise korra kohta. Huvitav oli H. Pärtelpoja mõte raamatukogu arhiivi moodustamise kohta kogu põhimõtetele mittevastavatest raamatutest ja liigsetest eksemplaridest. Arhiivi eksemplare soovitas ta vahetada vajalike raamatute vastu vanaraamatukauplustes kuni vastava kaupluse avamiseni /1, 1.35—37/.

Instruktori kohale kandideeris ka vaevalt mõni kuu Tallinna linnaraamatukogu juhatajana töötanud **Aleksander Sibul**, kes lootis poole töäjõuga kõik küsimused lahendada /1, 1.20/. HM ei pidanud seda pakkumist küllalt tõsiseks.

Kandideerijate hulgas oli üks huvitava saatusega mees — **Voldemar Pakler**, kes sajandivahetusel oli olnud Võrumaal kooliõpetaja. Oma kohasoovis kirjutas ta nii: "Mu nüüdne spetsiaalala on põllumajandus ja karjakasvatus ühes piimandusega, mil põllul pikemat aega tagajärjerrikkalt olen töötanud. Ka olen väljamaareisidel ülevalnimetatud põllutõõharudes kogemusi omandanud" /1, 1.26/.

1907.—1915. a. oli V. Pakler vürstinna Narõškina ja krahv Tatitštševi mõisate

* "Raamatu Teataja" – eesti kirjastajate ja raamatukaupmeeste väljaanne, kus kõik EV kirjastused tutvustasid oma väljaandeid.

ülemvalitseja, kelle alla kuulus ka hobuse- ja tõukarjakasvatus. 1915. a. astus ta sõjaväkke, kus teenis tagavarapataljonis, kontrollides toiduainete ostmist ja säilitamist. Olude sunnil rändas Siberisse, kus paljusid ameteid pidas: oli Koltšaki armees ja punaste juures varustaja, Omski kubermangus mõisate kontrollinspektor. Eestisse opteerimise komisjoni abiga jõudis juunis 1921 kodumaale tagasi. Üle piiri sõites hävitasid Nõukogude valitsuse ametnikud kõik dokumendid nii hariduse kui perekonnaseisu kohta — dokumentideta oli aga töö leidmine ja suure (8-liikmelise) pere ülevalpidamine raske /1, 1.26/.

See kohasoov on nagu illustratsiooniks Friedrich Puksoo järeldusele Tartu Ülikooli raamatukogu juhataja kohale kandideerijatest: "Juhataja kohale esitasid avaldusi ülikooli kuraatorile igalt kutsealalt isikud, kes olid parajasti ilma kohata — endised mõisavalitsejad, kantseleiametnikud jt., olles tollaegse mentaliteedi kohaselt veendunud, et mõisa valitsemisel ja raamatukogu juhtimisel ei ole suuremat erinevust" /2, lk. 33/.

Haridusministeeriumi saabus Narvast **Johannes Steini** kiri. Ta ei kandideerinud instruktori kohale, kuid pakkus välja süsteemi, mis pidavat kõige enam vastama Eesti oludele. Ta tutvustas Ameerika raamatukoguhoidja Melvil Dewey põhimõtteid, mille järgi olemasolevad raamatukogud peaksid olema võimalikult kättesaadavad tarvitajatele ja leidma rohkem kasutamist. Ka soovitas ta asutada rändraamatukogusid ja pakkus oma abi rändraamatukogude süsteemi väljatöötamiseks olukorras, kus "raamatukogusid vähe, raamatud kallid" /1, 1.40/.

Kaalunud kõiki soovivavaldusi ja ettepanekuid, oli HMi Kooliosakonna arvates raamatukogude instruktori kohale kõige sobivam **August Villup**.

24. detsembril 1890 Narva vallas sündinud A. Villup lõpetas Tallinnas Aleksandri gümnaasiumi. Sõjaväelise hariduse sai ta Peterburis Keiser Paul I sõjaväekoolis ja Oranienbaumi ohvitseride koolis. I Maailmasõjast võttis A. Villup osa Vene armee leitnandina. Sakslaste käes sõjavangis olles organiseeris ta ohvitseride laagris raamatukogusid. Vangist vabanemise järel astus Kaitseliitu, Vabadussõjas oli Peastaabis inglise ja prantsuse keele tõlk, seejärel töötas Kindralstaabi 40 000-köitelises raamatukogus, kus töötas välja ka üksikute väeosade raamatukogude asutamise juhised. Reservi avamise järel tegi ta äia talus põllutööd, kuid tundis siiski tarvidust vaimse töö järele. 16. septembril 1921 võeti A. Villup tööle raamatukogude instruktori kohusetäitjana. Rohkete ametisõitudel mööda Eestimaad ta külmetas, tunda andis sõjas saadud kopsuhaav — A. Villup haigestus tuberkuloosi. Ei aidanud ka sanatooriumiravi. A. Villup suri 25. novembril 1923 rahvahariduse vaneminstruktorina /3, 1.6/.

Nekroloogis kirjutati: "Kadunu oli üks neist tulihingelistest, kelles põles lootuse tuluke Eesti rahva vaimlisest tõusust ja arengust, kellel puudust ei olnud energiast ja tegevusihast, mille ta ühes rohkete kogemustega, mis ta vabaharidustöö

alal omandanud, meie rahva haridusliku tasapinna tõstmiseks tööle rakendas" /4/.

A. Villup ei alustanud instruktoritööd tühjalt kohalt. Kuid nagu selgub ta aruannetest ja kirjavahetusest, oli palju eelmise instruktori ajal alustatud ettevõtmisi jäänud lõpetamata.

Esimese tööülesandega saatis HM A. Villupi koos rändava lektori K. Saarega Petserimaale õppevahendeid viima. Raamatukauplusest "Kool" viidi sealsetele eestlastele 600 aabitsat, 600 kaustikut ja 30 liikuvat aabitsat /5, 1.2/.

Veel 1922. a. alguses põdesid paljud raamatukogud sõjahaavu ja mõned ei olnud üldse lugejatele avatud. 1921. a. lõpuks oli Eestimaal 457 rahvaraamatukogu umbes 200 000 raamatuga, kasutajaid oli olnud 42 300 ja lugeda võetud 485 000 raamatut. A. Villupi arvates oli raamatute arv liiga väikene — kuue inimese kohta vaid üks rahvaraamat /6, 1.130/.

Aasta hiljem oli raamatukogusid üle 500. Riigi toetussumma oli kõikide kogude toetamiseks väike, toetada oli aga vaja. Aruandes HMi Kooliosakonnale kurtis A. Villup ka koguhooldjate puuduse üle. Kahenädalased kursused kolmes kohas Eestis (Tallinnas, Tartus, Viljandis) oleksid tema meelest olukorda pisut parandanud. Ta lõpetas nii: "Rahvaraamatukogud on kultuura allikad ja nende toetamine tasub end tuhandekordselt" /8, 1.14/.

A. Villupi aruande alusel taheti maakondade koolivalitsuste abiga rahvaharidustööd üle riigi ühtlustada ja süsteemi viia. HM pidas vajalikuks, et Eestimaal oleks avalikus maksuta rahvaraamatukogude riiklikus võrgus üle 700 rahvaraamatukogu. Koolivalitsustelt nõuti ettepanekuid raamatukogude soovitatavate asukohtade, üleväljajate, korraldajate ja sisemise korra kohta /8, 1.16/.

Mõningat elavnemist uute raamatukogude asutamises ja vanade korralduses tekitasid kihelkondade haridus- (karskusharidus-) kongressid. Neid hakkas 1992. aastal korraldama Eesti Karskusseltside (KS) Keskskoostöökeskus (hiljem Karskusliit). Esimene toimus veebruarikuus Kodaveres, järgmised Tormas, Mustvees—Avinurmes, Tarvastus, Kolga-Jaanis, Suure-Jaanis, Paistus, Põltsamaal, Viljandis ja mujal.

Kongressidel olid kõneaineks eelkõige kodune kasvatus, kodu-uurimine, karskusküsimused, sport, kirik ja usk, haridustöö väljaspool kooli. Kongressidest kutsuti osa võtma ka HMi instruktorid August Villup, Konstantin Saar ja Aleksander Kurvits. A. Villup rääkis seal korduvalt vabaharidustöö võimalustest ja raamatukogude olukorrast Eestis. Kõigil kongressidel võeti vastu resolutsioon arutluse all olnud küsimustes. Koolivälise haridustöö kohta võime näiteks lugeda: "Rahva haridustöö väljaspool kooli võib edeneda siis, kui kogu ühiskonna majandusline ja vaimline jõud selleks koondatud on, kui majandust ja haridust

edendavad organisatsioonid ja õpetajaskond käsikäes töötavad" /9, lk. 99/.

Kongresside resolutsioonides olid otsused rahvaraamatukogude kohta: "1) Kõikide hariduslike organisatsioonide üleriikliku keskkorralduse loomine ja 2) rahvaraamatukogude tegelaste ülemaalse kongressi kokkukutsumine" /10, l. 22/.

HMi instruktoritel, eriti A. Villupil, tekkisid lahkkelid karkustegelastega. HMi töötajad polnud nõus, et karskustööle eraldab riik liiga palju raha. Peale Viljandi kongressi ei pidanud nad koostööd KS Kesктоimkonnaga enam soovitavaks. A. Villup arvas, et HM võiks ise kihelkonna kongresse kokku kutsuda ja et ta koostööd KS Kesктоimkonnaga liiga kõrgelt on hinnanud /10, l. 81/. A. Villupi kõne "Rahvaharidustöö väljaspool kooli" oli A. Kurvitsa arvates sisurikas ja näitas uusi sihte ja võimalusi rahvahariduse edendamiseks /10, l. 83/. Ka A. Kurvits oli seisukohal, et kaudne karskustöö (st. vabaharidustöö kaudu) positiivsemaid tagajärgi annab kui otsene ja et just kaudset karskustööd tuleks kõigepealt teha.

Lõplikult läksid vahekorrad karskusliikumisega sassi Saaremaa hariduspäeval, mille järel A. Villup kirjutas: "Kõik toetused, mis riik välishariduse peale annab, peaksid läbi haridusministeeriumi minema". Karskustööle eraldatud toetussumma oli HMi Kooliosakonna summast palju suurem /10, l. 97/.

Sagedasti külastas A. Villup raamatukogusid ja aitas neid korraldada. Oma esinemistel kutsus ta üles uusi raamatukoguseltse ja raamatukogusid asutama. Huvitav oli tema kõne Ambla Rahvaraamatukogu Seltsi koosolekul. Ta ise nimetas seda esinemist raamatukogu mõtte propageerimiseks, sest kõneles seal raamatust kui aastatuhandete peeglist ja kultuuri arenemise tegurist. Ka arutles ta meie majandusliku kitsikuse väljapääsu teedest ning sellest, missugune peab olema meie vabariigi kodanik ja missugusena võib ta püsida teiste rahvaste keskel /10, l. 8/. Kui hästi haakuvad need teemad meie päevadega. See töö oleks hädavajalik ka praegu!

Raamatukogudes käies jõudis A. Villup arusaamisele, et kogude puudusi on võimatu üksikult ehk ühes kihelkonnas kõrvaldada. "Peaks kiires korras raamatukogutegelaste päeva kokku kutsuma. Ühel instruktoril on võimatu kõiki kogusid lühikese aja jooksul läbi käia ja mis veel tähtsam — instruktoril peavad olema kindlad juhtnöörid, mis oleksid välja töötatud kõikide tegelaste ühisel nõupidamisel ja sisaldaksid seega rahva omapära. Kopeerida täielikult mõnda süsteemi, kui see ka rahvusvaheline oleks, võib saatuslikuks saada. Peab taipama rahva vaimu" /10, l. 19/. Nii kirjutas ta ühes oma aruandes.

20. aprillil 1922 peeti raamatukogude korraldamise asjus nõupidamine, millest HMi instruktorite kõrval võtsid osa TÜ raamatukogu, Eesti Rahva Muuseumi, raamatukogude korraldusseltsi ja KS Kesктоimkonna esindajad. Arutluse all oli

raamatukoguseltside asutamine, raamatukogude liitmine väljatöötatud võrgukavasse, koguhoidjate lühiajalised kursused, raamatukogude sisemine korraldus /10, 1.40/.

Sama aasta maikuus tuli HMi Kooliosakonna kutsel kokku raamatukogude korraldamise komisjon. Seati kokku rahvaraamatukogude liigituse kava kümnendliigituse põhimõttel. Peeti vajalikuks raamatukogutegelaste ühingu asutamine. Koosolekust võttis teadusraamatukogude juhatajate kõrval osa A. Villup HMi poolt. Ta valiti ka komisjoni, kes hakkas kongressi ette valmistama ja põhikirja välja töötama /11/.

Raamatukogutegelaste kongress tuligi kokku veebruaris 1923, loodi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. A. Villup kongressist osa ei võtnud, ta oli 18. jaanuarist 4. märtsini Soomes õppereisil. Seal nähtust ja kuuldust koostas ta põhjaliku aruande "Vabaharidustöö Soomes", mis koosnes paljudest osadest: õppereisi üksikasjaline kirjeldus, hangitud raamatute, brošüüride ja põhikirjade nimekiri jne. Selle aruande teevad hinnatavaks A. Villupi õppereisist tulenevad järeldused oma maa vabaharidustöö, eriti aga raamatukogude olukorra parandamiseks.

Soomes käies ta mitte ainult ei õppinud ise, vaid kõneles ka soomlastele Eesti haridusoludest, Vabadussõjast, maareformist.

Oma põhimõtete kohaselt soovitas A. Villup igal maakonnal keskkogud avada. Linnad, alevid, maakonnad ja kõik vallad oleksid pidanud oma eelarves teatud summa raamatukoguvõrgu toetamiseks ette nägema. Võrgu loomiseks ja juhtimiseks oleks vaja olnud riiklikku keskkorraldust. Ka seltside raamatukogud soovitas ta avada kõigile, sest "raamatukogud olgu kõigile ühesugustel õigustel avatud".

Riiklikuks keskkorraldajaks võis A. Villupi arvates saada raamatukogude komisjon, kuhu kuuluksid HMi Kooliosakonna juhataja (esimees) ja iga maakonna haridusosakonnast üks esindaja. Komisjon oleks HMi ja kohalike omavalitsuste vahelüli.

Täiendsaatev organ HMi juures pidi olema riiklik raamatukogude büroo. Büroo pidi korraldama võrgu loomist, kandma hoolt tehnilise abimaterjali eest, korraldama kursusi, seadma kokku toetamiskava, jaotama toetusi ning jälgima, et see abi ainult köidetud raamatutena raamatukogudesse läheks /12, 1.61—62/.

Need väga vajalikud põhimõtted jäid aga A. Villupi ellu rakendamata. Halvenev tervis tõmbas kõigele kriipsu peale. Vaatamata sellele, et A. Kurvits võttis oma tööplaani A. Villupi abistamise raamatukoguhoidjate kursustel, ei saanud A. Villupist enam nende organiseerijat. Peale 6kuulist sanatooriumiravi kirjutas ta haridusministrile (7. nov. 1923) ja palus end vabastada, "sest minu haigus päevast päeva halvemaks on läinud ja paranemise peale igasugused

lootused kadunud" /3, 1.26/.

Vaatamata lühikeseks jäänud instruktoriaametile jõudis A. Villup olla paljude algatuste juures. Ta jõudis kirja panna ka loodava Haridusliidu ülesanded rahvaraamatukogude alal. Riikliku rahvaraamatukogude võrgu teostamine pidi jääma HMile, Haridusliidu ülesanne aga olema selle võrgu kogude varustamine raamatutega ja tarvismineva abimaterjaliga /13, lk. 3/.

1923. a. detsembris moodustati kõigist haridusorganisatsioonidest Eesti Haridusliit, kellel on eesti raamatukogunduse ees suuri teeneid.

A. Villup andis teatepulga üle A. Kurvitsale, kes kõneles Eesti raamatukogude olukorrast ERÜ I kongressil ja Haridusliidu asutaval kongressil. A. Kurvitsa esitatud resolutsioonides tunnistati vajalikuks koguhooldjate kursuste pidamine, avalike rahvaraamatukogude seaduse elluviimine, kõigi olemasolevate kogude elustamine ja uute asutamine.

Algas uus ajajärk Eestimaa raamatukogude elus.

Kirjandus

1. ERA, f. 1108, n. 4, s. 688.
2. Puksoo, F. TÕ Raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toimetised. Vihik 244. Teadusliku Raamatukogu töid I. Lk. 26—47.
3. ERA, f. 1108, n. 1, s. 1149.
4. Johanson, J. August Villup // Tulev Eesti. 1923. Nr. 12. Lk. 384—385.
5. ERA, f. 1108, n. 4, s. 690.
6. Villup, A. Meie rahvaraamatukogud // Tulev Eesti. 1922. Nr. 6. Lk. 128—130.
7. ERA, f. 1108, n. 4, s. 700.
8. ERA, f. 1108, n. 4, s. 547.
9. Mustvec—Avinurme kihelkonna kongressil // Tulev Eesti. — 1922. — Nr. 4/5. — Lk. 99—104.
10. ERA, f. 1108, n. 4, s. 690.
11. Villup A. Rahvaraamatukogude korraldamise küsimuste harutamiseks // Päevaleht. 1922. 21. mai, nr. 116.
12. ERA, f. 1108, n. 4, s. 694.
13. Villup, A. Haridusliidu ülesanded // Päevaleht. 1923. 16. apr., nr. 98.

Meile on juba harjumuseks saanud heita aeg-ajalt pilku minevikku, sirvida vanemat ajakirjandust.

Huvitavaid kirjutisi pakub meie eriaalaajakiri "Raamatukogu" aastakümnete tagant. Üllatab teatega, et 1939. aastal ametisse astunud uuel haridusministril oli olemas konkreetne töökava ja et see kohe ajakirjanduses kõigile teatavaks tehti. Et kavva ka kõik raamatukogundusega seonduv kuulus, on lihtsalt kadestusväärne!

UUE HARIDUSMINISTRI TÖÖKAVA RAAMATUKOGUNDUSE ALAL

12. oktoobril astus ametisse uus Vabariigi valitsus. Uueks haridusministriks sai senine Tehnika Ülikooli rektor Paul K o g e r m a n. Uus minister tegi ajakirjandusele teatavaks oma töökava, millest toome raamatukogundusse puutuva osa:

1. Avalike raamatukogude majandusliku külje ja ruumide olukorra parandamine.
2. Raamatukogude sisekorralduse ja töö tõstmine raamatukogujuhatajate ettevalmistamise kaudu.
3. Süvendada raamatupropagandat.
4. Ilukirjanduse kõrval panna väärilist rõhku ka populaarteaduslikule ja rakenduslikule kirjandusele.

Raamatukogu. 1939. Nr. 3/4. Lk. 120.

Kirjastustegevus Eestis esimesel sõjajärgsel aastakümnel (1944-1955)

AILE MÖLDRE

Kohe pärast Nõukogude vägede jõudmist Tallinna, 22. sept. 1944 algasid ettevalmistused Leningradis taasloodud Eesti NSV Riikliku Kirjastuskeskuse töö taastamiseks Eestis, mis sai teoks 1. oktoobril 1944.¹

Saksa okupatsiooni ajal Eestis tegutsenud kirjastused likvideeriti ning tegevust alustas viis Riikliku Kirjastuskeskuse süsteemi kuuluvat, juba 1940.—1941. a. eksisteerinud kirjastust: "Poliitiline Kirjandus", "Pedagoogiline Kirjandus", "Ilukirjandus ja Kunst", "Teaduslik Kirjandus", Ajalehtede Kirjastus. Lisaks neile loodi ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega Rakendustrükiste Kirjastus, mis tegutses 1951. aastani.

Kõik kirjastused peale Tartus asuva "Teadusliku Kirjanduse" töötasid Tallinnas. Ka "Ilukirjandus ja Kunst", mis enne sõda paiknes Tartus, toodi nüüd üle Tallinna, kus ta esialgu tegutses "Pedagoogilise Kirjandusega" ühistes ruumides.

Endiselt kuulusid Riikliku Kirjastuskeskuse koosseisu Müügikeskus koos raamatukauplustega ning Polügraafiatööstuse Peavalitsus talle alluvate trükkikodadega. Seega koondus Riikliku Kirjastuskeskuse kätte raamatute väljaandmine, trükkimine ja levitamine.

Muutused kirjastustegevuse ja polügraafia juhtimises leidsid aset 1949. a., mil selles valdkonnas viidi läbi üleliiduline reform.

9. veebruaril 1949 võttis NSVL MN vastu otsuse "Polügraafiatööstuse, Kirjastuste ja Raamatukaubanduse Peavalitsuse moodustamisest NSVL MN juures". Vastavad valitsused loodi ka liiduvabariikides. Seoses sellega likvideeriti 10. märtsil 1949 Riiklik Kirjastuskeskus. Reformi käigus muudeti ka kirjastuste võrgu struktuuri. Kõik Eestis tegutsevad raamatukirjastused liideti üheks Eesti Riiklikuks Kirjastuseks. Ajalehtede Kirjastus reorganiseeriti Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastuseks (1965. a. nimetati see kirjastuseks "Perioodika"). Kirjastustegevuse täieliku tsentraliseerimisega taotleti selle juhtimise hõlbustamist ja tõhusama ideoloogilise kontrolli võimalust. Aastail 1949—1964 andis üksainus kirjastus välja kirjanduse kõiki liike ja tüüpe, raamatuid kõige erinevatelt teemadelt.

¹ Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, ajal. õiend 1.3.

Selline kõikehõlmavus pidurdas kirjanduse edukat väljaandmist ja muutis kirjastuse töö vähe paindlikuks ja aeglaseks.

Õige pea pärast kirjastuste ühteviimist hakkas kostma hääli kirjastustegevuse detsentraliseerimisest, ennekõike iseseisva teaduskirjanduse kirjastuse taastamise hädavajalikkusest¹, ent antud perioodil ei õnnestunud siiski ühtki uut kirjastust asutada. Kirjastustegevuse täielik kontsentreeritus on tolle ajavahemiku N. Liidus iseloomulik just Eestile. Lätis, kus alates 1946. aastast tegutses samuti vaid üks kirjastus — Läti Riiklik Kirjastus —, läks 1951. a. korda luua Läti NSV TA kirjastus (1964. aastast — "Zinatne"). Teaduskirjanduse kirjastused eksisteerisid enamikus teisteski liiduvabariikides.

Järjekordsed ümberkorraldused kirjastustegevuse juhtimisel toimusid esmalt üleliidulises ulatuses 1952. aastal, mil loodi NSVL Kultuuriministeerium. Eestis loodi 1953. a. ENSV Kultuuriministeerium, millele allutati ka raamatuasjandus.

Nii nagu ühiskonnaelule tervikuna, avaldas ka kirjastuste tööle otsesest mõju peaaegu kogu esimese sõjajärgse kümnendi jooksul valitsenud isikukultuse sünge õhkkond, totaalne ideoloogiline surve, "kodaanlikele natsionalistidele", "formalistidele" ja "kosmopoliitidele" korraldatud nõiajaht, mis jõudis Eestis haripunkti 1950. aastal seoses märtsis toimunud EK(b)P KK VIII pleenumiga.

Juba 1945. aastal alanud ja hiljem järjest laiema ulatuse võtnud kaadripuhastus ning vallandamistelaine ei jätnud puutumata ka kirjastusi ja trükikodasid. Kohe pärast sõda asuti üksikasjaliselt uurima töötajate minevikku, tegevust Eesti Vabariigis 1940. aastani ja saksa okupatsiooni päevil. Kõik "poliitiliselt ebausaldusväärsed" isikud kuulusid töölt või vähemasti juhtivatelt kohtadelt vabastamisele. Näiteks vabastati 1947. a. rida vastutavaid töötajaid, sealhulgas Rakendustrükiste Kirjastuse direktor Richard Puusepp, Ajalehtede Kirjastuse direktor Aksel Vaik, kirjastuse "Pedagoogiline Kirjandus" direktor Artur Koskel.²

Ehkki kirjastuste töötajad olid enamasti hea erialase ettevalmistusega, paljud oma alal tegevad juba enne 1940. aastat, ei tundnud nad aja nõuetele vastavalt marksismi-leninismi aluseid, mistõttu "jättis soovida ilmutate teoste ideoloogiline töötlemine".³ Toimetajaile heideti ette liigset pieteeti autorite suhtes, kartust parandada käsikirjades leiduvaid ideoloogilisi vigu. Kirjastusi süüdistati nõukogude ideoloogiale mittevastavate teoste väljalaskmises.

Ideoloogilise teadlikkuse tõstmiseks võeti kirjastustes tarvitusele mitmesuguseid abinõusid: korraldati poliitõppusi, suunati töötajaid marksismi-leninismi ülikooli, poliitringidesse. Toimetustesse võeti 1940. aastate lõpul —

¹ Vt.: Peegel, J. Vanad, aga paraku värsked küsimused // *Edasi*. 1956. 1. aug.; Kleis, R. Teaduslike tööde kirjastamise küsimusi // *Sirp ja Vasar*. 1957. 29. nov.

² Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 119, 1.12—13.

³ Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 119, 1.6.

1950. aastate algul tööle hulgaliselt uusi, keskkharidusega töötajaid, keda individuaalkorras välja õpetati. Kesk- või isegi lõpetamata keskkharidusega, kuid "poliitiliselt küpseid" töötajaid edutati juhtivatele kohtadele.

Kirjastustes ja trükikodades korraldati pidevalt kontrollkäike, kusjuures erilist tähelepanu pöörati punanurkade sisustusele, NLKP ja Nõukogude riigi juhtivate tegelaste portreede, loosungite olemasolule ruumides, poliitkasvatuse läbiviimisele, agitgruppide tööle. Ülima korralageduse näitena mainiti ühes 1945. aastal koostatud aruandes, et trükikojas "Tartu Kommunist" kasutati juhataja kohta väljendit "härra direktor".¹

"Ideoloogilise praagi" vältimiseks seati 1948. aastal kirjastustes sisse järgmine kord: kõikide algupäraste teoste käsikirjad tuli kahe "poliitiliselt haritud" isiku poolt retsenseerida ja kirjastuskollegiumis läbi arutada. Enne kollegiumi pidid olema läbi viidud arutluskoosolekud teadus- ja õppeasutustes, samuti loomingulistest liitudes, kes muudeti kaasvastutavaks uudisteose ideoloogilise kvaliteedi eest.²

Kogu vaadeldava perioodi (1944—1955) jooksul anti Eestis välja ühtekokku 9976 raamatut ja brošüüri.³ Väljaantavate nimetuste arv oli väike (keskmiselt 900 nimetust aastas), jäädes tunduvalt maha Eesti Vabariigis 1940. aastani saavutatud tasemest (1938. a. — 1597 eestikeelset raamatut ja brošüüri, 1939. a. — 1571).⁴

Tollal ilmunud raamatud olid enamasti eestikeelsed — 8428 nimetust (84,4% kõigist nimetustest), venekeelseid anti välja 1313 nimetust (13,1%).⁵

Nagu juba 1940.—1941. a., pöörati nüüdki põhitähelepanu ühiskondlik-poliitilise ja sotsiaalmajandusliku kirjanduse väljaandmisele (18% kogu raamatutoodangust). Endiselt rohkesti anti välja õpikuid (15,2%), raamatuid tehnika ja tööstuse alalt (13,1%). Ilukirjandus moodustas 13,5% kõigist väljaantud raamatunimetustest. Uudne moment esimese nõukogude aastaga võrreldes oli põllumajandusliku kirjanduse (15,3%) rohkearvuline kirjastamine, mis hoogustus eriti pärast kursivõttu põllumajanduse kollektiviseerimisele.

Kõnealuse perioodi raamatutoodangule on iseloomulik vene keelest tõlgitud kirjanduse domineerimine ja originaalkirjanduse tagaplaanile jätmine. Kõik tollal väljaantud raamatud filosoofia, poliitilise ökonomia, rahvusvaheliste suhete, statistika alalt olid tõlgitud vene keelest. Tõlked vene keelest olid ülekaalus ka ajaloo- ja õigusteadusliku kirjanduse osas. Väljaantud ilukirjandusest

¹ Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 45, l. 40.

² Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 124, l. 22.

³ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. 1940—1965. Tln., 1971. Lk. 21.

⁴ Lont, H. Statistiline andmestik Eesti trükiteodangust 1938—1939: Diplomitöö. Tln.: TPedl, 1973. Lk. 7.

⁵ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 35—36.

moodustasid vene kirjanduse tõlked peaaegu poole.

Tolleaegsele kirjastustegevusele oli tunnuslik ka see, et suur osa raamatuid ja brošüüre ilmus direktiivorganite korraldusel, väljaspool kirjastuste plaane. Näiteks oli Riikliku Kirjastuskeskuse 1945. a. plaanis ette nähtud 581 nimetuse väljaandmine, neist ilmus 335 nimetust, 248 jäi ilmutamata ja nende asemel anti välja 235 uut, esialgu planeerimata nimetust.¹ Plaaniväliselt ilmusid propagandistlikud brošüürid, poliitilistele ja majanduslikele kampaaniatele pühendatud raamatud, kirjandus Kommunistliku Partei jm. tähtpäevade ja juubelite tähistamiseks.

1940. aastate lõpul tugevnes ideoloogiline surve teadusele, mistõttu pidurdus nii ühiskonna- kui ka loodusteaduste areng. 1948. a. toimus Üleliidulise Põllumajanduse Akademia kurikuulus sessioon, algasid diskussioonid keeleteaduse ja poliitökonoomia alal, võitlus "kodanlike ebateaduste" vastu. Eriti range parteilise kontrolli alla võeti teadusliku kirjanduse väljaandmine. Kirjastust "Teaduslik Kirjandus" kritiseeriti mitmete tööde avaldamise eest, milles olevat ilmnenu "objektivistlik, apoliitiline lähenemine või kodanlike kontseptsioonide mõju".

Kõige rängema kriitika osaliseks said raamatud bioloogia ja meditsiini (ka veterinaaria) alalt: A. Vaga "Üldine botaanika", A. Serebrovski "Bioloogilised matkad", B. Zavadovski "Eluprotsesside keemilised regulaatorid", E. Aunapi, J. Tehveri, L. Poska-Teissi "Üldine histoloogia", A. Leesi "Koduloomade sisehaiguste kliiniline diagnostika", J. Tehveri "Koduloomade anatoomia". Neid nimetati "viljatuteks ja ebateaduslikeks" ning väljaandjaid süüdistati morganistlike seisukohtade propageerimises ning objektivismis.²

20. ja 21. septembril 1948 toimusid kirjastuses T. Lössenko ettekande arutamiskoosolekud, kus ühtlasi vaadati läbi järgmise aasta tööplaan ning jäeti sealt välja rida "ebaaktuaalseid töid". "Teadusliku Kirjanduse" tähtsaimaks ülesandeks tehti Pavlovi, Timirjazevi, Mitšurini, Lössenko teoste väljaandmine.

Põllumajanduslikest raamatutest tauniti kõige enam kogumikku "Eesti põllumajandusteadus põllumehe teenistuses", sest see oli määratud talupidajatele — seega ei olnud kollektiviseerimise perioodil soovitatav.

Põlu alla sattusid teosed ka teistest teadusharudest: pedagoog J. Käisi "Valitud tööd", P. Ariste "Eesti foneetika", J. Kentsi "Eesti "Kõrve" nimelised kohad — ürgse maastiku ja asustusloo ilmentajad".

Ajavahemikul 1944—1955 ilmus kokku 845 teaduslikku raamatut ja brošüüri (8,4% kõigist nimetustest), ent uurimuslikke töid oli nende hulgas suhteliselt vähe — 234. Umbes pool teaduskirjandusest olid originaalid. Ühiskonnateadustes

¹ Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 27, 1. l.

² Eesti Riigiarhiiv, f. R-969, n. 2, s. 137, 1.48—50.

avaldati enamasti tõlkeid vene keelest, loodusteaduste ja tehnika alalt pääses trükki siiski terve rida nimekate eesti teadlaste töid (A. Humal, H. Laul, N. Alumäe, J. Maddisson, L. Jürgenson, I. Öpik, O. Hallik, E. Kumari jt.)

Tolleaegse teadust populariseeriva kirjanduse eesmärk on sõnastatud A. Pärna artiklis "Populaarteaduslik kirjandus rahva kasvatajana": "hajutada inimese teadvusest kapitalistlikust korrast pärinevaid väärkujujutlusi ja eelarvamusi."¹ Põhirõhk asetati selliste raamatute väljaandmisele, mis materialistlikult seletasid loodusnähtusi. Selleski valdkonnas domineerisid tõlked vene keelest. Tüüpilisteks väljaanneteks olid G. Gurevi "Kas maailmal oli algus ja kas tuleb maailma lõpp", K. Bajevi "Ebatavalised taevanähtused ja nende seletamine teaduse poolt", N. Kobolevi "Äike ja tormid" jms.

Ent nende aastate toodangus on ka raamatuid, mida sõja järel korduvalt välja anti ning mis seni huvi pakuvad: J. Piiperi 1935. a. ilmunud "Pilte ja hääli Eesti loodusest" uus trükk, J. Perelmani raamatud "Elav matemaatika. Matemaatilisi jutustusi ja keerdülesandeid", "Huvitav algebra", "Huvitav füüsika" jt.

Ühtekokku avaldati 1944.—1955. a. 335 populaarteaduslikku raamatut² (3,3% kõigist nimetustest). 1949. aastani oli populaarteadusliku kirjanduse põhiliseks kirjastajaks "Pedagoogiline Kirjandus", hiljem ERK.

Ägedate rünnakute osaliseks sai 1940. aastate lõpul originaalne õppekirjandus. Oma ajaloo- ja geograafiaõpikud asendati vene keelest tõlgitutega juba 1940.—1941. a. Nüüd langesid lõõgi alla loodusteaduse õpikud. EK(b)P KK VIII pleenumil nimetati eesti autorite keemia-, füüsika- ja bioloogiaõpikuid idealistlikeks ja nõukogude ideoloogiale mittevastavaks.³ Heideti ette nõrka seost rahvamajanduse probleemidega, aine ideelis-poliitilise tähenduse vähest esiletoomist.

Emakeele õpikud öeldi sisaldavat vähe jutustusi Nõukogude tegelikkusest, suurtest kommunistlikest lõõkehitudest, stalinlikust looduse ümberkujumamise plaanist jms.⁴

1950. aastate algul asendati ka füüsika-, astronoomia- ja bioloogiaõpikud tõlgetega. Keemias õnnestus siiski säilitada originaalõpikud.

1944.—1955. a. anti välja kokku 1481 nimetust õppekirjandust, millest suurem osa — 1194 — oli määratud üldhariduslikele koolidele. Kõrgkooliõpikuid anti välja 152 ning tehnikumide ja kutsekoolide õpikuid 135 nimetust.⁵

¹ Edasi. 1948. 23. juuni.

² 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 45.

³ Tammistu, K. Tasaliitamine. 26 // Õhtuleht. 1989. 7. juuni.

⁴ Õpetajad analüüsisid õpikuid // Nõukogude Õpetaja. 1951. 17. nov.

⁵ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 48, 50, 51.

Ilukirjanduses oli kesksel kohal vene kirjandus, mida ilmus 568 nimetust. Sellest oli ainult veerand vene klassika väljaandeid, kõik ülejäänud — vene nõukogude autorite looming.¹

Eesti ilukirjandust ilmus arvuliselt pisut vähem — 546 nimetust.² Esitrukke oli nende seas 243 nimetust.³

Väliskirjanduse avaldamine oli tõrjutud seisundis, tõlkeid väliskirjandusest anti välja 136.⁴ Traditsiooniliste inglise, prantsuse, saksa jt. tõlgete kõrval torkab silma hiina kirjanduse tõlgete rohkus — oli Nõukogude-Hiina sõpruse kõrgperiood. Ühtekokku ilmus tõlkeid 20 maa kirjandusest. Põhiliselt anti välja klassikuid, kaasaegsete autorite loomingut oli ilmunu hulgas napilt.

Ka nn. teiste Nõukogude Liidu rahvaste kirjanduse väljaandmine oli tol perioodil veel õige tagasihoidlik — ilmus 89 raamatut.⁵ Kõige enam tõlgiti ukraina ja läti kirjandust, üldse ilmus tõlkeid 26 Nõukogude Liidu rahva kirjandusest.

Pärast 1946. aasta NLKP KK ideoloogiaotsuseid võeti kirjastuse "Ilukirjandus ja Kunst" tegevus direktiivorganite lähema vaatluse alla. Mitu teost jäeti plaanist välja või lükati ilmumine edasi, et lisada lugejat ideoloogiliselt suunav ees- või järelsõna.

26. oktoobril 1948 mõisteti EKP KK propaganda- ja agitatsiooniosakonnas toimunud nõupidamisel hukka rea ilukirjanduslike teoste ilmumine. Nende hulgas olid O. Lutsu "Jüri Pügal", millele heideti ette objektivismi; A. Tammsaare "Kõrboja peremees", "Tõde ja õigus", mida vulgaarsotsioloogiast lähtudes süüdistati kulakliku ideoloogia propageerimises, ning E. Vilde "Griša kummaline unelm", mis leiti ohustavat rahvaste sõprust.⁶ Ideoloogiliselt väärte teostena mainitakse ka M. Nurme luuletuskogu "Pikalt teelt" ja H. Raudsepa mälestusteraamatut "Minu esimesed kodud".

"Kodanlike natsionalistide", "formalistide", "kosmopoliitide" "paljastamise" käigus tõrjuti kirjanduselust kõrvale rida teisigi kirjanikke (J. Semper, P. Viiding, A. Sang, K. Merilaas, B. Alver, F. Tuglas jt.). Tulemuseks oli see, et aastail 1952—1955 langes eesti kirjanduse esitrukkide väljaandmine madalaimale tasemele kogu nõukogude perioodi jooksul.⁷

¹ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk 127—128.

² Samas. Lk. 75.

³ Samas. Lk. 82—83.

⁴ Samas. Lk. 143.

⁵ Samas. Lk. 137.

⁶ Nõupidamiselt kirjastuste töö kohta // Sirp ja Vasar. 1948. 6. nov.

⁷ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 83.

Lastele mõeldud ilukirjanduses oli vene autorite ülekaalukas väljaandmine veelgi ilmekam. 14st¹ ilmunud nimetusest oli 44% tõlkeid vene kirjandusest, eesti lastekirjandus moodustas 33%, tõlked väliskirjandusest 15% ja teiste nõukogude rahvaste kirjandus 8%.

Teatmekirjandust anti 1944.—1955. a. välja 597 nimetust. Sõnastikke oli nende hulgas 29.² Kõige enam ilmus muidugi vene keele sõnastikke. Teiste keelte sõnaraamatuid oli esileküündivaim 1948.—1949. a. "Teadusliku Kirjanduse" väljaantud J. Silveti "Inglise-eesti sõnaraamat".

Raamatuid anti välja suures tiraažis. Eriti suur oli raamatute ja brošüüride keskmine trükiarv esimestel sõjajärgsetel aastatel: 1945. a. — 8200 eks., 1946. a. — 8300 eks.³ 1947. aastal vähenes raamatute keskmine trükiarv mõnevõrra, tingituna ühelt poolt paberi defitsiidist, teiselt poolt aga ka vähe huvipakkuva kirjanduse tohutute tiraažide levitamiskustest.

Raamatute levikule püüti kaasa aidata mitmesuguste propagandaüritustega. 10. juulil 1948 võttis ENSV MN vastu spetsiaalse määruse, kus nähti ette laialdase kampaania läbiviimist. Tihtipeale muudeti raamatute ostmine või ajakirjanduse tellimine sunniviisiliseks.

Eesti kirjastustegevusele on esimesel sõjajärgsel aastakümnel iseloomulikud needsamad jooned, mis ilmnedid juba esimesel nõukogude aastal 1940—1941 — ülimalt range ja kõikehõlmav ideoloogiline kontroll raamatutoodangu üle, poliitilise kirjanduse massiline väljaandmine, vene keelest tõlgitu domineerimine peaaegu kõigis kirjandusliikides, väikese arvu nimetuste ilmumine suurte tiraažidega. Olukorras, kus löögi alla sattusid rahvusteadused ja ükskõik millised rahvusliku vaimu avaldused, kiratses ka rahvusliku kirjasõna väljaandmine.

Mõningad nihked liberaalsuse suunas leidsid jäigas kirjastamispoliitikas aset küll juba 1945. aastast alates, aga tuntavaks said muudatused alles aastal 1956, pärast NLKP XX kongressi, mil tekkis võimalus eesti kultuuri järjepidevuse osaliseks taastamiseks ja enamaks osasaamiseks maailmakultuurist.

¹ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 68.

² Eesti raamat 1525—1975: Ajalooline ülevaade. Tln., 1978. Lk. 284.

³ 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. Lk. 21.

Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogu algaastaist

HILJA VIHALEM

Olen töötanud Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogus selle tegevuse algajast peale. Raamatukogu asutamise otsus oli vastu võetud 1946. aastal, praktiline tegevus algas veebruaris 1947. Püüan meenutada läbikäidud teed, eriti esimesi aastaid, millest on seni vähem räägitud ja kirjutatud. Faktid ja arvud täpsustasin TA arhiivis, kus on olemas raamatukogu aastaaruanded, käskkirjad, töötajate isiklikud toimikud ja muud ametlikud dokumendid.

Miks ja kuidas sattusin TA raamatukokku? Juba lapsepõlves armastasin lugeda ja koolis nimetati mind raamatuinimeseks. Elasin ja õppisin Paides ja kasutasin muidugi kooli ja linna raamatukogu. Kuid mul ei tekkinud tulevikukavatsust minna raamatukokku tööle. Tundsin huvi võõrkeelte ja kirjanduse vastu ning läksin 1938. aasta sügisel Tartu ülikooli anglo-germaani filoloogiat õppima. Arvasin küll algusest peale, et pedagoogi minust ei saa, polnud aga ka muid kindlaid kavatsusi.

Minu esimene töökoht nõukogude ajal oli ajakirja "Plaanimajandus" toimetuses. Ajakiri lõpetas ilmumise jaanuarist 1947. Et tööstaaž ei katkeks, jäi mul kuu aega uue töökoha otsimiseks. Kuulsin, et ENSV TA Keskraamatukogu — nii teda tol ajal nimetati — alustab tegevust veebruaris ja vajab töötajaid. Seadsin sammud sinnapoole. Kui oleks mu töökoht likvideeritud varem, poleks ma saanud sinna minna. Ju siis oli see mu saatus.

Kui ma esimest korda töökohta vaatama läksin, polnud maja veel valmis. See oli tellingutes, mingi tahmane plekktoru ajutiseks suitsukorstnaks. Muidu ilus suur hoone, ka seest, nagu hiljem selgus. Arhitektiks oli Edgar Kuusik. See maja oli siis Sakala t. 35, hiljem 15, siis 3 ja lõpuks Sakala t. 1. Tol ajal nimetati seda Teaduste Akadeemia majaks, selles asusid mitmed TA asutused. Otsisin tellingute vahelt ukseava, kust sisse pääseda. Ruumid olid jahedad, keskküte ei töötanud veel. Mulle tulid uudishimulikult vastu mantlites kogud. Mind võttis jutule direktori kohusetäitja Alma Pulst. Asusin raamatukoguhoidjana tööle 17. veebruaril 1947. Päev varem oli tööle võetud Nadežda Nael, tegelikult liikus seal ka juba Hilda Viik, kes vormistati minust päev hiljem. Kohakaaslasena oli raamatupidajaks

Selma Veberman. Juhtiv koosseis oli tööle vormistatud 1. veebruarist: direktori kt. Alma Pulst, laenutuse ning komplekteerimise osakonna juhataja Zinaida Dormidontova ja erihoiuosakonna juhataja Arvo Saarne.

Esiälgu tegelesime ruumide sisseseadmisega. Naistöötajate esimeseks tööks oli tumepunaste puuvillaste kardinade servade palistamine käsitsi. Kasutada oli neli tuba maja 2. ja 3. korrusel, 165 m² pinda. Sisustust saime järk-järgult, nii et esimesel aastal ei saanudki veel lugemissaale avada.

Suureks rõõmuks oli esimene kapitais raamatuid. TA Presiidium oli meile hankinud 1800 raamatut, minu mälu järgi peamiselt uuemat saksakeelset teaduslikku kirjandust, kõige rohkem põllumajanduse alalt. Mulle kui saksa-inglise filoloogile anti kataloogida võõrkeelne osa. Raamatuid inventeeris Hilda Viik, tal oli selleks sobiv käekiri: väike, kuid korrapärane ja selge. Hiljem inventeeris ka Ene Maasik. Kataloogisime aga kõik. Alma Pulst seadis meile juhtmõtteks: "Peaasi, mitte liiga ruttu!" Ta teadis, kui tähtis on raamatukogutöös täpsus ja kord, ja püüdis meis seda kasvatada. Meie esimese aasta kataloogikaardid olid kirjutatud hariliku käekirjaga ja tagantjärele päris hirmsad vaadata, aastate möödudes vahetati need välja masinakirjas kaartidega.

Niisiis alustasime nullpunktist. Aga oli vaja kaugele ette mõelda. Alma Pulst oli kogemustega raamatukogutöötaja, ta oli varem Noorteraamatukogu juhataja olnud. Iseloomult oli ta rahulik ja tasakaalukas, ei läinud kergelt kaasa moevooludega. Näiteks soovitati talle paigutuse aluseks võtta Cutteri süsteem (raamatute alfabeetiline paigutamine autorimärgise järgi), kuid A. Pulst jäi kindlaks sellele, et kõige lihtsam juurdekasvu suhtes on paigutada raamatud saabumise järjekorras. Inventarinumbrid sai siis ühtlasi kohaviidaks e. šifriks. Aastatega nõudis elu siiski korrektiivseid, nii eraldati hiljem fondid keelte ja formaadi järgi, dubletid viidi kokku jne.

Komplekteerimise ja laenutamise osakonna juhataja oli Zinaida Dormidontova, endine vene keele õpetaja, õpikute autor, pedagoogikateaduste kandidaat. Ta töötas meil kohakaasluse alusel kuni 1. septembrini 1951, siis lahkus meilt, sest tahtis ennast pühendada doktoridissertatsioonile. Ta oli sündinud 1884, tol ajal juba 63aastane, kuid energiline ja liikuv. Komplekteerimise asjus käis ta palju komanderingutes Moskvast ja Leningradis, aga ka Pärnus ja Haapsalus. Ta armastas reisida, kooliõpetajana oli ta väga paljudel suvevaheajadel välismaal käinud. Tema tugevaim külg oli vene keel ja kirjandus, kuid ta oskas hästi ka võõrkeeli (prantsuse, saksa) ja tundis huvi kunsti vastu. Antikvariaadist ja mujalt hankis ta meile huvitavat kunstikirjandust. Eestikeelse kirjanduse komplekteerimisega tegeles peamiselt Rudolf Alas. Tal olid head erialased teadmised, aastail 1933—1940 olid temalt ilmunud mitmed raamatukogunduslikud teosed. Kogu täiendati ostude ja teistest raamatukogudest saaduga. Alates 1.

maist 1947 saime ENSV trükistest kaks sundekseplari. Suursündmus oli esimeste konteinerite saabumine Leningradist NSVL Teaduste Akadeemia raamatukogust. Seal saime palju väärtkirjandust, kuid oli sekka sattunud ka "prahti", kuuldavasti isegi tuvisõnnikut! —oli ju neid raamatuid hoitud reservfondina kusagil põõningul või keldris.

1947. aasta lõpuks oli meil juba 12 tuhat ühikut ja töötajate 13-liikmelisest ettenähtud koosseisust 12 juba kohal, sest vähehaaval olid meie read täienenud: 1. märtsil oli tulnud Edith Poom Noorteraamatukogust ja Linda Masing Tallinna Linna Raamatukogust, 16. märtsil Rudolf Alas, 7. aprillil Ene Maasik, 1. septembril Leida Liblik Riiklikust Raamatukogust. 16. oktoobril tuli raamatupidaja Selma Vebermani asemele Agnes Vurma, tema asemele aga 8. märtsil 1948 Aino Pikker. 16. mail 1948 tuli Erika Lepp Riiklikust Raamatukogust ja 19. novembril 1948 direktoriks Endel Annus. 19. jaanuarist 1950 kuni 15. veebruarini 1953 oli direktori kohusetäitjaks kohakaasluse alusel Leo Tiik. Samal ajal oli Alma Pulst edasi direktori asetäitja, tema töötas algaastate juhatajatest kõige kauem ja on seetõttu rohkem meelde jäänud. Endel Annus oli kaunis vaikne ja rahulik. Leo Tiik oli energilisema temperamendiga. Mäletan, kord pööratas ta rusikaga lauale ja deklareeris: "8-tunnine tööpäev ei tähenda 8-tunnist kohalolekut, vaid 480 minutit pingelist tööd!"

Raamatukogu külastajate arvestamiseks kasutati registreerimisraamatut. Sel ajal oli Ajaloomuuseum TA koosseisus ja asus samas majas meie ruumide kõrval, sealt tulidki meie esimesed lugejad. Esimesed laenutused märgiti vihikusse, hiljem saime juba vastavad trükitud plangid. 1947. aastal alustas tegevust ka RVA (RVL). 1948. a. veebruarist hakkasime saama tasulist üleliidulist sundekseplari, kuid nii saime palju mittevajalikku; hiljem telliti tasulist sundekseplari valitud teemadel.

4. aprillil 1948 avati lugemissaal. Selleks ehitati ümber raamatukogu seniste ruumide ees asuv vaheruum. Veel anti raamatukogu kasutusse kaks keldrikorrusel asuvat ruumi raamatuhoidlateks. Lugemissaalis oli alaline uudiskirjanduse väljapanek, seda hoiti kuu aega. Korraldati ka temaatilisi näitusi, eriti tähtpäevade puhul.

1. aprillil 1948 tehti koosseisus mõned muudatused ning ümbernimetamised. Linda Masing, kes seni oli kohakaasluse alusel töötanud bibliograafiaosakonna juhatajana, lahkus töölt ja tema koha sai Leida Liblik. Ka mina sain ametikõrgendust, sain vanemaks raamatukoguhoidjaks ja 100 rubla (hilisema kursi järgi 10 rubla) palgalisa, endise 650 (65) rubla asemel sain nüüd 750 (75) rubla kuus. Unistasin siis, et kui saaks ükskord 1000 (100) rubla, küll siis saaks hästi elada!

Algul võtsid kõik töötajad lugejate teenindamisest osa. Lugejaid hakkas aga

järjest rohkem tulema. 1947. aastal oli 320 laenutust, 1948. a. juba 3561. 1948. aasta algul oli päevas 10—12 külastust. Siis ütles Rudolf Alas, et laenutus segab põhitööd, see on "must töö". Erika Lepa ja minu töölaud tõsteti lugemissaali. Selle kõrvalt viis trepp alla keldri hoidlasse. Minu laud oli eespool ja seetõttu võtsin mina vastu rohkem soove. Kuid mul polnud selle vastu midagi, mulle meeldis kontakt lugejatega. Erikat, vastupidi, huvitas rohkem töö kataloogikaartidega, ta leidis, et see arendab. Kui lugeja mõnd raamatut keldrist soovis, tõime selle kohe kätte. Kasutatud raamatud paigutasime pärast jälle tagasi. Laenutussedelid seadsime algul päevade kaupa, peale statistika tegemist liitsime kokku. Sellega jäin vahel jänni, ei jõudnud neid alati jooksvalt liita. Ülesandeid oli mitmeid, minul oli lisaülesandeks posti ja palga toomine. Ma ei osanud oma tööd alati niimoodi organiseerida, et oleks esmajoones tehtud kiiremad ja vajalikumad tööd, püüdsin "rabada" võimalikult palju, aga oleks võinud teha pigem vähem, kuid korralikumalt.

Lugesin kuskilt — vist oli see N. Krupskaja ütlus — et raamatukoguhoidja ei pea ootama, kuni lugeja talt raamatut küsib, vaid peab oskama pakkuda talle vajalikku raamatut. Võimaluste piires püüdsingi seda teha ja vahel soovitasin lugejaile raamatuid — ega see polnudki nii raske, kirjandust oli vähe, lugejate erialad ja soovid jäid meelde. Kõige paremini jäid mulle meelde kunstiraamatud ja muud huvitavalt illustreeritud raamatud, neid olen aastate jooksul palju soovitanud ja tihti leidnud hoidlast kataloogi abita. Juba 1949. aastal leidsid meile tee kolm ettevõtlikku Kunstiinstituudi üliõpilast, kes jäidki meie alalisteks lugejateks: Eldor Renter ja Uno Kärbis, praegu mõlemad teatris "Estonia", ja Raivo Laidre, kes töötas Nukuteatris ja on nüüd surnud.

Töö lugejatega laienes. Kirjandus püüti lugejale teha võimalikult kiiresti kättesaadavaks. Algusest peale koostati alfabeetiliselt ja süstemaatilist kataloogi. Varuti kaarte ka märksõnakataloogi jaoks, kuid see jäi koostamata. Alustati generaalkataloogi koostamist. Kataloogikaarte kirjutasid endiselt kõik töötajad, bibliograafid jälgisid ka ajakirjandust ning bibliografeerisid artikleid, esmajoones meie TA töid, kuid "Artiklite kroonika" ilmumiseni (1952. aastani) ka muid.

1949. aastal võtsime kuuekesi osa ENSV Riikliku Avaliku Raamatukogu korraldatud kataloogimiskursustest ja lugejateeninduse ning teatmebibliograafia kursustest. Ma olin rõõmus, kui sain ükskord kiita Linda Masingult, et mul olla "bibliograafi nina". Lahendasin kaunis kiiresti otsingu, kuigi leidsin vastuse hoopiski mitte sealt, kus ette nähtud. Õppisime ka vene keelt (Z. Dormidontova juhatusel) ning poliitringis partei ajalugu. Marksismi-leninismi õhtuülikoolis käisid algul Alma Pulst ja Arvo Saarne, septembris 1949 astusin mina koos Leida Liblikuga õhtuülikooli kunstitöölise osakonda. Lõpetasin väga heade hinnetega. Pärast selgus, et oleks olnud kasulikum teha poliiteksamid TRÜ juures, siis

oleksin saanud ülikooli lõpetamise kohta nõukogude diplomi. Minu ülikooli lõputunnistus oli välja antud saksa okupatsiooni ajal, seepärast seda hiljem juriidiliselt ei tunnistatud, kuigi minu lõpetamise ajal oli õppekava veel täpselt sama mis Eesti Vabariigi ja vabariigi-aegne diplom oli ometi kehtiv.

Septembrist 1947 kuni juunini 1949 proovisin kooliõpetaja ametit pidada: andsin kohakaasluse alusel saksa ja inglise keele tunde Tallinna Ehituse ja Arhitektuuri Tehnikumis (endine Tallinna Industriaaltehnikum). Veendusin nüüd ka praktikas, et see amet mulle hästi ei sobi. Õpetamisega sain hakkama vanemates klassides, kus õpilased tundsid rohkem huvi aine vastu — see oli neil vabatahtlik õppeaine —, kuid nooremas jaos, kus pealegi olid liiga suured klassid, tekkis raskusi distsipliiniga. Olen loomult liiga tagasihoidlik. Raamatukogutöö sobis mulle hoopis paremini ja hakkas ikka rohkem meeldima.

Ühiskondlikke ülesandeid kuhjus mul üsna palju, ma ei osanud ega julgenud neist ära öelda. Olin ju sel ajal üks noorematest. Alates 1948. aastast olin üle kümne aasta agitaator koos Edith Poomi ja Ene Maasikuga. 1952. aastal olin ka agitkollektiivi juhataja asetäitja. Agitatsiooniga oli tol ajal päris palju tööd, sest meie agitaatorite ülemus Amanda Karisto nõudis: "Iga päev peab agitaator käima majas!" Kui avaldasime kahtlust, et tüütame ehk valijad ära, seletas tema, et kõik valijad ei olegi korraga kodus, seepärast tuleb minna iga päev. Viisime siis tihti agitpunkti ürituste kutseid, tutvustasime kandidaate jm. Vabandasime, et peame neid tülitama, ja palusime, et nad meid alt ei veaks, kui küsitakse, kas me ikka tihti käime. Pärast kuulsime neilt, et oligi käidud meid kontrollimas. Mul on säilinud sellest ajast isegi agitaatori päevik. Meie töid-tegemisi mainiti korduvalt ajakirjanduseski.

1950. aastal suurenes töötajate arv 18-le. Vahetuse korras hakkas tulema palju kirjandust. Meile anti üle Ajaloomuuseumi ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogud, saime välismaist kirjandust Polütehnilisest ja Pedagoogilisest Instituudist.

Moodustati kirjandusring, olin selle sekretär. Toimetasin ka meie raamatukogu seinalehte. Selle eelkäijaks oli seinaleht "Teadus ellu", mille andsime välja koos Geoloogia Instituudi, Põllumajanduse Instituudi ja 1950. aasta sügiseni ka Füüsika-Matemaatika Instituudiga (nende Tartusse kolimiseni) ja mille esimene number ilmus naistepäevaks 1949. Meie oma seinaleht "Raamatukogus" hakkas ilmuma oktoobris 1951. Toimetaja oli siis Martin Nael, aktivistid R. Alas, L. Liblik ja mina.

Kehakultuurikollektiivi juhatuses olin turismisektsiooni sekretär. Mul on säilinud isegi esikoha diplom ujumisvõistluselt, kuid rohkem on meelde jäänud üks teine ujumisvõistlus, kus tulin kolmandale kohale, kuna osavõtjaid oli kokku kolm.

Kolhoosis olin alaline käija, seni kui tervis lubas, umbes 50. eluaastani. Tol

ajal ei käidud kolhoositööd tegemas päevade, vaid nädalate kaupa, kord olin kaks vahetust järjest. Kolhoosis käisin tegelikult päris hea meelega. Palk jooksis samal ajal, süüa anti hästi, suvel ilusa ilmaga polnud töö liiga raske. Kolhoositööl puutusime kokku ka TA instituudi töötajatega — oma lugejatega. Vahel oli päris lõbus. Mäletan, et üks inimene leidis sealt isegi oma eluõnne. Kartulivõtmine sügisel oli muidugi ebameeldivam. Ükskord vantsisime Edithiga läbi pori pimeduses oma sihtkoha poole, sõitsime rongiga ja tulime teadmatusest vales jaamas maha.

Innukalt võtsime osa kodulinna taastamisest. Koos teiste TA asutustega tegime taastamistöid aastail 1947—1952 Uuel turul, "Estonia" esisel, kõige rohkem aga Harju tänaval ja Võidu alleel (Rävala puiesteel). Enamasti toimus see õhtuti, kuid vahel saime selle arvel varem töölt lahti.

Raamatukogu algaastail oli tunda sõjajärgseid raskusi. Olme- ja korteritingimused olid nii mõnelgi kehavõitu. Nii elasin mina sahvris, üks kaastöötaja köögis, kolmas keldris. Kuid me olime õnnelikud, et olime tervelt pääsenud sõjast, ega seadnud elule liig suuri nõudeid. Uskusime, et tulevik toob paremat.

Kogu Teaduste Akadeemia polnud siis veel eriti suur. Aktused, pühade tähistamised ja muud ettevõtmised toimusid siis ühiselt. Eriti hiilgav oli üks aastalõpu-koosviibimine TA Presiidiumi pidulikus saalis. Hans Kruus oli sel ajal TA president ja ühtlasi välisminister. Istusime juba lauas, kui Hans Kruus tuli Välisministeeriumist, seljas uhke pagunitega munder. Mitmed daamid olid kaunites kleitides. Pidulaud oli suurepärase, osavõtumaks vastas protsentuaalselt palgale.

Ka oma väikeses kollektiivis pidasime pühi. Nii üllatas meid kord Ruudi Alas nääripostiga: igapäev oli mingi naljakas kaardike. Leida Liblik oli väga seltskondlik, tal oli alati palju huvitavaid ideid.

Võtsime osa ka TA isetegevusest. Aino Pikker, meie lõbus lõoke, oli aastaid laulukooris. Isegi mina laulsin lühikest aega segakooris ja tantsisin rahvatantsuringis.

Nii möödusid raamatukogu esimesed viis aastat 1947—1951. See oli nagu alusmüüri rajamine. Just sellest ajast tahtsin veidi pikemalt kirjutada, sest juba on vähe neid, kes seda mäletavad. Mina olen viimane, kes praegu veel töötab raamatukogus, teised on jäänud pensionile, mõnega on kontakt katkenud, mitmed on juba surnud.

Sakala tänaval olime kõik koos, mul oli ülevaade kogu raamatukogust. 1952. a. sai valmis uus hoone Estonia puistee 7, kus said ruumid mitu TA instituuti ja ka raamatukogu. Pärast kolimist, kui osakonnad said omaette ruumid, ei puutunud enam kõigiga nii tihedalt kokku. Sestpeale tean peamiselt oma osakonnast ja

ainult üldjoontes kogu raamatukogu arengust.

Kolimisel kasutati nummerdatud puukaste, kuhu raamatud riulitelt numbrite järjekorras sisse pandi ja uues majas vastavalt välja laoti. Nii ei läinud järjekord segi. Kuid antud ruumidesse mahtus ainult kolmandik fondist, kaks kolmandikku jäi esialgu endistesse ruumidesse, neid toodi seal kord päevas. Hiljem anti ruume juurde, isegi peosaali ja lavale paigutati riulid. Lugemissaal ja abonement asusid "Estonia" kontserdisaali vastas oleval nurgal. Abonemendi taga oli vahekorrusega hoidla. Sissekäiguks kasutati ust, mis jääb väljaku poole, kahe sirelipõõsa vahele (praegu on see suletud)

Mina vabanesin posti ja palga toomisest, seda hakkas tegema Hilda Viik. Töö laenu- ja hoiuosakonnas oli jagatud nii, et pool päeva olime laenusletis, pool päeva hoidlas, kus igapäev oli oma osa paigutada. Nii pakkus töö vaheldust ega olnud väsitav. Töötasime kahes vahetuses juba enne kolimist 1951. a., raamatukogu oli avatud kella 9st 20ni. Osakond sai juurde uusi töötajaid, mõned jäid lühemaks, teised pikemaks ajaks. 1954. aastal tuli Asta Kutser, kes töötab meil praegugi. Detsembrist 1955 kuni oktoobrini 1964 oli osakonnajuhatajaks Endel Pillau — energiline noormees, kes viis läbi mitmeid uuendusi, millest suur osa on jäänud põhijoontes püsima tänapäevani. Lugemissaali sai välja panna juba päris palju teatmeteoseid, samuti 1953. aastast ilmuma hakanud referaatajakirju. Tol ajal sooritasid paljud TA noored teadlased oma kandidaadimiinimumi eksameid, neil oli vaja marksismi-leninismi teoseid koju laenata. Kuna dubletid ega mitmekõiteliste teoste eri köited ei seisnud riulil kõrvuti, tuli mitmest kohast otsida ja riulite vahel palju edasi-tagasi joosta. Sama probleem oli sõnaraamatutega — eksamiruumi tuli anda mitu eksemplari. Sellepärast hakkasime hoidlas marksismi-leninismi teoseid ja sõnaraamatuid eraldi riulitele kokku tooma. See saigi aluseks meie teatmekogule. E. Pillau töötas välja vastava süsteemi. Teistes osakondades kohtas ta mõningat vastuseisu ja kriitikat — näiteks heideti ette liigset enesekindlust. Kuid osakonna juhatajana seisis ta alati oma töötajate eest. Minu arvates oli ta hea organisator — see ilmnis ka huvitavate ekskursioonide korraldamisel — näiteks Saaremaale ja Ruhnu saarele. Aga need on juba omaette lood, mis on jäädvustatud seinalehes.

Alates 1951. aastast kasutati raamatukogus ka mittekoosseisulist tööjõudu. Sel teel sai tööle võtta selliseid spetsialiste, kes olid küll igati targad ja vilunud, kuid kel oli mingi "plekk" ankeedis — näiteks töötasid meil Friedrich Puksoo ja Pärja Palk. Meenub, et kord töötasid nad nii süvenenult lavataguses väikeses ruumis, et ei jälginud kellaega ja neid pandi kogemata luku taha. Küll koristaja Kata ehmatas, kui ta hommikul ukse avas ja nad talle kahvatutena vastu astusid.

1956. aastast alates tuli tööle järjest rohkem kõrgharidusega noori, paljud neist jäid tööle kauaks. Nii näiteks tuli 1959. a. Iive Jagomägi, kes töötab praegugi

teatmebibliograafia osakonnas.

1. novembril 1954 sai uueks direktoriks Ksenia Tohver, kes jäi sellele kohale pensionile minekuni oktoobris 1961, tema järel Felix Kauba, kes omakorda töötas pensionile minekuni (detsembris 1983). 1984. aastal astus ametisse praegune direktress Maive Dobkevits.

Ruumid, kuhu olime 1952. a. suure rõõmuga kolinud, olid meile ammu kitsaks jäänud. Ruumipuudus oli meie alaline teema seinalehes ja alates 1962 väljaantud kroonikates. 1964. a. täitis meie unistus, meie kolmandaks asukohaks sai uus maja Rävåla pst. 10, mis on ehitatud spetsiaalselt raamatukoguks. Kahjuks kärbiti planeeritud hoidla pinda põhjendusega, et kohe algab juurdeehitus, mida aga tänapäevani pole alustatud. Kavatsused olid mitmes suhtes paremad kui teostus. Õnneks jäid ära ka mõned sellised kaunistused, mida pole põhjust kahetseda. Näiteks oli III korruse lugemissaali tagaseinale ette nähtud suurejooneline seinamaal, Lenin sonimütsiga. Hiljem püstitati ju niigi raamatukogu ja EKP KK hoone vahele Lenini monument, mis käega viitas raamatukogu poole, nagu suunaks ta lugejaid raamatukokku. 1991. a. suve lõpul viidi see "suunanäitaja" ära.

Uude majja koliti järk-järgult 1964/1965. Meid aitasid instituutide töötajad. Kui suur saal oli tühi, tehti seal ühine kolimispidu.

Raamatukogu laiienes, tekkisid uued osakonnad ja sektorid. Kui bibliograafiaosakonna juurde loodi teatmebibliograafia sektor, mis hiljem kujunes osakonnaks, värvati sinna lisaks uustulnukaile ka mõned töötajad teistest osakondadest. Tuli Leida Liblik, kes vahepeal oli tegelnud perioodikaga, ja mina laenutusosakonnast. Teatmeteeningusega tegeles terve osakond, teatmekogu hooldamine aga oli töötajate vahel ära jagatud. Minu hoole all olid algul entsüklopeediad ja sõnaraamatud. Hiljem spetsialiseerusin teatmekogu komplekteerimisele eesti- ja võõrkeelse kirjandusega, mida teen tänini. Vajalikud teosed valin välja raamatukokku saabuva kirjanduse hulgast. Siin on mulle kasuks omal ajal omandatud keelteoskus. Ka teenindamisel leian kergema vaevaga fakte võõrkeelsetest teatmeteostest.

Meie osakonna juhataja oli algul Maret Väljaots, oma eriala entusiastlik uurija. Töös oli ta nõudlik, jälgis rangelt oma põhimõtteid, mõtles palju tööprobleemide üle ja oskas ka teisi mõtleva panna. Ühel üleliidulisel konverentsil olevat siis kiidetud: "Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogus mitte ainult ei tehta tööd, vaid ka mõeldakse, kuidas tööd teha." Ka mind pani ta rohkem mõtlema, andis mulle osakonna tööjuhendeid viimistleda ja täiendada, suunas mind metoodikakomisjoni, määras praktikantide juhendajaks. Maret Väljaots pani aluse mitmele vajalikule tööle, mida teeme praegugi, näiteks uute teatmeteoste tutvustamisele osakonnas. Kuid Maret oli ajast ees mitmes kavatsuses, milleks

meil puudusid võimalused, seetõttu tuli tal paratamatult pettuda.

Aastad möödusid lennul. Meie osakonnast hargnesid mitmed uued osakonnad. Raamatukogu kasvas ja kuna juurdeehitust ei alustatud, sai jälle suureks mureks ruumipuudus. Praegu oleme jõudnud katastroofilisse olukorda. Ülekoormuse tõttu on hoidla konstruktsioonides tekkinud praod ja maja ähvardab kokku variseda. Samasse saali, kust me 1964. aastal raamatud ära tõime, evakueerisime nüüd jälle nii palju kirjandust kui mahtus, ja Teaduste Akadeemia jäi teist korda ilma peo- ning võimlemissaalist. Ring sai täis. Kolm maja, kolm ajajärku, iga periood eelmisest pikem. Kas tuleb veel neljas maja — meie juurdeehitus?

Töö on pakkunud rõõmu — nii palju huvitavaid raamatuid, nii palju huvitavaid lugejaid! Ja kui palju häid kolleege, ei jõua üleski lugeda. Arhiivis on säilinud üle 500 toimiku, ka nende töötajate kohta, kes töötasid lühemat aega. Kõiki ei mäletagi enam, mõni lahkus töölt nii ruttu, et ei saanud veel tuttavaks. Mina aga pole seni raatsinud lahkuda. Olen kaasa elanud raamatukogu alguse, lõppu küll ei tahaks üle elada. Praegustest suurtest ümberkorraldustest ei jää vist meie raamatukogugi puutumata, kuid tahaks loota, et ta mingil kujul jääb püsima.

Mul on elus õnne olnud

Eesti raamatuteadlane ja kodu-uurija KYRA ROBERT tähistas 1991. aastal oma 75. juubelit. Sellele toekale tähtpäevale on lisandumas kohe järgmine — 40 tööaastat Eesti TA Raamatukogus. Kõik need aastad on Kyra Robert töötanud ühes paigas, endise Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu baasil moodustatud baltika ja haruldaste raamatute osakonnas. Seetõttu on loomulik, et ta seda vana kogu nii põhjalikult tunneb, et aukartuse esile kutsub. Meie — lähemate kaastöötajate — ja enamiku meie lugejate jaoks on Kyra Robert siin alati olnud. Ta nagu kuuluks selle kogu juurde. Ta on siia tööle tulijad vastu ja omaks võtnud, kõiki saamatuid algajaid (ja mida muud me siis oma kooliteadmistega Eesti aja- ja kultuuriloost oleme olnud) lahke sõna ja hea nõuga toetanud ja otsa peale aidanud. Lugejad hindavad teda, sest mitte kellegi poole ei pöörduta nii sageli ja meeeldi konsultatsiooni saamiseks kui tema poole.

Koos raamatuloolase Voldemar Milleriga on Kyra Robert olnud baltikakogu sünni ja arenemise juures. Temas on õnnelikult ühte sulanud töö ja huvialad. Eesti trükinduse ja raamatuajaloo uurijana on ta avanud meile killukesi kultuuriloost alates 16. sajandist tänapäevani. Ta on esinenud peaaegu kõigil eesti raamatuteaduse konverentsidel ja tutvustanud meie kogusid ka väljaspool Eestit.

Vahetult juubeliks sai kaante vahele esimene artiklikogumik "Raamatutel on oma saatus" (Tln., 1991. 194 lk.), kuhu on valitud uurimusi viimasest kahekümnest aastast. Samas on esitatud Kyra Roberti ilmunud tööde bibliograafia. Tema elust ja tööst on kokkuvõtva järeldsõna lisanud kauane kolleeg Voldemar Miller. Kyra Robertist kui raamatuloolasest on kirjutanud ajakirjas "Raamatukogu" (1991, nr. 2/3) Anne Klaassen.

Seekord on sõna meenutuseks ja mõttevahetuseks juubilaril endal.

TULITE Teaduste Akadeemia raamatukokku 1952. a. sügisel. Mis meenub, mõeldes tagasi esimesele tööaastale? Kuidas iseloomustaksite tollast raamatukogu?

1952. aastal kujunes niisugune olukord, et pidin õpetajaametist loobuma. Tekkis vajadus uut töökohta leida. Üks minu kolleegidest küsis, kas tahaksin töötada raamatukogus. Olin koolis õpetanud eesti keelt ja kirjandust, juhendanud kirjandusringi, ise küllalt palju lugenud ja raamatuid armastasin ka — lühidalt öeldes, arvasin, et see võiks mulle sobida. Nii toodigi mind käekõrval TA raamatukogu tollase direktori Alma Pulsti jutule. Mäletan Alma Pulsti kui äärmiselt intelligentset ja heasoovlikku inimest. Direktori ametis oli ta pärast 1950ndate "nõiajahis" vallandatud Leo Tiiki vaid lühikest aega. Inimeste suhtes oli ta väga mõistev ja kaitses neid igati.

Raamatukogu kollektiiv oli tollal küllalt väike, umbes 30 töötaja ümber. Koosseisulist kohta ei olnud, kuigi Alma Pulst pakkus mulle lepingulist tööd miinimumpalgaga 500 rubla piires. Võtsin töö vastu.

Alustasin Estonia puisteel komplekteerimis- ja töötlusosakonnas Edith Poomi käe all. See oli tõeline vedamine, sest olin raamatukogutöös täielik võhik ja vajasin juhendamist. Edith Poom aga, suurte kogemustega ning suure kohusetundega raamatukoguinimene, oli parim juhendaja, keda oleksin võinud leida. Alustasin sellest, et hakkasin õppima nn. raamatukogulikku käekirja. Töö tehti ju siis kõik käsitsi. Minu ülesandeks sai perioodikaväljaannete inventeerimine. Need olid mitmesugused ostenud või juurdemuretsetud aastakäigud ja üksiknumbrid eri ajaperioodidest. Tegin seda tööd peaaegu aasta aega.

SEEJÄREL asusite tööle Toompeal, endises Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogus, millele olete tänaseni truuks jäänud. Kuidas sattusite selle kogu juurde? Milliseks kujunes töö Toompeal?

Toompeale sattusin mõnes mõttes juhuslikult. Minuga umbes samaaegselt tuli raamatukokku tööle Voldemar Miller. Tema oli siia jõudnud ja tööd leidnud tänu endisele direktorile Leo Tiigile. Miller töötas 1950. a. TA raamatukogule üleantud endise Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguga, mida asukoha tõttu Toompeal Kohtu tn. 6 keldris kõnepruugis lihtsalt Toompea keldriks nimetati. Sellele tööle sobis Miller oma arhiivitöötaja kogemustega kõige paremini. Esimest korda kohtusin Milleriga tööalastes küsimustes: jäin hätta mingite jätkväljaannete inventeerimisega, kus ühe seeria number oli välja antud ka teise seeria all. Lähemad kolleegid ei osanud mulle asja seletada ja andsid nõu Milleri käest küsida. Ükskord, kui ta Estonia puisteel käimas oli, pöördusingi tema poole. Miller heitis pilgu peale, ütles, et siin pole ju midagi keerulist, ja tegi mulle paari

lausega asja selgeks. Tema võime asja olemust ühe pilguga tabada ja paari sõnaga paika panna lausa rabas mind.

1953. aastal juhtus nii, et Miller jäi oma tööloigis üksi ning küsis minult, kas ma ei tahaks Toompeale üle tulla. Temal oli parajasti käsil suur lepinguline töö EKP Ajaloo Instituudile, mis seisnes 1905. a. revolutsioonisündmusi käsitlevate artiklite ja sõnumite bibliografeerimises ja annoteerimises kohaliku saksakeelse ajakirjanduse põhjal. Tööd oli palju ja mul ei olnud ka saksa keelega raskusi. Olin nõus. Toompeal töötasin veel ligi aasta lepingu alusel, koosseisulise raamatukoguhoidja koha sain alles 1954. a. suvel.

Algul olime Milleriga kahekesi, hiljem toodi sektori ideeliseks tugevdamiseks juurde üks ustav parteilane, kellega raamatukogul tuli hiljem tõsisemid pahandusi. Lepingulise töötajana oli mõnda aega ametis Friedrich Puksoo. Peale tema lahkumist töötas vanade keeltega bulgaarlane I. Stoleikov, väga vaikne ja tagasihoidlik vanahärra.

Toompeal tuli teha kõiki raamatukogutöid. Algul tulid meile raamatupartiidki ilma saatedokumentidega. Miller töötas ise välja nende akteerimise ja inventeerimise süsteemi, hakkasime saatelehti nõutama. Need olid muidugi käsitsi kirjutatud. Komplekteerimise põhimõttedki olid esialgu ebaselged: ei teatud täpselt, mis saata Toompea fondi, mis üldkogusse. Pärast haruldaste raamatute ja käsikirjade sektori moodustamist tulid siiski kõik vanad raamatud, ka eestikeelsed, Toompeale. Komplekteerimise tegi raskeks veel see, et mitte kõik ei mõistnud vana raamatu, olgu siis eestikeelse või kohaliku võõrkeelse raamatu, kultuuriloolist tähtsust. Milleril tuli siin nii mõnegi ostu eest sõna tõsisemal mõttes võidelda. Mulle meenub niisugune juhus: meil oli võimalik osta ajakirja "Baltische Wochenschrift" esimene aastakäik, mis raamatukogus puudus, komplekteerimisosakonna juhataja aga pidas seda ostu ebavajalikuks ja me jäime sellest ilma. Rohkem ei ole ma seda müügil näinud ja nii puudubki see raamatukogus tänini. Suure teene osutas meile Leningradi uurija Abram Dridzo, kes leidis oma raamatule "Tšivilisatsioonide kohtumine Aafrikas" (eesti keeles ilmunud 1973) meie osakonnas rohkesti materjali misjoniväljaannetest. Sellest on ta kirjutanud teose eessõnas. A. Dridzo taipas tänukirja saata ka meie akadeemia presiidiumile ning see oli hiljem omamoodi kilbiks usulise sisuga väljaannete komplekteerimisel (nii saime ilma eriliste põhjendusteta muretseda näit. "Misjoni sõnumid"). Pööre tuli siis, kui raamatukogu etteotsa sai Felix Kauba, bibliofiil ja hea baltikakirjanduse tundja. Siis hakkasid ka baltikaosakonna loomise plaanid liikuma.

Kõik raamatud kataloogisime ise, pidasime korras katalooge, bibliografeerisime ja teenindasime lugejaid. Kui koristaja kaua ei ilmunud, tegime sellegi töö ära. Töönädal oli tollal kuuepäevane, talvel üheksast kuueni, suvel kaheksast viieni. Tund oli vahepeal lõunat ja sellest sai ka täpselt kinni peetud.

KES käisid Toompeal lugemas?

Lugejaid käis korraga vähe, vast kaks-kolm, mitte rohkem. Ega meil polnud õiget lugemissaali — meie tööruumis oli ainult üks lugejakoht. Üks laud toas kuulus Ajaloomuuseumi töötajale ja tema äraolekul kasutasid lugejad ka seda. Lugemistoas teisel pool koridori oli veel neli lugejakohta, aga seal lugejad ei armastanud viibida, sest ruum oli umbne ja pimedavõitu. Et meil kõike nii vähe oli, nii lugejaid kui kohti, siis suhtlesime omavahel kaunis elavalt. Lugejad jagasid meiega oma uurimisprobleeme, meie teadsime nende teemasid ja kui midagi huvipakkuvat ette juhtus; andsime neile sellest teada. See oli rohkem omaladadne klubi. Tegelikult olidki Toompea lugejad need, kes töid raamatuteaduse juurde Voldemar Milleri ja hiljem minu. Eriti tänuväärne olen Hans Treumannile ja Karl Leichterile nõu ja abi eest. Nii taktitundelist ja abivalmis inimest kui oli Hans Treumann, olen ma elus harva kohanud. Lugejatest meenuvad veel Treumanni sõber Märt Laarmann, Hans Kruus; väga erudeeritud inimene oli arhitekt Ernst Ederberg. Vahel käis lugemas Edgar Oissar — teda tundsin õpinguteajast Tallinna Pedagoogiumi juures; väga tark inimene, aga mitte eriti hea pedagoog. Meie juures alustasid oma kandidaaditöid mitmed praegu tunnustatud ajaloolased nagu Ea Jansen, Juhan Kahk, Otto Karma jt.

KUIDAS see tuli, et otsustasite edasi õppida?

Toompeal tundsin, et nüüd viimaks olen sattunud õigesse keskkonda, sinna, kuhu olen alati tahtnud. Olin alateadlikult sellist paika igatsenud ja nüüd oli ta mul olemas. Mõnulesin selle tunde käes, tegin oma tööd, suhtlesin iga päev lugejate ja kolleegidega, kelle teadmisi imetlesin ja kõrgelt hindasin. Aga see õnnis tunne läks kaunis ruttu mööda ja selle asemele tuli masendus oma teadmiste vähesuse üle. Et olla võrdväärne partner, oli tarvis ka teistmoodi mõtlemisviisi kui see, millega olin seni läbi saanud. Kui siis 1956. aastal asedirektor Irina Rodionova küsis, kas ma ei tahaks edasi õppida, olin nõus ja hakkasin valmistuma sisseastumiseksamiteks Tartu Ülikooli raamatukogunduse ja bibliograafia erialale.

See õppimaminek oli omajagu julgustükk. Kooli olin lõpetanud 20 aastat tagasi, palju aega oli mööda läinud. Eksamid tuli sooritada eesti keeles (kirjand), ajaloos, geograafias ja siis veel etteütlus vene keeles. Esimesi polnud mul põhjust karta, aga vene keelt polnud ma kunagi õppinud, ma ei tundnud isegi kõiki kirjatähti. Hakkasin venekeelseid tekste maha kirjutama, et tähed selgeks õppida. Siis hankisin ühe etteütlu kogumiku. Appi tuli kolleeg Ly Läll, kes oli nõus mulle iga päev peale tööd dikteerima. Olen talle siiani selle vaeva eest väga tänuväärne. Esialgu tundus asi lausa lootusetu olevat, kuid eksamietteütlu tegin siiski kolme peale: õnneks sattus tekst samast kogumikust, millest olin harjutanud. Muide, esimesel aastal tuli kõik eksamid teha veel enda korralisest puhkusest või

taotleda palgata puhkust.

Nii sai minust taas üliõpilane. Meie kursusel alustas 35 inimest. Mina olin kõige vanem. Endalgi oli huvitav, kas suudan noorematega sammu pidada. Suutsin küll, see ei olnudki raske. Jäin iga päev paariks tunniks töö juurde kauemaks, et õppida, kodus nii häid tingimusi ei oleks olnud. Tagantjärele imestan isegi, kuidas siis kõigeks aega jätkus. Ei mäleta, et oleksin kunagi nii agaralt teatris, näitustel ja kontsertidel käinud kui just õpinguaastatel. Minuga koos alustanuteist lõpetas ettenähtud ajal vaid kaks: Reet Rosenberg, kursuse noorim, kes oli õppima asunud peale keskkooli, ja mina — kõige vanem.

Neist Tartu vahet sõitmise aastatest on mulle jäänud kõige meeldivamad mälestused. Mulle meeldis Tartu õhkkond. Head muljet soodustas see, et elasin sessioonide ajal oma kooliõe Aino Altoa peres. Tundsinkin ka Villem Altoad, ta oli õpetajate seminaris minu õpetaja olnud.

TEIE diplomitöö teemaks sai Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu ajalugu. Kes soovitas just selle teema? Tean, et töötasite teemaga ka pärast ülikooli lõpetamist ja valmistusite kraadi kaitsma. Mis juhtus?

Kes just Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu ajaloo soovitas valida, seda ma enam ei mäleta. Meenub, nagu oleks kursuse juhendaja Kalju Veskimägi soovitanud vaadata teema, mis seostuks minu tööga. Alustasin kursusetööga ja sealt kujunes edasi diplomitöö. Paljus sain nõu ja abi Leo Tiigilt, keda tundsin oma ülikooliajast enne sõda. Tema oli ka see, kes ei lasknud mul tööd pooleli jätta, kui tundsin, et sellega iial õigeks ajaks valmis ei jõua. Diplomitöö vormistamiseks oli ette nähtud kuu aega, riieksamite ettevalmistuseks kolm kuud palgalist puhkust. Minul kujunes proportsioon vastupidiseks — materjali oli nii palju, et diplomitööd kirjutasin kolm kuud, riieksamiteks valmistusin üks kuu. Ülikooli lõpetasin kiitusega 1962. aastal.

Mõtte teemat edasi arendada ja kandidaadikraadi kaitsta tuligi sellest, et rohkest materjalist olin ainult väikese osa diplomitöös ära kasutanud. Tegin nõutavad kandidaadimiinimumi eksamid ja asusin tööle. Juhendajaks oleks nõustunud tulema Villem Altoa. Töö oli peaaegu lõppjärgus, kui tuli see õnnetu seadus, et dissertatsioon tuleb esitada ja kaitsta vene keeles. Tõlkimisega oleks veel kuidagi hakkama saanud, kuigi rahaliselt oleks see raske olnud, aga vene keeles kaitsmisega poleks ma toime tulnud. Pealegi ei saanud enam Eestis kaitsta, vaid tuli valida Moskva ja Leningradi vahel. Nii see sinnapaika jäigi.

ON harv juhus, et töö ja huviala inimese elus nii kokku langevad nagu Teil. Olete avaldanud uurimusi Eesti kultuuriloost alates 16. sajandist kuni kaasajani välja. Teie töödest on jäänud mulje, et Teile pakuvad rohkem huvi konkreetsed isikud ja sündmused kui arengu üldjooned.

Kuidas olete oma teemad leidnud? On Teil oma lemmikteema või -periood? Mida tahaksite veel kindlasti läbi uurida ja kirja panna?

Kirjutama hakkasin tasapisi, esimesed artiklid ilmusid 1954. ja 1955. aasta ajakirjanduses. Nagu juba ütlesin, olen selle eest, et minust raamatuloolane sai, palju tänu võlgu meie osakonna lugejatele, kes minu püüdlustesse väga sõbralikult suhtusid. Palju aitasid mind teadustöös edasi ka Kirjandusmuuseumi raamatuteaduse konverentsid, kus osalesin algul kuulajana, hiljem aga ise mitmel korral esinesin. See andis juurde kindlust ja kogemusi.

Minu esimesed kirjutised lähtusid õpetaja elukutsest: need olid Tallinna koolidest ja rahvakooliõpetajatest 1905.—1907. a. revolutsiooni ajal (materjali sain ajalehtede bibliografeerimisel), C. R. Jakobsonist kui koolikirjanikust, bibliograafiast kui abist õpetajale. Tulid tööga seotud artiklid, enamasti kõigi suuremate raamatunäituste puhul, mida korraldasime. Raamatu- ja raamatukogude ajalooa puutusin lähemalt kokku kursuse- ja diplomitöö kirjutamisel. Teemad on kõik töö käigus kujunenud, lemmikteemat öelda ei oskagi — kõik on huvitav ja südamelähedane. Et minu teemad on konkreetsed, tuleneb sellest, et minu mõtteviis on konkreetne.

Üks suur uurimisvaldkond, eesti raamat 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul, kujunes otsesest vajadusest Eesti raamatu ajaloo koostamisel — see periood oli uurimata. N. Liidus ilmunud eestikeelse raamatuga hakkasin tegelema juba varem, seoses vastava näituse korraldamisega, ning hiljem arendasin sama teemat ka raamatu ajaloo koostamisel. Viimaste aastate kirjutised on mul aga 16.—17. sajandi kohta. Oleviste koguga puutusin esmakordselt kokku diplomitöö, hiljem kandidaaditöö juures. Lõpuks kujunes välja mitu lühiuurimust: Oleviste kogu ajaloost, Reinhold Gristi ja Paul Flemingi raamatupäranditest. Hiljem jõudsin 17. sajandi Tallinna trükiste ja trükinduse ajaloo juurde.

Mis puutub uurimisteemadesse, siis on minu arvates neid endise EKÜ raamatukogu baasil lõpmata palju valida. Tuleb ainult ringi vaadata. Ja töö tegemiseks peab muidugi aega olema.

TÖÖTASITE Toompeal kuni kolimiseni end. Lenini puistele 1966. a. Olite teistest raamatukogutöötajatest suhteliselt eemal ja eraldi. Kuidas kujunesid suhted kollektiiviga?

Olime teistest tõepoolest eraldi. Kokkupuutumisi oli kollektiivi üldkoosolekutel ja muidugi kolhoositöödel. Hiljem tulid juba ühised poliitloengud ka. Kuni kollektiiv oli suhteliselt väike, korraldati palju tööväliseid üritusi — ekskursioone, pidusid jms.

Peale ülikooli lõpetamist valiti mind 1963. aastal ametiühingu nn. tootiskomisjoni esimeheks. Selle komisjoni poolt said raamatukogus sisse

viidud tehnilise miinimumi õppused. Raamatukogus töötas palju erihariduseta inimesi, õppused olid mõeldud ülevaate andmiseks raamatukogust kui tervikust ja raamatukogu eri tööloikudest. Esimesed õppused viisime läbi kõigile töötajatele. Mõned vanemad kolleegid olid koguni pahased, kuid olen kindel, et kahjuks ei tulnud see kellelegi. Edaspidi korraldati õppusi kord aastas uutele töötajatele.

Oma tähtsus oli seinalehel. Minul oli sellega seoses järgmine lugu: erihoiuosakonna juhataja (tollal Martin Nael) oli võtnud meie sektorist enda kätte 1632. a. ilmunud J. Rossihniuse katekismuse ja jätnud selle oma, s.o. erihoiuosakonna tuppa. Kui erihoiu raamatuid Toompealt Lenini puiesteele hakati kolima (Martin Nael oli siis juba töölt vabastatud), tahtsime oma raamatut tagasi saada, aga direktor ei lubanud — mis ikka erihoius on, see seal olgu! Viimases hädas kirjutasin seinalehte — sellel raamatul polnud ju erihoiuga mingit pistmist! Toimetaja oli nii julge, et pani mu kirjutise lehte. Seepeale saime oma harulduse tagasi, aga direktor oli veel kaua pahane.

Kolhoosi sattusin kohe, kui sain koosseisuliseks töötajaks, 1954. a. suvel. Olime Tapa lähedal "Punalipu" kolhoosis kolm nädalat heinal. See oli hoopis teistsugune kolhoosiskäimine kui viimastel aastatel. Järele tuli lahtine veoauto, hea oli, et juhtus ilus ilm olema. Elamiseks oli ühe talumaja lakk, kus heinad sees, kõik "kolhoosnikud" seal koos. Vett oli kaevust priipärast võtta. Toidumoon toodi kätte, ise pidime endi seast koka leidma. Töö ei olnud kerge, tõstsin end heina hangudes ära. Aga muidu, mäletan, oli ilus suvi, lähedal palju maasikaid. Kolhoosis käisin niiviisi veel kuus või seitse aastat järjepanu, pärast vähem ja üksikuid päevi. Kõiki töid olen teinud: rukkivihke sidunud ja reht peksnud, kartuleid võtnud ja lina kitkunud. Kõige lõpuks käisin veel mitmed korrad metsa istutamas.

Kui kollektiiv oli väike, oli ühiseid ettevõtmisi rohkem. Tehti huvitavaid ekskursioone, head mälestused on Läti- ja Leedu-reisist. Sügiseti sai üheks päevaks marjule-seenele sõidetud. Peeti toredaid pidusid. Mehed pidasid alati naistepäeva (aga mehi oli tollal raamatukogus rohkem ka). Kollektiivi kasvades jäi ühiseid ettevõtmisi vähemaks ja nüüd pole neid peaaegu üldse. Aeg on muidugi teine ja valikuvõimalusi rohkem.

ILMA lugejateta oleks raamatukogu pelgalt hulk kasutult seisvat kirjavara. Meeldib Teile lugejatega töötada? Kas on erinevusi tollaste ja praeguste lugejate vahel?

Mulle on alati meeldinud töö vahelduvus, tehnilise töö inimene ma ei ole. Päevast-päeva kataloogida ma ei tahaks. Bibliografeerimine oleks huvitavam, aga ka seda ei tahaks kogu aeg teha. Lugejatega töötada meeldib, aga muidugi mitte iga lugejaga. Ma võin nõu anda ja kaasa mõelda. See on nagu

omakasupüüdlikki — ka mina ise saan teada, mida ja kuidas tehakse, saan teada huvitavaid fakte, vaatenurki, käsitlusi. See arendab ka mind ennast. Aga seda, et ma lugeja eest peaksin töö ära tegema, talle kõik valmis otsima ja siis kui kandikul ette kandma, seda ma ei taha. Ei tee ka. Varem olid lugejad siiski rohkem ise uurijad, nüüd torkab silma palju selliseid, kes teevad, mis kästud, endal on huvi asja vastu üpris vähene või puudub sootuks.

NIISIIS, lugejad on mõneti muutunud. Mida ütlete raamatukogutöötajate kohta?

Raamatukogus on alati igasuguseid inimesi töötanud, nii varem kui ka praegu. Minu töötamise algaastatest tahaksin nimetada Edith Poomi, Aliide Hõbemäe, Leida Liblikut, Hilja Vihalemma, Veronika Atsood, kes kehistasid minu jaoks ideaalset raamatukogutöötajat. Nemad tegid oma tööd kogu hingega, püüdsid alati kõige paremat, olid samas nõudlikud ja abivalmis kolleegid. Ka praegu on meil majas sellise vaimuga inimesi: Arda Kirsal, Urve Saari, Linda Reiman jt.

Mulle ei meeldi inimesed, kes istuvad tunde välja palga saamiseks. Raamatukogutöö eeldab kiindumust. Praegu on palju sellist mentaliteeti, et kõigepealt küsitakse, palju palk on, ja alles siis tuntakse huvi, mida tegema peab. Võib-olla on aeg inimesed ära rikkunud. Töö spetsialiseerumisega hakkab inimene pöörama tähelepanu ainult oma tööoligule ja kaotab ülevaate raamatukogust kui tervikust. Siit võib tulla ka arvamine, et üks või teine asi ei ole minu rida. Sama kurdame ju ka arstide kohta: üks ravib silmi, teine närve, kolmas luud-konte, aga inimest ei ravi keegi.

Teenindaja suhtumine lugejasse on passiivsemaks muutunud. Oodatakse, kuni lugeja ise oma küsimustega teenindaja poole pöördub. Aga mõni ei pöördugi: kui ta kataloogist ei leia või ei oska otsida, läheb lihtsalt ära, kuigi kõik vajalik on raamatukogus olemas. Üldiselt võib teenindamisega meie majas rahule jääda, kui teiste raamatukogudega võrdlen. Kogu südamega asja juures olemist on aga vähemaks jäänud.

OLETE Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ringi asutajaliige. Mis tõi Teid kodu-uurimise juurde?

Sidemed kodu-uurimisega kasvasid samuti välja raamatukogus töötades. 60. aastate algul oli loomisel kodu-uurimisring. Selle organiseerijateks olid kolleeg Voldemar Miller ning lugejad Aleksander Kivi ja Elfriede Marran. Mind võeti ka kampa. Siis võtsin põhjalikumalt käsile oma kodukoha — Nõmme — ajaloo. Bibliograferimise käigus olin endale juba mitmeid ülestähendusi Nõmme kohta teinud. See on seni mu ainus suur kodu-uurimisteema, mille võttis kokku raamatuke "Nõmme ja Mustamäe" (ilmus 1968). Hiljem olen täiendavat materjali muidugi edasi kogunud. Tänu sellele raamatule sain tuttavaks N. v. Glehni lapselapse

L.Eberhardiga, kes minu kui raamatu autori Tallinnas turismireisil olles üles otsis. Põgusast tutvusest sugenest hiljem kirjavahetus, olen temalt saanud mitmeid Glehnide suguvõsa puudutavaid materjale.

Ka teised kodu-uurimuslikud kirjutised on Tallinna kultuuriloost. Osa neist on seotud Tallinna ajaloo koostamisega, kus olen kirjutanud peatükid Tallinna haridus- ja kultuuriloost.

OLETE elurõõmus inimene. Mida armastate teha vabal ajal? Kas olete optimist ka praegu?

Olen küll elurõõmus. Ja miks ma ei peaks olema? Optimist olen peale selle. Minu klassijuhataja ütles ikka, et olgu me alati valmis kõige halvemaks, siis on rõõm kahekordne, kui hästi läheb. See on kuldne juhtmõte, mida tasub järgida.

Suuri õnnetusi ja kibestumisi ei ole minu elus õnneks olnud. Elu asine külg ei ole mulle kunagi eriti oluline olnud. Arvan, et ei ole mõtet viriseda ja haliseda asjade juures, mida muuta ei saa. Ja kui saab muuta, ei ole ka mõtet viriseda, siis tuleb tegutseda ja püüda muuta, teisiti ja paremini teha.

Vaba aega? Vaba aega praktiliselt ei olegi. Praegu võtab olme aja ära. Kui aega oleks rohkem, loeksin. Viimasel ajal on palju häid raamatuid lugemata jäänud. Varem lugesin rongis, tööle ja koju sõites. Nüüd silmad seda ei luba. Oma koduseid kogusid tahaks korrastada — fotosid ja kirjavahetust. Eriti seltsiv ma ei ole, suuri pidusid ja seltskonda ei ole kunagi armastanud. Meeleldi suhtlen lähedaste inimestega.

Merd ja metsa armastan. Noorena armastasin merd rohkem. Aga ka oja või jõe ääres võin kaua istuda ja vee voolamist kuulata. Metsa ilu avastasin endale paarkümmend aastat tagasi Vetta metsades. See oli enne 1967. a. suurt augustitormi, siis nägin, kui ilus võib mets olla. Metsa ma ei karda, inimesi metsas küll, loomi mitte, võib-olla ehk ainult metssiga.

Optimist olen ka praegu. Murelikuks teeb see, et oleme selle 50 aastaga kõik "homo sovieticusteks" muutunud. Liiga palju on neid, kes tahavad ratsa rikkaks saada, kellele teised inimesed üldse korda ei lähe, veel vähem Eesti Vabariik.

OLETE raamatukogus väga pikka aega töötanud. Tuleval aastal täitub 40 tööaastat. Kas raamatukogus rikkaks võib saada?

Raha poolest mitte kunagi. Raamatukogus saab töötada ainult siis, kui oled oma töösse kiindunud. Vaimselt saab rikkaks küll, kui oskad ja tahad. Minul on elus õnne olnud, mina olen siin rikkaks saanud.

Kyra Robertiga ajas juttu kolleeg Tiiu Reimo

FELIX KAUBA 75

1991. aasta augustikuu esimesel päeval oli juubel mehel, kelle kogu senine elu on seotud raamatuga. Ta alustas 1940. aastal raamatukaubanduses, jätkas 1945. a. sealsamas, organiseerides sõjas laostunud raamatukaupluste võrku. Alates 1948. aastast oli ta juhtkohtadel riiklikus kirjastussüsteemis. Tol ajal ilmus F. Kauba tõlgituna meie lugemislauale rida ilukirjanduslikke teoseid.

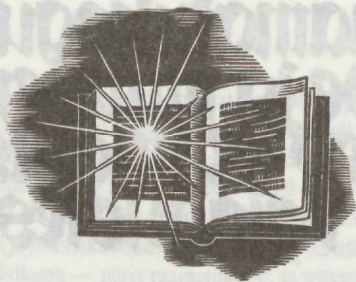
Oktoobris 1961 asus F. Kauba direktorina tööle TA Teaduslikus Raamatukogus, kus kuni pensionile minekuni 1983. a. ja mõni aeg veel pärast seda oli osaline kõigis raamatukogu tööd puudutavates küsimustes.

Olles ise suur raamatu austaja ja tundja, on F. Kauba palju teinud selleks, et häid raamatuid koguda, säilitada ja võimalikult paljudele kättesaadavaks teha. Raamatukogu komplekteerimisel püüdis ta arvesse võtta mitte ainult Teaduste Akadeemia, vaid kogu Eesti vajadusi. Palju haruldasi teoseid hangiti raamatukokku direktori initsiatiivil ja osavõtul. Tema käe all kujundati välja üks ainulaadsemaid ja terviklikumaid baltikakirjanduse kogusid maailmas. Välismaise teaduskirjanduse poolest sai TATR rikkaimaks koduvabariigis.

TPIs omandatud majandusteadlase haridust läks F. Kaubal vaja raamatukogu uusehituse valmimise ajal, raamatukogu perspektiivide kavandamisel, töö ratsionaalsel organiseerimisel.

Juhtiv tegevus ei jätnud palju aega kirjatööks, vaatamata sellele on F. Kaubal suuri teeneid raamatute ja raamatukogunduse populariseerimisel. Ta on avaldanud artikleid, esinenud televiisoris ja raadios, pidanud ettekandeid nii kodu- kui ka välismaal.

Felix Kauba nõu ja abi on raamatukogul vaja ka praegu ja edaspidi.

VOLDEMAR MILLER

1991. aasta 7. veebruaril sai kaheksakümneks meie kultuuriloo suurmees VOLDEMAR MILLER. Sel puhul peeti Rahvusraamatukogus rohkearvulise kuulajas- ja õnnitlejaskonnaga ettekandekoosolek. Auväärse juubilari tegevussuundadest (arhiivar, raamatuloolane, Baltica uurija, kodu-uurija, kooli kodu-uurija, lastekirjanik) kõneldi pikemalt kuues ettekandes. Need on kokkuvõetud kujul ilmunud ajakirjas "Raamatukogu" (1991, nr. 1, lk. 36—45). Ajaleht "Rahva Hääli" (1991, 8. veebr.) avaldas juubelikohase intervjuu.

Voldemar Millerit ennast on pidev kaasamõtlemine Eesti elus toimuvale ja selle seostamine varem koetuga sundinud viimasel ajal eriti sagedasti sõna võtma. Teda võib kuulda Eesti Raadio kultuurisaateis, leida esinemas loodava kultuurikaitse seltsi ja muude ühenduste koosolekuil, kohata trükiajakirjanduses, kus ta on mõnikord poliitikuidki õigemasse suunda juhatanud.

Enam kui 50 aastat kestnud mitmekülgnes uurimis- ja kirjatöös on Voldemar Miller olnud ka väga mitmesuguste erilaadsete dokumentide kasutaja. Samal ajal on töö arhiivis ja raamatukogus, eriti Teaduste Akadeemia Raamatukogu baltikaosakonnas pannud teda kaasa aitama nii kutselistele kui ka harrastusuurijatele vajalike allikate leidmisel. Ja ikka jälle on ta pidanud kogema, et ei osata vajalikku leida või otsitakse valest kohast, minnes kesketest asutustest otsima seda, mis on kättesaadav kohapeal. See ongi teda ajendanud korduvalt rääkima eri asutuste koostöö hädavajalikkusest.

Kasutades juhust, et tema juubelikoosolekule olid tulnud eri asutuste ja uurijaskondade esindajad, rääkis ta sellest ka seal. Avaldame siinjuures tema sõnavõtu.

Raamatukogude arhiivide ja muuseumide koostöö võimalustest ja vajadustest

VOLDEMAR MILLER

Jutt, mis ma räägin, on varsti 45 aastat vana. Nimelt korraldas Kultuuriministeerium 1940. aastail raamatukogude ja muuseumide ühiseid päevi või seminarkokkutulekuid. Võtsin neist arhiivide esindajana osa ja esinesin kahel korral ettekandega. Sellega seoses hakkasin nägema, kui palju on neil kolmel asutuste liinil ühiseid huve ja muresid, mis vajavad koos arutamist ja lahendamist.

Hiljem tegi saatus minust endast raamatukogutöötaja ja kuulumine mitme muuseumi teaduslikku nõukokku tegi lähedaseks ja arusaadavaks muuseumide probleemid. Samal ajal näitas tegelemine kodu-uurimisega, selle organiseerimine ning kaasaaitamine paljudele uurijatele vajalikkude materjalide leidmisel, kui halvasti tuntakse eri süsteemides üksteise tööd ja kui raske on uurijatel orienteeruda ning jõuda vajalike allikateni. Siit kasvas välja tungiv vajadus kaasa aidata sellele, et need süsteemid läheneksid ja üksteist mõistma hakkaksid.

Kõigepealt natuke kirjeldavalt, olukorda analüüsivalt.

Dokumentaalse* ja käsikirjaliste materjalide peamised omajad ja säilitajad on arhiivid. Samu materjale koguvad ja säilitavad aga ka muuseumid ja raamatukogud. Muuseumidest on suuremad käsikirjakogud Kirjandusmuuseumil, Ajaloomuuseumil ning Teatri ja Muusika Muuseumil. Vähemal määral leidub neid kõigis teistes muuseumides. Raamatukogudest omavad suuremaid käsikirjaliste ja dokumentaalsete materjalide kogusid Tartu Ülikooli Raamatukogu, vähem Teaduste Akadeemia Raamatukogu ja paljud teised raamatukogud. Peale selle on suured käsikirjakogud paljudes instituutides, eriti projekteerimisinstituutides, Eesti Raadiol ja Televisioonil. Siia võiks lisada ka uurimuste käsikirjad, mis asuvad kõrgkoolides ja mujalgi.

Mingit terviklikku informatsiooni kõigi nende asutuste ja neis sisalduva kohta meil aga ei ole. Arvelevõtmise ja korraldamise printsiibid, aga ka terminoloogia on kõigil erinevad.

* "Dokument" selles artiklis arhiivinduslikus mõistes. Toimetaja.

Trükiste - raamatute põhilisteks kogujateks ja säilitajateks on raamatukogud. Suured, mitmeti ainulaadsed, mõnes osas täielikumadki raamatukogud on ka arhiividel, eriti suured ja väärtuslikud Eesti Ajaloo Arhiivil ja Eesti Riigiarhiivil. Raamatute ja muude trükiste kogud on veel kõigil muuseumidel. Eriti suured ja väärtuslikud Eesti Rahva Muuseumil, Viljandi koduloomuuseumil, Ajaloomuuseumil, Teatri ja Muusika Muuseumil. Neis olevad trükised jagunevad tavaliselt kahte ossa: käsikogu — päris raamatukogu, ja trükiste kogu ekspositsiooni tarbeks.

Suured ja mõneti sisuliselt kattuvad raamatukogud on veel paljudel instituutidel. Lisaks neile on olemas sagedasti ainueksplare sisaldavad kolleksionääride raamatukogud.

Fotokogud on kõigil — arhiividel, muuseumidel, raamatukogudel, instituutidel, televisioonil, kolleksionääridel. Mingit omavahelist koostööd neil aga ei ole.

Selle koordineerimatus all kannatavad kõigepealt uurijad-kasutajad, selle kaudu aga meie teadus, kultuur ning ka majandus, samuti vastavad asutused ise. Ühegi kogud ei ole täiuslikud, kõigil on võimalik üksteist aidata.

Toon mõned konkreetsed näited.

Teadsin, et Tartus RAKA (praeguse Eesti Ajaloo Arhiivi) raamatukogus on suurel hulgal sinna koos arhiividega saabunud väljaandede paljudes dublettides, mis arhiivi koormasid. Lugejatele-uurijatele aga olid väga vajalikud. Taotlesin nende üleandmist TA Raamatukogule, kus need puudusid. See ei läinudki nii lihtsalt. Arhiiv oli nõus, aga raamatukogu juhtkond ei mõistnud, kui vajalikud need on. Pidin minema abi otsima Ajaloo Instituudist, kelle kaudu sõitsin lõpuks Tartusse Gustav Naani poolt allakirjutatud presiidiumi komandeeringuga. Ja nüüd on Teaduste Akadeemia Raamatukogul Ajaloo Arhiivi järel kõige täielikum Vene tsaarivalitsuse aegsete ametkondlike trükiste kogu, mida väga palju kasutatakse: kubermanguvalitsuste patendid ja plakatid, kubermangude ametlikud teatajad, ametliku statistika väljaanded, mitmesugused tsirkulaarid (ringkirjad), seadusekogud jne. Kasu said kõik: arhiiv koormavatest dublettidest lahti, raamatukogu vajalikud väljaanded, uurijad vajalikud allikad.

Järgnevalt anti TA Raamatukogule üle Tallinna Linnaarhiivi raamatukogu seal mittevajalikuks peetav osa. Nii täienes raamatukogu oluliselt ka Eesti Vabariigi aegsete ametkondlike trükistega. Praegu võib-olla Linnaarhiiv isegi pahandab, siis oli see aga ühtlasi nende trükiste päästmine. Vastasel juhul oleks neid tabanud Pärnu Linnaarhiivi väga väärtusliku, lausa ainulaadse raamatukogu saatus. (Enamik sellest makuleeriti Arhiivide Osakonna ülema Muzõkantova käsul.)

On aga ka teisi, negatiivseid näiteid. Ka ORKA raamatukogu oli oma dublettidega hädas, aga nende üleandmisest Teaduste Akadeemia Raamatukogule

ei saanud suurt asja. Nagu nüüd mõistan, sellepärast, et need Eesti Vabariigi aegsed ametkondlikud trükised olid sellal rangelt erifondi kuuluvad. Lihtsam, vähem muret tekitav oli need hävitada ja täita nende arvel makuleerimise plaani. Umbes sama juhtus Ministrite Nõukogu raamatukoguga. Mõlemal juhul tegin oma taotlustega pahandust raamatukogu töötajatele.

Teisipidi, ka raamatukogudel ja muuseumidel on võimalik aidata arhiive. Näiteks oli Eesti Rahvusraamatukogusse koos ülevõetud raamatukogudega saabunud mitmeid arhiividokumente, isegi terveid toimikuid. Reservfondi läbivaatamisel suunati need arhiividesse, mitu saadetist sai praegune Eesti Ajaloo Arhiiv. Üksikdokumendid ja raamatukogudes mittevajalikud, sagedasti raamatute vahelt leitud pisitrükised, kirjad, ka rahad ja vekslid on aga suunatud muuseumidesse.

Ka muuseumidel omakorda on võimalusi. Näiteks on Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurijad toonud Linnamuuseumile edasiandmiseks raamatuid, mida muuseum ei vajanud — need on suunatud raamatukokku. Mõned dokumendid anti arhiividesse, pisitrükiseid ja ka esemeid on saanud väga paljud teised muuseumid.

Erakordse väärtusega üksikdokumente ja fotosid on kogunud ka õpilased - kodu-uurijad. Sagedasti on neid või nende koopiaid antud muuseumidele. Avastatud on ka kogemata säilinud arhiivifonde.

On aga trükiseid, mis on arhiivinduslikus mõistes ühtlasi dokumendid, sest neisse on tehtud olulisi käsikirjalisi täiendusi. Näiteks on rohkesti kalendreid, mis on ühtlasi päevikud. Raamatukogus on nad lihtsalt rikutud eksemplarid, vähem väärtuslikud, kuna nad on määritud. Õiges kohas, isiku, asutuse või organisatsiooni fondis oleksid nad aga väärtuslikud dokumendid. Niisama hinnalised on ka paljud ainult vastava komisjoni või nõukogu liikmete jaoks trükitud seaduste, määruste, eelarvete jne. eelnõud, millesse vastava nõukogu liige on kandnud oma ja teiste tehtud parandused. Samasuguse dokumentaalse väärtusega on näidendite režiiraamatud.

Omaette väärtuseks on nn. ametkondlikud pisitrükised. Suur osa meie seltside, kooperatiivide, ettevõtete arhiive on hävinud. Osa neist aga on välja andnud nii palju mitmesuguseid trükiseid, et koos võisid need eelarved, aruanded, ringkirjad, juhendid asendada kadunud fondi. Arhiivid neist ei hooli, raamatukogud ja muuseumid aga ei säilita ühe asutuse või ettevõtte aruandeid koos, vaid üldises saabumise järjekorras, aastate viisi hajutatult. Suur osa neist ei kajastu ka kataloogides. Nõnda on paljude organisatsioonide ja ettevõtete ajaloo uurimine muutunud peaaegu võimatuks, kuigi dokumentaalse väärtusega allikad on olemas.

Kui me tahame tõesti oma teadust, kultuuri, majandust, ka poliitilist kultuuri edasi arendada, peame leidma tee, kuidas oma tööd koordineerida. Muidu jätkame nõukogulikkude tööd ja võimaluste pillamist.

Seni oli koordineerimine väga raske, sest iga süsteem elas oma ülalt alla tulevate direktiivide järgi, mida pidid eriti arvestama direktorid. Neile oli kasulikum mitte kõrvale vaadata. Nüüd on kõigil süsteemidel oma ühingud. Sellepärast arvan, et on aeg organiseerida nende ühine seminarnõupidamine, kus iga liin tutvustaks ennast ja oma probleeme. Võib-olla oleks kasulik tõmmata kaasa Eesti Raadio, Televisioon ja andmepankade kasutajaskond, esijoones kodu-uurijad, kes on potentsiaalsed kõikide vastavate kogude täiendamisele kaasaitajad.

Nüüd, kui oleme saanud vabaks ega pea kogu aeg kartma, tuleks koostada meie kohalik teatmeteos näiteks selles laadis nagu ülemaailmne "World of Learning". Kui selles oleks lühidalt iseloomustatud kõik andmepangad ja ka uurimisasutused, hakkaks meie teadus ja kultuuritöö palju kiiremini ja kergema vaevaga arenema; täiustuksid ka andmepangad ise, juba sellega, et nad saaksid teadlikuks oma kohast Eesti ühiskonnas.

Kaugemas perspektiivis tuleks ette näha ka andmete keskpanga loomine. Nõnda, et ühes arhiivis või Arhiiviametis oleksid andmed kõigi dokumentaalsete materjalide, sealhulgas ka käsikirja jäänud uurimuste ja mälestuste kohta, ühes kindlas raamatukogus andmed kõigi nii riiklikes kui ka suuremates era-raamatukogudes leiduvate trükiste kohta, ühes muuseumis (või arhiivis) andmed fotode, heli- ja videosalvestiste kohta. Mõnel määral on seda ehk püütudki teha, kuid kogutud andmed ei ole täielikud ega üldkasutatavad. Eesti NSV Arhiivide Valitsus (praeguse Arhiiviameti eelkäija) kogus küll sundkorras andmeid muuseumides ja raamatukogudes olevate dokumentide ja fotode kohta, aga äravõtmise kartusel teatati nii vähe kui võimalik. Seni ei ole püütudki saada terviklikku ülevaadet käsikirjadest, mis ei ole dokumendid: mälestuste, kroonikate, uurimuste, kõrgkoolide kursuse- ja diplomitööde käsikirjadest, milles on sagedasti ainulisi andmeid ja tulemusi. Raamatute osas on ülevaade näiliselt parem, kuid andmed on peamiselt statistilised ja ei anna teavet raamatukogude sisulisest koostisest. Mingeid koondandmeid ei saa praegu kolleksionääride väärtuslikest raamatu- ja fotokogudest.

Võib-olla näivad esitatud soovid utoopilised, aga sinnapoole peame ühiste jõududega püüdma ja uurijad, sealhulgas kodu-uurijad peavad sellele Eesti teaduse, kultuuri ja ka iseenda töö huvides kaasa aitama. Tuleb juhendada mõttest: selleks, et saavutada võimalikku, peab püüdma võimatut.

RICHARD ANTIK 90

Raamatukogutöötajate kõnepruugis esinev "Vaata Antikust järele!" ei tekita kelleski erilist kaksipidimõtet. Nii asendamatuks käsiraamatuteks on jäänud Richard Antiku koostatud eesti raamatu ja ajakirjanduse bibliograafiad. Ja teoseid, mille autori nimi kindlaid raamatuid tähendab, meie raamatukogunduses küll rohkem ei ole.

Richard Johannes Antik sündis 11. aprillil 1901 Tartumaal Äksi vallas Orge koolimajas sealse kooliõpetaja Jaan Antiku pojana. Kuna koolimees asus 1913. a. Tartusse algkoolijuhataja kohale, algas ka Richard Antiku haridustee Tartus Treffneri gümnaasiumis. Aastatel 1916—1922 õppis ta Tartu Kommertskoolis, Tartu Ülikooli astus ta õigusteaduskonda, lõpetas majandusteaduskonna, kuulus loenguid ka ajaloo, kirjanduse ja rahvaluule alalt. Õppimise kõrval töötas ta abijõuna Eesti Rahva Muuseumi (ERM) Arhiivraamatukogus.

Raamatukogunduslikud teadmised tulid lisaks põhiharidusele Prahast, kuhu R. Antik saadeti õppima toliceagse ERMi juhataja Ilmar Mannise soovitusel ja vabariigi valitsuse toetusel kaheaastastele kõrgastme erikursustele. Need lõpetas ta 1927. a. I järgu diplomiga. Samas oli võimalus kuulata ka kunstialaseid loenguid. Hiljem täiendas ta end raamatukogunduslikult veel Leipzgis, Helsingis ja Stockholmis.

Alates 1. oktoobrist 1927 määrati R. Antik ERMi Arhiivraamatukogu juhatajaks. Sel ametikohal töötas ta 15 aastat, kujundades raamatukogu tõeliseks rahvusraamatukoguks.

Ajaloolise väärtusega on R. Antiku raamatukogunduse ja bibliograafia alased tööd, mis on seni jäänud asendamatuks: "Eesti raamatute üldnimestik 1918—1923" (1931), "Eesti ajakirjandus 1766—1930" (1932), "Oskussõnastik raamatukogunduse ja bibliograafia alalt" (1931), "Eesti rahvuslik arhiivraamatukogu" (1931), "Eesti raamat 1535—1935" (1936), "Estland in fremden Sprachen" (1936), "Kataloogid ja kataloogimine" (1938). Tema juhtimisel koostati ka ulatuslik ERMi Arhiivraamatukogu 1532.—1917. a. ilmunud eestikeelsete raamatute nimestik, mis täiendatult ja ümberkirjutatult on praeguseni kasutusel meie suuremates raamatukogudes.

Innukalt tegutses R. Antik raamatukogunduslikus ühiskondlikus elus, olles juhtivaid tegelasi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu, osaledes ka Õpetatud Eesti Seltsis ja Eesti Kirjanduse Seltsis ning olles Tartu Pauluse Koguduse nõukogu esimees. Ta võttis osa paljudest rahvusvahelistest konverentsidest ja kongressidest.

1942. a. sügisel lahkus R. Antik Arhiivraamatukogu juhataja kohalt ja asutas Tartus oma kunstimüügigalerii. 1944. aasta suvel põgenes ta Taani, 1951. aastal siirdus sealte Kanadasse.

Kanadas töötas ta algul Toronto Keskaiglas, 1960. aastal asutas Torontos kunstigalerii, pühendudes möödunud sajandi teise poole Kanada kunsti ostule ja müügile.

Alates 1975. aastast juhatas Richard Antik Eesti Keskarhiivi Kanadas. Viimasel ajal on ta tervislikel põhjustel sellest tööst loobunud, olles arhivaar emeritus. Toronto Ülikooli eesti õppetoolile pärandas ta oma isikliku raamatukogu, mille enne üleandmist 1990. aastal ise korda seadis.

Richard Antik kuulub EÜSi vilistlaskonda, on olnud selle Toronto koondise esimees ja arhivaar. Ta oli koguteose "Eestlased Kanadas" üks toimetajaid ja autoreid, samuti isikunimed registri koostaja.

Jubeliõnnitlejate rohkearvuline ring Kanadas viitab tema väga laiahaardelisele tegevusele ka kodumaast kaugel. Teda õnnitleti kui Vabadussõja õppursõdurit, ajakirjanikku, raamatukogunduse tegelast, kunstisõpra, õpetlast. Kodumaalt läksid tervitused nii Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu, Tartu Ülikoolilt kui ka kõigilt olulisematelt raamatukogudelt, kelle töös on Richard Antiku teened senini tunnetatavad.

Anne Valmas

LEIDA LIBLIK

11.9.1913—12.8.1991

1991. aasta augustikuu viis meilt teeneka raamatukoguhoidja, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu kauaaegse töötaja Leida Libliku.

Leida Liblik sündis 11. septembril 1913 Tallinnas, õppis Prantsuse Lütseumis 1922—1932, Tartu Ülikoolis prantsuse filoloogiat 1932—1938 ning täiendas ennast Prantsusmaal Sorbonne'i Ülikoolis 1938. a. oktoobrikuust järgmise aasta aprillini. Töötas Riigiraamatukogus 1944—1947 ning õppis mittestatsionaarse üliõpilasena bibliograafiat TRÜs alates 1947. aastast. Teaduste Akadeemia Raamatukokku asus Leida Liblik tööle 1. septembril 1947 vanembibliograafi kohale, 1. aprillist 1948 töötas ta bibliograafiaosakonna juhatajana, hiljem perioodika sektoris ning 1965. aasta maikuust teatmebibliograafia sektoris, mis varsti muudeti osakonnaks. Seal oli tema hoole all ühiskonnateaduste saal kuni pensionile minekuni 1981. aastal.

Leida Libliku koostatud bibliograafiatest on mahukamad:

- Eesti geoloogia, 1840—1959. Tln., 1960.
- ENSV Teaduste Akadeemias kaitstud väitekirjad 1954—1970. Tln., 1973.
- ENSV Teaduste Akadeemias kaitstud väitekirjad 1971—1976. Tln., 1978.
- Karl Orviku. Personaalnimestik. Tln., 1980.

Ta on kirjutanud artikleid ja retsensioone, tõlkinud, korraldanud raamatunäitusi. Tänutundes meenutavad teda lugejad, kellele ta on ulatanud vajaliku teatmeteose.

Oma meeldiva suhtlemisoskusega oli Leida Liblik eeskujuks kõigile. Ikka oli ta lahke ja abivalmis nii lugejate kui ka kolleegide vastu, käitumiselt ja välimusel tõeline daam. Küllap oli selle aluseks kodu ja korporatsioon "Filiae Patriae", kus heale käitumisele suurt rõhku pandi. Leida Libliku isiksuses oli oluline ideede genereerimine. Palju häid ideid oli tal näiteks isetegevuses: seinaleht, raamatukogu aastakroonika, "Bibliopolise" ja pidude kavad olid sageli tema koostatud. Tema huvid olid mitmekülgsed, püüdluseks nii enesearendamine kui ka heatahtlik teiste õhutamise ja kaasatõmbamine. Kolleegidele korraldas ta prantsuse keele kursusi, millest oli töös palju kasu. Ta osales biblioringis, kuhu kuulus algul paarkümmend, hiljem kümnekond vanema põlve raamatukogutöötajat eri asutustest. Omal ajal

oli seal elav suhtlemine, koos käidi kord kuus kodudes, kutsuti külla erialateadlasi, oli kohvi ja omaküpsetatud pirukaid. Innukalt võttis Leida osa TA Raamatukogu pensionäride "Penklubi" loomisest, mille nimigi on tema pandud. Temalt on jäänud mälestuskilde nii kirjas kui lindil.

Eraelus sai Leida tunda muret ja valu. Kurja aja tõttu kaotas ta abikaasa, kui poeg oli alles väike. Vanemas eas halvenes tervis, oli kaks rasket operatsiooni, tuli üle elada poja ja õe surm. Kuid ega ta teistele oma muredest palju kurtanud.

Leida Libliku leinatalitus toimus 17. augustil Kaarli kirikus, samas, kus oli olnud tema laulatus 1938. aastal. Tema viimaseks trükis avaldatud sõnavõttuks jäi 1991. a. 28. veebruari "Eesti Kirikus" ilmunud "Usk kui väärtus".

Töökaaslasel

Maret Väljaots - raamatukogutöötaja ja õppejõud

AILI NORMAK

1986. aasta kevadtalvel rabas teade Maret Väljaotsa lahkumisest tema sõpru, kolleegi, õpilasi. Nii ülekohtuselt enneaegne tundus see. Kultuuriiteaduskonna õppehoone Laial tänaval suutis vaevalt mahutada teda manalateele saatma tulnud inimesi. Ja juba lahutab meid sellest päevast viis aastat... Alljärgnevaga püütakse anda mõned pidepunktid raamatukogutöötaja ja õppejõu Maret Väljaotsa eluteelt. Dokumentaalne materjal on läbi töötatud ja suuliselt mälestusi kogutud Tallinna Pedagoogilises Instituudis* raamatukogunduse ja bibliograafia eriala diplomitöö koostamiseks.** Kõik faktid ja arvud on pärit nimetatud tööst. K. Muruvee on koostanud ka M. Väljaotsa tööde nimestiku, samuti loetelu tema juhendatud üliõpilastöödest.

Maret Väljaots sündis Tartus, seal algas ka tema koolitee. Eestile nii raske 1949. aasta ei jätanud puudutamata Väljaotsadegi peret. Mareti isa, agronoom Karl Väljaotsa püüti kulakuks tembeldada. Pikkade protsessimiste tulemusena õnnestus lõpuks õigluse jalule seada, aga agronoomitööd sai isa jätkata mitte kodukohas, vaid Pärnu rajoonis. Maret asus õppima Pärnu Tütarlastegümnaasiumis, mis hiljem L. Koidula nimeliseks Keskkooliks ümber nimetati. 1952. aastal õiendas Maret edukalt keskkooli lõpueksamid.

Käes oli aeg otsida edasiõppimise võimalusi. Tartu Ülikool oli ankeediandmete tõttu välistatud. Klassiõe ja hilisema kolleegi Mare Lotiga tuldi mõttele astuda Leningradi Raamatukogunduse Instituuti. Selle eriala spetsialiste tollal Eestis ette ei valmistatud, eelseisev tundus uus ja huvitav. 1952. aastal sooritati edukalt sisseastumiseksamid ning saadi õigus kandideerida vabariiklikele kohtadele. Oli võimalus valida raamatukogunduse ja bibliograafia vahel. Enne otsuse langetamist konsulteeriti Helene Johaniga. Viimane soovitas kindlasti õppida raamatukogundust. Selline valik äratas nii vastuvõtukomisjonis kui kaasüliõpilaste hulgas imestust, kuna nii tugevate hinnetega oleks võinud edukalt kandideerida

* *Atates 31. jaan. 1992: Tallinna Pedagoogikaülikool. Toimetaja.*

** *Muruvee, Katrin. Maret Väljaotsa eluteest ja -tööst: Diplomitöö I TPedJ; Juhendaja A. Normak. Tln., 1991. 83 lk.*

palju populaarsemasse bibliograafiateaduskonda. Kuid peagi jõudis Maret selgusele, et oli teinud õige valiku. Ta sukeldus õpingutesse temale omase põhjalikkusega. Mare Loti meenutuste kohaselt sai instituudist alguse Maretile nii iseloomulik erialakirjandusega töötamine.

1956. aastal sai Maret Väljaotsast diplomeeritud raamatukoguhoidja. Ta suunati Eesti NSV Kultuuriministeeriumi käsutusse. Olukorras, kus erialase kõrgharidusega raamatukogutöötajaid oli väga vähe, leiti olevat sobiv rakendada spetsialist tööle Kilingi-Nõmme maaraamatukogus. Maretil oli aga juba siis kindel soov alustada erialast teadustööd, Kilingi-Nõmmel oleks sellise plaani teostamine olnud üsna võimatu. Peale mitmeid ustekulutamisi, palveid ja selgitusi suutis M. Väljaots välja võidelda ametikoha Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogus. Temast sai bibliograafiaosakonna bibliograaf, hiljem vanembibliograaf.

1965. aastal loodi ENSV TA Teaduslikus Raamatukogus (TATR) teatmebibliograafia ja informatsiooni osakond (TBIO), mida asus juhatama Maret Väljaots. Teatmefondi täiendati tugevasti, 1966. aastaks oli selle suurus juba 28 202 eksemplari. Kogu teatmekirjandus paigutati Maret Väljaotsa eestvõttel avariilule.

Bibliograafiaosakonna, hilisema TBIO tööks oli Eesti TA teaduslike töötajate poolt avaldatud tööde kartoteegi ning selle põhjal aastanimestike koostamine. Esmakordselt ilmus vastav nimestik 1957. a. "Eesti NSV TA Toimetistes". Maret Väljaots oli selle jätkuva bibliograafia initsiaator ja üks koostajast.

Kogu TBIOs töötatud aja vältel püüdis Maret Väljaots leida uusi ja tõhusamaid töömeetodeid. Seati sisse nn. aadressinformatsioon, alustati raamatukogu aruandluse ühtlustamist ning töökorralduse analüüsi. 1969. aastal algutati Maret Väljaotsa aktiivsel osavõtul perioodikakataloogi automatiseerimise projekt. Automatiseerijate grupi uurimisteemaks oli "Teadusliku informatsiooni otsingu ja töötlemise mehhaniseerimine ja automatiseerimine".

Aastail 1959—1969 avaldas M. Väljaots erialases ajakirjanduses rea artikleid, kus ta käsitles teadusraamatukogu tööprobleeme /1, 2, 4, 6—8/, tegi kaastööd ENEle ning oli mitme TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia alase diplomitöö juhendaja või retsensent.

Meenutades M. Väljaotsaga koos töötatud aastaid, märgib tema TBIO-aegne kolleeg Õie Oviir, et Maret armastas uuendusi. Tema initsiatiivil võeti TATRis esmakordselt kasutusele avariilisisüsteem, asuti analüüsima töötaja kasutamist. Oma loova suhtumisega oskas ta kaastöötajaidki innustada. Regulaarselt korraldati teaduslik-metoodilisi nõupidamisi.

1969. aastal asus Maret Väljaots vastloodud teadus- ja metoodikaosakonna etteotsa. Osakonna peaülesandena formuleeriti raamatukogu tehnoloogiliste

protsesside tundmaõppimine ja töö efektiivsuse tõstmine. Oluliseks uuenduseks oli süsteemanalüüsi rakendamine. Maret Väljaots oli esimene, kes kasutas Eesti raamatukogunduses nimetatud uurimismeetodit. Tema otsesel juhendamisel loodi 1969. aastal TATRi raamatukogunduse kabinet, kuhu koondati vastav erialakirjandus, tegeldi valikteadistusega. Kabinet töötab käesoleva ajani ning on saanud populaarseks raamatukogutöötajate, eriti aga TPedi vastava eriala üliõpilaste hulgas. Hilisema osakonnajuhataja Reet Raude meenutuste kohaselt oli Maret Väljaots hiljem õppejõuna töötades ka ise kabineti sage külaline. Ka R. Raude on rõhutanud Mareti soovi olla kursis ilmuva kirjandusega ning erilist võimet loetut analüüsida ja mõtestada.

Metoodikaosakonnaski liikus mõte raamatukoguprotsesside automatiseerimise suunas. Alustati ettevalmistusi masinkataloogi loomiseks. Endiselt jätkas M. Väljaots erialaste kirjutiste avaldamist, huviobjektiks ikka raamatukogutöö efektiivsus /13, 14/. Ta käsitles raamatukogu töö hindamist ringlussageduse alusel ja raamatufondi hindamist kirjanduse vanusest lähtudes. Jätkus kaastöö ENEle, samuti TPedi diplomitööde juhendamine ja rensenseerimine.

Juba TBIO-päevil alanud koostöö Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedriga (üliõpilaste praktika juhendamine, diplomitööde juhendamine, rensenseerimine, loengud tunnitavalise õppejõuna) jõudis loogilise tulemuseni 1970. aasta septembris, mil Maret Väljaotsast sai nimetatud kateedri vanemõpetaja. Ta hakkas lugema informaatika, välismaa bibliograafia, raamatukogu fondide ning raamatukogutöö organiseerimise kursusi; edaspidi lisandusid veel raamatukogu metoodikatöö ja eriseminar.

Õppejõuna oli Maret Väljaots äärmiselt nõudlik nii enese kui ka üliõpilaste vastu. Tema loengud olid loogiliselt üles ehitatud, toetusid uusimale ajakirjandusele ning praktilise raamatukogutöö heale tundmisele. M. Väljaots tõestas kujukalt, kui vajalik on õppejõule raamatukogus töötamise kogemus. Just tänu eelnenud sisukatele tööaastatele TATRis suutis ta nii suurepäraselt lugeda raamatukogutöö juhtimise ja organiseerimise ning metoodikatöö vormide kursusi. Sageli viis ta läbi seminare aktuaalsetel raamatukogutöö teemadel (raamatukogude tüpiseerimine, raamatukogude organisatsiooniline struktuur, raamatukogutöö normeerimine, raamatukoguhoidja töökorraldus, süsteemanalüüs raamatukogus). Ta nõudis üliõpilastelt kursisolekut ilmuva erialakirjandusega, õhutas oma arvamust kujundama ja avaldama.

Maret Väljaots on mitmete õppe-metoodiliste materjalide autor. Erilist esiletõstmist väärivad 1979. aastal koostatud "Raamatukogude koostöö raamatuvara soetamisel", 1983. aastast pärinev "Raamatukogutöö juhtimine ja organiseerimine" ning 1986. aastal ilmunud "Raamatukogu süsteemanalüüs" /20, 29, 32/.

Iga õppejõu vältimatu kohus on üliõpilastööde juhendamine. Selles valdkonnas on Maret Väljaots panust raske ülehinnata — aastail 1967—1985 valmis tema juhendamisel 40 diplomitööd ning 12 lõpukursusetööd. Paljud tema juhendatud üliõpilased pälvisid auhindu üliõpilaste teadusliku ühingu (ÜTÜ) konkurssidel nii instituudi, vabariigi kui üleliidulisel tasandil. Tööde temaatika oli mitmekesine: käsitleti teadusraamatukogude töökorraldust, fondide koostist, lugejateenindust, analüüsiti RVLi efektiivsust. Üks probleemidering oli ka loodus- ja täppisteadusliku kirjanduse laadiline ja tüpoloogiline uurimine. Hiljem jõuti jadaväljaannete üldisema analüüsini.

Üliõpilaste teadustegevuse õhutamise kõrval oli Maret Väljaots 1971. aastast alates ka ÜTÜ biblioringi teaduslik juhendaja. Seitsmekümnendate aastate üliõpilased mäletavad nii biblioringi tegevust kui ka tolleaegseid ÜTÜ konverentse huvitavate ja sisukatena.

Maret Väljaotsa enda teaduslik produktioon koosneb enam kui 30 nimetusest /vt. lisa/ ja vääriski edaspidi kindlasti põhjalikumalt käsitlemist.

2. detsembril 1980. aastal kaitses Maret Väljaots Leningradi N. Krupskaja nim. Riikliku Kultuuriinstituudi raamatukogunduse kateedri juures edukalt kandidaadidissertatsiooni. Töö juhendajaks oli professor G. G. Firsov, teemaks Eesti NSV teaduslike raamatukogude võrk ja selle efektiivsus. Väitekirja kandis pealkirja "Teaduslike töötajate raamatukoguteenindus". Vastava temaatikaga oli Maret Väljaots tegelnud alates 1956. aastast, mil ta asus tööle TATRis, sügavamalt süüvis ta neisse küsimustesse 1963. aastast alates, kui oli sooritanud kandidaadimiinimumi eksamid aspirantuuri astumiseks. 1980. aastani avaldas ta sellel teemal 13 teaduslikku artiklit ning juhendas hulgaliselt üliõpilastöid.

Põhjaliku uurimistöö tulemusena valmis metoodika raamatukogufondide analüüsimiseks ning kava raamatuvara komplekteerimise koordineerimiseks.

Kaaluka sõna ütles Maret Väljaots tollal aktuaalsesse raamatukogude tüpoloogiat käsitlevasse mõttevahetusse /18/. Tema seisukohad leidsid üleliidulist vastukaja, neid aktsepteeriti ja tsiteeriti. Maret Väljaotsa loodud teadusraamatukogude tüpoloogiat rakendati 1981. aastal ilmunud teatmiku "Eesti NSV teaduslikud ja eriraamatukogud" koostamisel /26/.

Maret Väljaotsa eestvõttel töötati välja nn. ühtse lugejapileti projekt, mis oleks võimaldanud vähendada formaalsusi erinevate raamatukogude kasutamisel. Kahjuks ei leidnud idee raamatukogude poolt täit toetust.

Maret Väljaots on käsitletud ka mõningaid teadusajakirjadega seonduvaid küsimusi — 1985. aastal võeti tulemused kokku aruandes "Perioodiliste väljaannete raamatukogulikud ja infoaspektid". Vaadeldud on teaduslike ajakirjade kohta ühiskonnas, üldises teaduslikus kommunikatsioonisüsteemis, esitatud nende

peamised funktsioonid, analüüsitud artiklite struktuuri ning ajakirjade koostiselemente. Aruanne sisaldab ülevaate ajakirjade tüpiseerimisest ning tähtsamatest klassifikatsioonidest.

Oma rikkalikke praktilise ja teadusliku töö kogemusi sai Maret Väljaots rakendada mitmetes vabariiklikes raamatukogukomisjonides. Ta osales koondkataloogide ning metoodikakomisjonis, 1981. aastast oli ka viimase esimeheks. 1976. a. peale oli ta ENSV Haridusministeeriumi juures tegutsenud kooliraamatukogude komisjoni liige.

Maret Väljaotsal oli palju plaane nii uurijana kui õppejõuna. Pooleli jäi alustatud kooliraamatukogude arengu vaatlus. Raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder kaotas ühe oma tugisammastest... Aga Eestimaa raamatukogud on täis Maret Väljotsa õpilasi. Ja diplomand, kes on jõudnud kaante vahele panna Maret Väljotsa nii sisukat elu käsitleva diplomitöö, ütleb lõpetuseks: "Mul on kahju, et mind pole õpetanud Maret Väljaots."

Lisa

MARET VÄLJAOTSA PUBLIKATSIOONE

1. Опыт составления текущей библиографии работ научных сотрудников Академии наук ЭССР // Библиотечно-библиогр. информация библиотек АН СССР и АН союз. республик. 1959. № 24. С. 62—68.

2. Alustagem siiski vundamendist! [Eesti bibliograafia olukorrast] // Sirp ja Vasar. 1962. 18. mai.

3. Tervitavat, ent poolik samm: [Rets. teosele: Välisperioodika koondnimestik rahvamajandustöötajatele 1961—1962. Tln., 1962] // Sirp ja Vasar. 1962. 27. juuli.

4. Teadlaste raamatukogu- ja informatsiooniteenistus // ENSV raamatukogutöötajate tead. konv. ettekanded. Tln., 1968. Lk. 47—54.

5. Пата Э. Горючие сланцы Прибалтийского месторождения: Химия и технология: Библиография 1791—1967. 1-2 / Библиогр. ред. М. Вяльютс. Таллин, 1968. 417 с.

6. Научная библиотека АН ЭССР и информационная служба // Библиотечно-библиогр. информация библиотек АН СССР и АН союз. республик. 1968. № 2. С. 29—42.

7. Об оценке эффективности работы академической библиотеки // Библиотечно-библиогр. информация библиотек АН СССР и АН союз. республик. 1969. № 1. С. 70—87.

8. Mis olnud, on ja tulla võib?: Tuleviku raamatukogu mõistatused // Raamatukogu. 1969, sügis. Lk. 15—17.

9. Sarv, K. Töö teadusliku organiseerimise metoodikast teaduslikus raamatukogus / Toim. M. Väljaots. Tln., 1970. 50 lk.
10. Пата Э. Горючие сланцы Прибалтийского месторождения: Библиография 1777—1968. Т. 1—3 / Библиогр. ред. М. Вяльютс. Таллинн, 1968. 417 с.
11. Рациональная организация труда и эффективность работы научной библиотеки // Библиотечно-библиогр. информация библиотек АН СССР и АН союз. республик. 1970. № 1. С. 112—123.
12. Ennekõike tuleb meeles pidada lugejat // Raamatukogu. 1971—1972, talv. Lk. 19—27.
13. Teadusliku raamatukogu töö hindamisest ringlussageduse alusel // Rahvusvahelisele raamatuaastale pühend. konv. "Raamat ja lugeja": Ettek. teesid. Tln., 1972. Lk 36—37.
14. Возрастной аспект оценки фондов научной литературы // Книготира. Вильнюс, 1974. № 4. С. 65—72.
15. Perioodika töötlemisest Tallinna teaduslikes raamatukogudes // TRÜ Teadusliku Raamatukogu 6. teaduslik konverents. Trt., 1974. Lk. 23—24.
16. Teaduslike raamatukogude tutvustamine teatmikes // Raamatukogu. 1975, detš. Lk. 11—22. Kaasaut.: I. Tali, E. Õunapu.
17. Специальные библиотеки на службе науки // Науч. и техн. библиотеки СССР. 1977. № 5. С. 18—21.
18. Типизация научных библиотек // Науч. и техн. библиотеки СССР. 1979. № 3. С. 15—22.
19. Teaduslikud raamatukogud Eesti NSV teaduse infopotentsiaalis // Teaduslugu ja nüüdisaeg: I vabar. teaduskonv. materjale. Tln., 1979. Lk. 155—162.
20. Raamatukogude koostöö raamatuvara soetamisel: Metoodiline käsitus raamatukogunduse ja bibliograafia eriala üliõpilastele / TPedI. Tln., 1979. 28 lk.
21. Библиотечное обслуживание научных работников: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. Л., 1980. 15 с.
22. Eesti raamatukogunduse arendaja: [Dotsent Kaljo Veskimägi 50] // Raamatukogu. 1980, aug. Lk. 32—34.
23. Esty bibliotekininkystés teoretikas: [Kalju Veskimägi] // Biblioteky darbas. 1980. Nr. 8. Lk. 29. Kaasaut.: D. Kaunas.
24. Teadust teenindavate raamatukogude iseärasusi // Eesti NSV Teaduste Akadeemia Teaduslik Raamatukogu, 1947—1977: Art. kogumik. Tln., 1980. Lk. 19—26.
25. Perioodika komplekteerimine teadusraamatukogudes // Eesti NSV 40.

aastapäevale pühend. tead. konv. "Raamatukogud infosüsteemis": Ettek. teesid / Eesti Infoinstituut, TPedI. Tln., 1980. Lk. 129.

26. Eesti NSV teaduslikud ja eriraamatukogud: Teatmik / Koost. T. Valner; Vast. toim. M. Väljaots. Tln. 1981. 143 lk.

27. Фирсов Георгий Гаврилович: Библиогр. указатель / TPedI. Таллин, 1982. 30 с.

28. Kursuse- ja diplomitöö koostamise juhend / TPedI. Tln., 1983. 11 lk.

29. Raamatukogutöö juhtimine ja organiseerimine: Õppevahend raamatukogunduse ja bibliograafia eriala üliõpilastele. Tln., 1983. 32 lk.

30. Raamatukogunduse ja bibliograafia eriala IV kursuse praktika programm / TPedI. Tln., 1984. 4 lk.

31. Методические руководство библиотекам в ЭССР // Науч. и техн. библиотеки СССР. 1985. № 8. С. 14–17.

32. Raamatukogu süsteemanalüüs: Õppevahend / TPedI. Tln., 1986. 96 lk.

KÖITEV RAAMAT ÜHEST ELUTÖÖST ARDA-MARIA KIRSEL

Iga eriala publikatsioonidest moodustab olulise ja sealjuures huvitava osa biograafiakirjandus. Eesti raamatukogutöötajate kohta on biograafiaid avaldatud eeskätt artiklitenä, enamik neist tähtpäevakirjutised. TPedIs on koostatud küll rida biograafilisi diplomitöid, mis aga reeglina pole näinud trükivalgust. Niisiis puudus meil seni biograafiakirjandus uurimuslik-monograafilisel tasandil. Seda lünka on esimesena asunud täitma TPedI dotsent Marje Aasmets.*

Väga õnnestunud on juba biografeeritava isiku valik. On ju Helmi Masing oma eriala väljapaistev spetsialist-praktik ja võimekas juht, hea pedagoog, tulemusrikas metoodika- ja teadustöös, aktiivne osaleja erialases nõ. ühiskondlikus tegevuses. Kõiki neid tahke on M. Aasmets põhjalikult käsitletud, võib-olla rohkem organisatori ja metoodiku rolli, milles on H. Masing ka tõeline korüfee. Teiselt poolt on tore ka, et on käsitletud isikut, kes on tegev vähem eksponeeritud raamatukogutöö poolel, mis tavaliselt (ja teenimatult) varju jääb bibliograafia- ja teenindustöö sära kõrval. Ometi tehakse just kataloogimisel-liigitamisel kõik see, et raamat lugejani jõuaks ja et lugejat selle olemasolust üldse teadvustada. Kiputakse unustama ka, et kataloogid on hubaste ruumide kõrval esmaseks visiitkaardiks, mille järgi kujuneb mulje raamatukogust.

M. Aasmets esitab H. Masingu biograafia Rahvusraamatukogu tegevuse taustal. Esialgu võib tunduda, et on haaratud liiga laialt ja et raamatukogu töö üle-vaade ei haaku alati põhiteemaga. Kuid süvenenumal lugemisel kasvab veendumus, et selline taust on tingimata vajalik, kasvõi juba põhjendamaks mõnd sammu H. Masingu ja tema juhitud osakonna tegevuses ühel või teisel perioodil, ning selleta võiks jääda arusaamatuks mõnigi seik, eriti heitlikel 1950. aastatel. Ka on ju peatähelepanu pühendatud kataloogimisosakonnale, teistele lõikudele sedavõrd, kui võrd need on olnud seotud H. Masinguga. Esmakordset informatsiooni pakub M. Aasmets 1940.—50. aastate kaadripoliitika osas, kirjeldades raamatukogu tabanud vallandamiste lainet. Kõike seda on autor suutnud esitada väga huvitavalt,

* Aasmets, Marje. Raamatukoguliigituse arenguhooni Eesti Rahvusraamatukogu ja Helmi Masingu tegevuse taustal / E. Vilde nim. TPedI raamatukogunduse ja bibliogr. kat. Kd. 1—2. Tln.: Valgus, 1990. 319 lk.

parajalt doseerides fakti- ja arvandmeid ning jõudes välja nõ. inimese tasandile.

Reljeefselt toob M. Aasmets esile H. Masingu rolli RBK sisetungi pidurdamisel. Pidevalt astus HM üleliidulistel foorumitel välja tähelise indeksisüsteemi, alfabeediga piiratud põhirea, ülearust dubleerimist tingiva meetodika vastu. Õnneks ei toetanud ka Eesti raamatukogunduse juhid selle kõrgelt premeeritud süsteemi kiiret "juurutamist" Eestis, kuigi moraalne surve oli tugev. Üheks põhiliseks viivitamise ettekäändeks oli eestikeelsete RBK-tabelite puudumine. Tõlge valmis 1980. aastate alguseks ning selle redaktsioonikomisjoni liikmena püüdis HM igati lähendada RBKd loogikale, pigistada välja "vett" ja ideoloogilist vahtu. Komisjon pidas Elli Lipstoki kabinetis mitukümmend arutluskoosolekut (jõuti tähistada isegi 25. "juubelit"), kuhu tuldi saiakoti ja muu kohvikõrvasega, kuna istungid ei kestnud kunagi alla 4-5 tundi. RBK tõlge arutati läbi viimse sõnani. Nüüdseks on see vajunud mineviku hallidesse hämarustesse...

Raamatu kolmas osa on pühendatud H. Masingu publikatsioonidele, eeskätt eesti liigitustabelite eri väljaannetele. On ju need, "Masingu tabelitena" tuntud ja laialt käibivad, vaieldamatult HM suurimaks panuseks Eesti raamatukogundusse. M. Aasmets on selle osa väga põhjalikult läbi töötanud, analüüsisid ja võrreldes erinevaid (nelja iseseisvalt ja üht "Raamatukoguhoidja käsiraamatus" ilmunud) liigitustabeleid. Muidugi tuli tollal paljuski lähtuda üleliidulistest mallidest ja siinkirjutajal on kahju, et ei olnud võimalik vältida segaindeksisüsteemi tehnika pealliigis — selle võrra on nüüd taaslähenedamine kümnendliigitusele meie rahvaraamatukogudel keerukam. Kuid kontroll on tihe ja range, "isetegevus" välistatud. Ometi kasutas HM kõiki võimalusi loominguliseks ja iseseisvaks lähtumiseks. M. Aasmets rõhutab siin tema püüet igati-välja tuua ja suurendada eesti osa nii liigitustabelite struktuuris kui ka meetodikapooles.

Pisut põgusamalt on puudutatud H. Masingu pedagoogitegevust Tartu Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis. Ehk oleks võinud näiteks küsitleda mõningaid HM õpilasi (NB! HM esimeste õpilaste hulgas võinuks nimetada ka Meditsiiniraamatukogu asedirektorit Virve Kaintsi) või avada veidi rohkem HM loengute sisu? Tookordse TÜ tundengina tahaksin täpsustada lk. 130 öeldut: ei saa öelda, et HM asetanuks oma loengutes põhirõhu Vene ja NSVL liigitussüsteemide ajaloole, kuigi see oli muidugi kohustuslik ja ta neid ka käsitles. Meelde on hoopiski jäänud ulatuslik Lääne-Euroopa ja USA liigitussüsteemide esitus, just sealt on meile kõigile teadvustatud Schleiermacher, Cutter, Brown, Bliss, Ranganathan. HMoskas liigitussüsteemide ajaloo huvitavaks lugeda. Peale selle — oli omaette sündmus, kui meile tulid lugema elegantsed Tallinna daamid Helmi Masing ja Hilda Pulk — kaunid, maitsekate soengutega, ka tol sõjajärgsel ajal hästi rõivastatud —, tõestades meile, et raamatukogutöötaja ei peagi olema mingi hall "koi". Kümme aastat hiljem (1958) meenub HM sama

elegantsena Riias väliskirjanduse seminari "programmivälisel" üritusel ühe Riia parima lokaali tantsupõrandal Meditsiiniraamatukogu toonase direktori Jakov Rohlini juhtimisel uljaid kaari lõikamas...

Omaette lehekülj H. Masingu tegevuses on osalemine mitmete erialakomisjonide töös vabariikliku kataloogimiskomisjoni taaslooja (M. Aasmets toob meieni uude fakti, et selle komisjoni eelkäija tegutses juba 1940. aastate lõpus) ja esimehena, hiljem selle, samuti nii koondkataloogide kui kataloogide komisjoni aktiivse liikmena. Seegi on üks kanal, mille kaudu HM teadmised ja kogemused jõudsid kolleegide laiemasse ringi. Kahjuks on need komisjonid nüüdseks välja surnud, infovahetuse ja probleemide arutelu võimalust oleks aga väga vaja. Loodeti, et selleks astub samme Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu vastavate sektiioonide loomisega, praeguseni (1991. a. detsember) pole aga midagi selles osas ette võetud. Paar endist komisjoni on mõnel korral "põrandaaluselt" koos käinud...

M. Aasmets on oma raamatu varustanud kolme vajaliku ja huvitava lisaga: Eesti kümnendliigituse, UDK ja Eesti sõjajärgsete liigitustabelite põhiridade võrdlusega. Peale selle on tekstis antud Eesti liigitustabelite eri väljaannete ülesehituse ja erimetoodikajuhiste võrdlustabelid. Niiuguseid andmeid tuuakse siin esmakordselt trükis ja need osutavad töö sügavusastet. Süvitsiminekut näitab kasvõi näiline pisifakt, et ka rea nõ. kõrvaltegelaste kohta on M. Aasmets esitanud sünni- ja surmadaatumid — selle taga võib aga sageli olla küllalt aeganõudev uurimistöö. Eriti hinnatav on nimeregister, mis ei tohiks puududa ühestki bioograafilisest ega memuaarteosest. Siingi on M. Aasmetsa raamat meeldiv erand.

Marje Aasmets on valitud teemat käsitlenud talle omase põhjalikkusega. Ta on läbi töötanud arvukalt arhiividokumente, trükiseid ja käsikirju, mille tulemuseks on detailne uurimus Helmi Masingu elutööst. See raamat on kaalukas panus Eesti raamatukogundusloo, eriti liigitussüsteemide ajaloo uurimisse. Tal on suur kultuurilooline väärtus. Oma uurimuslikkuse tasemelt vääriks see kindlasti Ph. D. kraadi. Aga lisaks sellele on raamat ka väga loetavalt, ladusalt ja huvitavalt kirjutatud, nii et tahad ta joonelt läbi lugeda. Ega sellegagi paljud autorid kiidelda saa.

Ehk innustab Marje Aasmetsa teos meie erialase bioografiikirjanduse edasise täiendamise suunas — on ju biografeerimist väärivaid isiksusi meie raamatukogunduses rohkesti (Helene Johani, Linda Ploompuu, Aimi Hiir jt.). Marje Aasmetsale aga tahaks soovida jätkuvat sulejooksu raamatuliigituse arengu edasisel avamisel. Võime kirjutada teaduslikult ja samal ajal kõitvalt pole nii sagedane, et seda tohiks vaka all hoida.

BIBLIOGRAAFI MÄTTA OTSAST VAADATUNA ANNE KLAASSEN

On ettevõtmisi, mis kerkivad esile teiste omataoliste hulgas, koondavad tavalisest enam huvilisi, jäävad paremini meelde. Üks selliseid oli maikuu 1991 TA Raamatukogu fuajees Eesti Raamatuühingu näitus "Tarberaamat — tarkuse raamat", mis esitas avalikkusele vanemat tarbekirjandust (1781—1917) tuntud bibliofiili Vallo Rauni kogust.

Tarbekirjandust oleme harjunud kuidagi vähemtähtsaks, teisejärguliseks pidama, mistõttu oli tore kogeda, kuidas see tähelepanu alla võetuna oli äkki uudne, paeluv ja oluline. Kindlasti on selle kirjanduse osa eesti rahva majanduse ja kultuuri arengus olnud suurem kui arvatud. Lisaks majanduslikule tulule võib vajadus igapäevatöö ja -elu tarkusi raamatu kaudu teada saada oluliselt mõjutada ka lugemisoskuse kinnistumist ja arengut.

Väljapaneku avamisele tulnuile andis elavaid ja õpetlikke seletusi raamatute valdaja ise. Raamatuühingul oli õnnestunud õigeks ajaks välja anda ka näituse kataloog.*

Et meil raamatunäitust vaadates ei ole kuigi tihti käes selle kataloogi, tekkis soov neid veidi põhjalikumalt uurida ja omavahel võrrelda.

Näituse üldpildis hakkas silma suure osa eksponaatide kaastunnet äratav seisukord. Kui bibliofiil ei ole trükistest kätte saanud paremat eksemplari (raamatukogudes puudub neist suur osa hoopis), siis on ilmselgelt tegemist paljuloetud lektüüriga. Eks praktilised tervishoiu, loomakasvatuse ja -ravi, maaharimise, mesinduse, meistrioskuste, toitumise jne. õpetused olid inimese eksisteerimiseks ja heaoluks eluliselt vajalikud. Ka armastust ja abielu, käitumist, vaha aja veetmist jms. käsitlev kirjandus äratas huvi. Mis ime siis, kui raamatud räbalateks tarvitati ning sellistena lõpuks ahju või prügimäele rändasid. Heal juhul on veel leitud mõni määratletav ning loetav eksemplar, paljudest trükistest võib neid enam mitte olla. Nii võikski Vallo Rauni kalleimaiks aardeiks pidada just neid kaanteta, rebitud tiitellehega, kulunud, täiskirjutatud, tundmatuseni

* *Vanemat tarbekirjandust Vallo Rauni kogust: Näituse kataloog / Koost. E. Piskunova. Tln., 1991. 40 lk.*

koltunud ja kärbsemustaga tikitud raamatuid ja vihikukesi.

Hella kohtlemist nõudvas seisundis olid näitusele toodud sajanditevanustest trükistest näiteks "Kuldne maja varandus" (1878), "Karja kasvatus ja Piima tallitus" (1894), "Uus Tohter" (1895), eriti aga "Õigus ja kohus" (Trt., 1891) ja "Kodumaa marjad" (Haapsalu, 1911). Et näituse kataloog on konkreetsete raamatute loend ja iseloomustus, oleks ehk tasunud eksemplaride defektsus sealgi ära näidata, võib-olla isegi olulisemate sissekirjutiste olemasolu?

Kataloog nagu näituski on jagatud rubriikidesse. Need on koostatud õnnestunult ja loogilises järjestuses, aidates meil kirjandust paremini haarata. Nähtavasti ei ole aga koostajal olnud kogu näitusele minev kirjandus korraga käepärast, ja selle tõttu on tekkinud raamatukese lõppu lisa pealkirjaga "Täienduseks".

Kuivõrd peab kataloog vastama näitusel esitatule, ei tea, vast ehk mitte päris üks-üheselt, kuid siin tunduvad erinevused olevat küllalt suured. Juba kataloogi esimesel leheküljel on kirjas kaks huvitavat raamatut, mida näitusel ei leidnud. Kataloogis on kirjeldatud kokku 299, välja oli pandud ainult 252 eksemplari. Põhjuseks võiks arvata näitusepinna nappuse, kui ei oleks ridamisi vastupidiseid näiteid. Ka C. R. Jakobsoni "Kuidas põllumees rikkaks saab" (Tartu, 1874), millest näitusel olid silmapaistval kohal nii vana väljaanne kui ka ärkamisaja suurtegelase juubeliks ilmunud faksiimile, õnnestus kataloogis leida alles rubriigist "Täienduseks".

On üsna loomulik, et kui miski üldjoontes meeldib, siis tahaks, et see oleks kaunis ja vastuvõetav lõpuni. Nii aga elus vist ei juhtu.

Näituse kataloogi kena kaanekujundus ajendab otsima kunstniku nime, seda aga pole kuskil kirjas, ja nii tuleb oma tunnustus avaldada mõttelisele kunstnikule. Kaante vahel oleva sisuga tutvumine võib kohati tekitada tõrkeid ja mõistatusi. Parema harjunud lugejat hakkavad häirima parandamata jäetud masinakirjavead — ülelöödud tähed, mida leidub alates sissejuhatausest kuni sisukorrani. Arusaadavalt oli käsikirja rotaprinti trükkimise kiire, kuid pisivigade ülekleepimine või ülaluse trükkimusta valgendamine oleks olnud paaritunnine lisapingutus.

Bibliograafia-asjanduse tundjaid (aga paljuke neid ikka on!) võib hämmastada see, et pole eriti välja tehtud kirjareeglitest: andmete järjestus ja märkide tarvitus lähevad neist parajas kaares mööda. Praeguses olukorras tundub muidugi, et sellest ahistavast NSV Liidu GOSTist, mida kirjastustele 70. aastatel peale suruti isegi honoraride riigitulusesse kandmise ähvardusel, võiks nüüd lõpuks kergendusohkega lahti ütelda. Nii toimimast hoiatab aga teadmine, et bibliograafilise kirje unifitseerimine on olnud globaalseks probleemiks sajandivahetusest alates ja on olemas rahvusvaheline standard, millele 1980. aastatel lähendati ka GOST. Koostamistöega lähemalt kokkupuutunuile on

pedantsena tunduvad reeglid enamasti vajalikuks osutunud.

Et raamatute pealkirjad võivad aegade jooksul korduda, siis on iga raamatu üheselt kindlaksmääramiseks, sellest ettekujutuse saamiseks ja vajadusel selle ülesleidmiseks vajalik märkida kirjesse ilmutiskoht ja -aasta. Kõik bibliograafid teavad, et kui need raamatus puuduvad ja koostajal pole õnnestunud neid kindlaks teha, pannakse kirjesse lühendid i. k. (ilma kohata) ja i. a. (ilma aastata), või siis vastavad ladinakeelsed lühendid (s. l., s. a.). Vaadeldavas nimestikus puuduvad andmed koha või aasta kohta ligi poolesajast kirjes ja nii ei saagi teada, kas need raamatus tõepoolest polnud või jäid kahe silma vahele.

Mõni ettekirjutus võib konkreetse töö kokkupanemise juures ka otstarbetuks osutada ja muidugi teab koostaja ise kõige paremini, kuidas on õigem, aga järjekindlust ühe nimestiku piires oleks ikkagi oodanud.

Ma ei taha öelda, et tarbekirjanduse kataloog järgiks kirjereegleid vähem kui mõni teine samalaadne väljaanne. Enamasti ei ole asi ei reeglite eiramises ega nende parandamise püüdes, vaid mittetundmises. Ega sadu piasjasju haaravaid bibliograafiajuhiseid ei olegi otstarbekas üksikasjadeni meelde jätta neil, kes sellega pidevalt ei tegele, aga alati on ju olemas võimalus saada konsultatsiooni ükskõik millisest suuremast raamatukogust. Kirje põhireeglitest kinnipidamist niisuguses väljaandes on vaja aga eriti sellepärast, et võib juba ette näha selle raamatu edaspidist kasutamist harrastusuurijate poolt ja nõnda suunatakse neidki raamatuid ebaõigesti kirjeldama.

Et nimetatud nurinad puudutavad ainult kataloogi ja mitte näitust, tuleb sellest, et näitus oli kord ja võeti maha, kataloog on aga käes ja kestab. Jääb aastakümneteks, kui leidub häid hoidjaid, ehk aastasadekski. Trükitud sõna jäävust silmas pidades tahaks paljudele praegustele väljaandjatele öelda: ehk teeksime veel pisut tööd, et see, mis ilmub, oleks meie võimete kohane.

Väljaõeldud silumissoovid ei vähenda imetlustunnet inimeste vastu, kes huvituvad, vaimustuvad, viitsivad ette võtta ja innustavad teisigi nii ajusid kui käsi liigutama. Kas või maal vanemate või sugulaste-tuttavate juures põõninguid veel korralikult läbi vaatama — ehk leidub seal mõni seni tühiseks peetud tarbetrukis, mida oleks patt lasta hukka minna. Tänu tegijaile sellele kirjandusele tähelepanu juhtimise eest, sest päris kindlasti võime vanadest tarberaamatutest leida nii mõnegi tarkusetera, mis meile just praegu nii hädasti ära kulub.

ERÜ kroonikat

* Osaleti endiselt IFLA hariduse ja täienduskoolituse sektiiooni tegevuses. Rahvusraamatukogude sektiiooni asemel taotleti ja saadi õigus osaleda parlamendiraamatukogude sektiioonis. IFLA parlamendiraamatukogude sektiiooni juhatusse valiti Eesti Rahvusraamatukogu direktor Ivi Eenmaa, hariduse ja täienduskoolituse sektiiooni juhatusse Tallinna Pedagoogikaülikooli (end. TPedI) dotsent Evi Rannap, lugemise uurimise töörühma Tallinna Pedagoogikaülikooli dotsent Aira Lepik.

ERÜ juhatus esitas IFLA Täitevkomitee liikme kohale Soome Parlamendiraamatukogu direktori Eva-Maija Tammekanni, kes IFLA 57. konverentsil Moskvas ka Täitevkomitee liikmeks valiti.

ERÜ 1991. a. liikmemaksu (600.— NLG) maksis meie eest Soome Raamatukoguühing.

* IFLA 57. konverentsil "Raamatukogud ja kultuur" (18.—24. august, Moskva) osales ERÜ poolt 30 Eesti raamatukogutöötajat:

1. Reet Auksmann	Tartu Linna KR
2. Ivi Eenmaa	ERR
3. Marju Tarve	Harju KR
4. Malle Ermel	TÜR
5. Toomas Etverk	A/s "TEEK"
6. Jüri Järs	TTÜR
7. Mari Kalvik	TPedI RB kat.
8. Mari Kannusaar	ERR
9. Marika Karo	TÜR
10. Linda Kask	ERÜ
11. Maare Kümnik	TÜR
12. Indrek Lang	TTÜR
13. Cilja Laud	ERR

14. Aira Lepik	TPeDI RB kat.
15. Lauri Lepik	ERR
16. Evi Murdla	Viljandi KR
17. Aime Naanuri	Tartu Maak. KR
18. Anu Nuut	VTTR
19. Reet Olevsoo	ERR
20. Leida Olszak	ELR
21. Ülle Papp	TPeDI RB kat.
22. Anne Rande	ELR
23. Evi Rannap	TPeDI RB kat.
24. Mihkel Reial	ERR
25. Silvi Saul	ELR
26. Krista Talvi	ERR
27. Kalju Tammaru	ERR
28. Ivi Tingre	EKM
29. Vilve Tänavä	Tartu Linna KR
30. Helle Martis	ERR

26 inimesele organiseeriti näituse külastamine (19.—20. august);

1. Juta Laasna	VTTR
2. Silva Neider	VTTR
3. Vaike Oro	Jõgeva KR
4. Anu Kehman	ELR
5. Tiit Mäe	EMR
6. Maret Podnek	EMR
7. Anne Ainz	ERR
8. Arda Megel	Tallinna KR
9. Gerda Koidla	TTÜR
10. Anne Tats	TTÜR
11. Olga Aleksandrova	EPR
12. Marika Lall	TPeDI R
13. Anu Iho	TPeDI R
14. Anne Kõvatoomas	TPeDI R
15. Meelis Ideon	TTÜR
16. Silvi Roomets	TPeDI RB kat.
17. Kalju Veskimägi	TPeDI RB kat.
18. Roman Valme	TPeDI RB kat.

19. Tiina Markus	TPeDI RB kat.
20. Viivi Müür	Viljandi KR
21. Marge Koidu	TA Küb. Inst.
22. Linda Pärnoja	ERR
23. Helgi Vihma	ERR
24. Silva Heim	VTTR
25. Eve Lipand	VTTR
26. Maia Kolk	Viljandi KR

Ettekandega esinesid lasteraamatukogude sektsiooni ja lugemisuuringute ümarlaua tööseminaril Aira Lepik, raamatukoguhoidjate ühingu ümarlauas Lauri Lepik ja kooliraamatukogude sektsioonis Anne Rande.

* Baltimaade raamatukoguhoidjate IV kongressil (20.—23. juuni, Riia) käis Eesti delegatsiooni koosseisus 20 raamatukogutöötajat. Kolleegide kutsel osales kongressi töös veel Eesti suuremate raamatukogude ja raamatukogunduse kateedri inimesi.

* ERÜ aastakoosolek toimus 10.—11. mail Tartu Ülikooli Raamatukogus. Osa võttis 178 ERÜ liiget ja 15 külalist. Ühingu auliikmeks valiti Voldemar Miller.

* Raamatukogupäevad "Soome-ugri rahvaste kultuur" toimusid 19.—31. oktoobrini.

* Lisaks ühele aastapreemiale otsustas juhatus anda eraldi preemiad pikaajalise silmapaistva tegevuse eest Eesti raamatukogunduses ja väikeste raamatukogude esindajaile.

1991. aasta preemiad said:

Kyra Robert Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogust,

Elle Tarik Tartu Linna Keskraamatukogust,

Helle Pärilin Saku raamatukogust Harjumaalt.

* PIIRKONDLIKEST ÜHENDUSTEST jätkasid tööd ERÜ Tartumaa Kogu (Elle Tarik) ja ERÜ Tallinna Selts (Jüri Järs), Jõgevamaa, Põlva, Sakala ja Võru ühendused.

TEGUTSESID

...SEKTSIOONID:

- Kooliraamatukogude sektsioon (Ruth Kallas, Tallinna 20. kk.);
- Lasteraamatukogude sektsioon (Anne Rande, Eesti Lasteraamatukogu);
- Maaraamatukogude sektsioon (Heljo Järvelaid, Kose, Harjumaa);
- Teadusraamatukogude sektsioon (Malle Ermel, TÜ Raamatukogu).

...TOIMKONNAD:

- Hariduse ja täienduskoolituse toimikond (Maie Gross, Eesti Rahvusraamatukogu);
- Raamatuloo toimikond (Mare Lott, Tallinna Pedagoogikaülikool).

... TÖÖRÜHMAD:

- Eesti kommunikatiivformaadi (EKF) töörühm (Toomas Etverk, A/s "TEEK");
- Bibliograafiliste andmebaaside tarnimise töörühm (T. Etverk);
- Tark- ja riistvara valimise töörühm (Uno Vallner, EII).

* SEMINARID, KONVERENTSID, NÕUPIDAMISED

- Konverents "Raamatukogutöö automatiseerimise küsimusi" (5.—7. märts, Kabi). Korraldaja EKF töörühm
- Raamatuköitmise seminari 2. osa (1.—5. aprill, Tallinn). Korraldaja kooliraamatukogude sektsioon
- Kursus "Lugejateenindus ja kutse-eeetika" (13.—19. mai, Pühajärve). Korraldajad hariduse ja täienduskoolituse toimikond ja Eesti Rahvusraamatukogu
- Maaraamatukoguhoidjate puhke- ja õppelaager (5.—9. august, Värska). Korraldaja maaraamatukogude toimikond
- Eesti kommunikatiivformaadi seminar-arutelud (16., 18., 19. september, Tallinn; 2. oktoober, Tartu). Korraldaja EKF töörühm
- Soome-ugri rahvuskultuuri seminar (24. oktoober, Tallinn). Korraldaja ERÜ juhatus
- Kooliraamatukoguhoidjate päev (27. november, Tallinn). Korraldajad ERÜ lasteraamatukogude sektsioon ja Eesti Lasteraamatukogu

* VÄLISSÕIDUD

- 6.—12.05. Tiiu Vodka Pärnu Linna Keskraamatukogu lasteosakonnast ja Ingrid Erilaid Narva Linnaraamatukogust Forssa linna ja maakonna raamatukogudes
- 12.—19.05. Ivi Eenmaa ja Mari Kannusaar Eesti Rahvusraamatukogust ning Elsa Loorits Tartu Ülikooli Raamatukogust Inglismaal Inglise

Raamatukoguühingu kutsel

- 14.—21.05. Marje Lokk Tõrvandi raamatukogust Tartumaalt Valkeala ja Lea Tali Tartu Maakonnaraamatukogust Anjalankose ja Kouvola raamatukogudes
- 24.—26.05. Niine Rohusaar Tallinna Pedagoogikaülikoolist Rootsi Raamatukoguhoidjate Ühingu aastapäeva tähistamisel Lundis
- 17.—18.06. Kai Maran, "Raamatukogu" toimetaja ja Linda Kask, ERÜ büroo juhataja Helsingis Soome Raamatukoguühingu kutsel
- 15.—25.08. 12 Eesti Lasteraamatukogu hõimuringi liiget Reet Roosi juhtimisel Marimaal soome-ugri rahvaste laagris
- 21.—29.08. Aive Alamaa Tallinna Keskraamatukogust Ungari Raamatukoguühingu aastakoosolekul Pecs
- 14.—18.09. Leili Eesmäe, Tiina Kaldur, Ilse Kenapea ja Anne Sokko Harju Keskraamatukogust Salo linnaraamatukogus Soomes
- 08.—15.09. Anne Rande ja Jovita Sauks Eesti Lasteraamatukogust Taani Kuningriigis Taani Lasteraamatukoguhoidjate Ühingu (BOFA) kutsel
- 15.—21.09. Anu Kehman ja Silvi Saul Eesti Lasteraamatukogust Austrias Austria Raamatukoguühingu kutsel
- 13.—19.10. Tiiu Mikhelson Tartu Ülikooli Raamatukogust ja Kristiina Tedremaa Tallinna Pedagoogikaülikoolist Karolinska Instituudis Stockholmis. ERÜ toetas Eesti Meditsiiniraamatukogu korraldatud stažeerimist osalise sõiduraha tasumisega.
- 15.—19.10. Reet Olevsoo Eesti Rahvusraamatukogust Szczecinis rahvusvahelisel raamatukoguhoidjate sümposiumil "Rahvaraamatukogu roll ühiskonnas" Poola Raamatukoguhoidjate Ühingu kutsel
- 21.—28.10. Laine Meos Rõngu raamatukogust Tartumaalt Ylivieska linnaraamatukogus
- 22.—28.10. Kalju Tammaru Eesti Rahvusraamatukogust Taani Raamatukoguühingu aastakoosolekul
- 28.11. Lauri Lepik Eesti Rahvusraamatukogust Peterburi raamatukoguühingu aastakoosolekul
- 25.—30.11. Helle Martis Eesti Rahvusraamatukogust Teadus- ja Tehnikaraamatu-kogude Assotsiatsiooni konverentsil Palangas
- 02.—23.11. Tallinna Pedagoogikaülikooli üliõpilased Kaja Aaliste, Katrin Sõöt, Margit Teesalu, Kristiina Tedremaa ja Anu Virkus Rootsis praktikal Rootsi Instituudi algatusel ja finantseerimisel, Rootsi Riiginõukogu ja Rootsi Raamatukoguühingu organiseerimisel

ERÜ KÜLALISED

- 13.—14.05. Riitta Myllylä ja Helena Lönroth "Kirjastolehti" toimetusest Tallinnas
- 27.—29.05. 8 Leningradi laste- ja kooliraamatukogude töötajad vastukülaskäigul Tallinnas
- 09.—11.05. Aastakoosoleku külalisteks olid:
Jarmo Suonsyrjä — Soome Teadusraamatukogude Ühing
Anna-Liisa Kotilainen — Soome Raamatukoguühing
Christina Ekbohm ja Staffan Korsgren — Rootsi Raamatukoguühing
Kerstin Assarsson-Rizzi ja Arthur Rizzi — Rootsi Teadusraamatukogude Ühing
Olle Jall ja Bodil Høgh — Taani Raamatukoguühing
Galina Zakamskaja ja Galina Karpenko — Moskva Raamatukoguühing
Jelena Gunina — Leningradi Raamatukoguühing
Erdősné Márta Mária – Szolnoki Raamatukoguühing
Klementas Sinkevicius — Leedu Raamatukoguühing
Guna Delina — Läti Raamatukoguhoidjate Ühing
- 18.—24.08. Moskvast IFLA konverentsil majutati ERÜ korraldusel Tuula Haavisto, Tuula Haimakainen, Jutta Leffkovitsch, Hilka Orava, Ilja Kaarina Peltonen Soomest ja Bibbi Andersson, Barbo Borg, Christina Ekbohm, Lawrence Lempert, Kjerstin Thulin Rootsist
- 09.—13.09. Udmurdi Laste- ja Kooliraamatukogude Assotsiatsiooni esindajad Ludmilla Zavarina ja Nadežda Plehhanova Tallinnas ja Lohusalus
- 29.09.—2.10 Alice Clausen, Karen Larsen ja Mona Madsen Birkerødist Taanist Haapsalus ja Tallinnas vastukülaskäigul
- 18.—25.10. olid raamatukogupäevade külalisteks:
Marina Kempfi, Niina Petrova, Natalja Döbina ja Silva Timofejeva Karjalast;
Olga Ohlova ja Jevgenija Berezina Komist;
Anna Aivarova ja Izolda Gavrilova Marist;
Nikolai Tšinjajev Mordvast;
Tatjana Guljajeva ja Tatjana Netšajeva Permi-Komist;
Tamara Pukuleva ja Tatjana Purtova Handi-Mansist;
Nadežda Botškarjova, Galina Kalinina, Jevgenia Lebedeva, Ludmilla Miškina, Anastassia Nikolajeva, Nelli Sobina, Julia Starkova, Ljudmilla Šutova, Valentina Tšumakova Udmurtiast;

Elsa Maarit Mattila Hattula vallaraamatukogust, Maija-Liisa Mäkelä Kyme Maakonnaavalitsusest, Maire Aho Helsingi Ülikooli Raamatukogu bibliograafiaosakonnast ja Marjut Virkkunen sama raamatukogu konverteerimiskeskusest Kotkas. Rahvusbibliograafia nõupidamisel osales Helsingi Ülikooli Raamatukogu direktor Esko Häkli.

1991. a. jooksul TOETASID ERÜd RAHALISELT:

Tartumaa Keskraamatukogu	rbl. 700.-
Eesti Lasteraamatukogu	rbl. 740.-
Eesti Meditsiiniraamatukogu	rbl. 1880.-
Tallinna Keskraamatukogu	rbl. 440.-
Jõgeva Keskraamatukogu	rbl. 500.-
Tallinna Pedagoogiline Instituut	rbl. 1880.-
Eesti Rahvusraamatukogu	rbl. 10455.-

ERÜ JUHATUS töötas 1991. aastal koosseisus:

Esimees	Evi Rannap
Aseesimees	Elle Tarik
Aseesimees	Kalju Tammaru
Kirjatoimetaja	Aive Alamaa
Liikmed	Toomas Etverk
	Jüri Järs
	Elga Kommel
	Silvi saul
	Ivi Tingre
Liikmekandidaadid	Laine Meos
	Helle Laanpere
	Aime Naanuri
	Hele Ellermaa
Revisjonikomisjon	Konrad Kikas
	Riina Lõhmus
	Epp Nõges
Büroo juhataja	Linda Kask

ERÜ VÄLJAANDED

ERÜ : ERÜ infoleht. Tallinn, 1991. Nr. 8. 4 lk.

ERÜ : ERÜ infoleht. Tallinn, 1991. Nr. 9/10. 8 lk.

ERÜ : ERÜ infoleht. Tallinn, 1991. Nr. 11/12. 8 lk.

Public Libraries of Estonia / Estonian Librarians Association; Comp. Tiit Valm; Ed. Hans Jürman; Transl. Kirsti Ora. Tallinn, 1991. 16 p.

EKF : Eesti Kommunikatiivformaat : Esimene versioon / ERÜ; Koost. Uno Vallner. Tallinn, 1991. 77 lk.

ERÜ kroonika koostanud Linda Kask

SUMMARIES

THE ROUND TABLE ON RESEARCH IN READING IN TALLINN Aili Norberg

Several preseminars preceded the IFLA 1991 session in Moscow. They were intended to discuss more narrow but still important problems.

The Round-Table seminar "Advancing Reading in Multi-Cultural Countries" was held in Tallinn (Aug., 14—16, 1991).

About 37 investigators from 12 countries who have been concerned with reader studies, participated in it, 10 papers were delivered and discussed.

The papers mostly dealt with 4 aspects of reading:

- problems of reader service in libraries — U. Tönnov (Tartu, Estonia) and Jes Petersen (Copenhagen, Denmark),
- library activities in different socio-cultural systems — Paul Kaegbein (Köln, Germany), Janusz Ankudowicz (Warsaw, Poland) and Nadezhda Dobrynina (Moscow, USSR),
- reading in connection with educational problems — Donald G. Davis (Austin, USA), Leena Siitonen (Kingston, USA), Jadwiga Kolodziejaska (Warsaw, Poland), Kaija Nygård (Jyväskylä, Finland),
- methodology of research in reading — Aili Norberg (Tartu, Estonia) and Jadwiga Kolodziejaska.

As a rule, discussion of problems in professional groups and talks in the lobby formed an extremely valuable part of the seminar. Many aspects concerning reading culture in Europe and other countries were made clear. That is very important for the Baltic countries, including Estonia, as these countries are actually just starting to appear in the European cultural context.

LIBRARIES AND CULTURE — THE 57th IFLA ANNUAL CONFERENCE IN MOSCOW

Evi Rannap

It was decided five or six years ago that the annual conference of 1991 would be held in Moscow. The IFLA Council fixed "Libraries and Culture: Their Relationship" as the theme of the conference. 200 reports in 38 sections and 14 working groups were planned to be delivered, that would amount to nearly 200 sessions and meetings all in all. Following the rules of IFLA 30 librarians representing the Estonian Librarians Association could participate in the conference as official delegates and another 25 librarians as guests for two days. Several reports by Estonian librarians, namely Anne Rande, Lauri Lepik and Aira Lepik were presented at the conference. Three Estonian delegates were elected to the standing committees and working groups for 1991—1995: Ivi Eenmaa as member of the Standing Committee of the Section of Parliamentary Libraries, Evi Rannap as member of the Standing Committee of the Section on Education and Training and Aira Lepik as member of the Working Group on Research in Reading.

1991 will be remembered in the history of IFLA for the appalling days of the coup in Moscow that shocked both the guests and the hosts of the 57th Conference.

EXHIBITION "BIBLIOTEKHNIKA-91"

Toomas Etverk

In August 1991, simultaneously with the 57th Council and General Conference of IFLA, an international exhibition of information and library equipment "Bibliotekhnika-91" was held in Moscow. While approximately 170 exhibitors had participated at an analogous exhibition in Stockholm in 1990, the number of exhibitors in Moscow did not amount to 40. According to the official catalogue of the exhibition the greatest number of participants, 14 all in all represented the USSR. Germany was placed as the second with five exhibitors, next came the USA with four and Holland with three exhibitors. Five countries were represented by a single exhibitor each. As most of the displays introduced the use of computers in libraries, the author of the report has chosen systems of that kind as his main subject.

Dynix Automated Library Systems presented itself as Number One Installer for Four Years Running. Still, statistical data show that the company has mainly established itself in English-speaking countries. Its major customers are public and school libraries. Several other systems, among them VTLS and Supermax, are dealt with in the article. ALEPH, the product of the University of Jerusalem is conspicuous for its universality. Besides libraries it can be used in museums,

archives, research institutes and other establishments. It can be addressed in several languages, different scripts and with text from left to right or vice versa. In Moscow the system was introduced by the State Public Scientific and Technical Library of the USSR. Other Soviet libraries have been launching automation projects in co-operation with Western companies as well. "Cimelia", a joint venture between the USSR and Germany attached to the Library of Moscow State University, presented its product "Biblioteka 2.0".

Although a few displays were quite interesting, the exhibition as a whole didn't prove to be a success.

THE FOURTH CONGRESS OF BALTIC LIBRARIANS

Ülle Rebo

The IV Congress of Baltic Librarians was held in Riga on June 20—23, 1991. It was in October 1930 that the librarians of the three Baltic republics got together in Riga for the first time. The second congress was convened in Estonia in 1935 and the third in Lithuania in 1938. The historic changes of recent times have urged the three republics to seek collaboration with one another. The Estonian official delegation comprised 20 members. The majority came from the Estonian National Library. The Lithuanian delegation was about the same size. Representatives of several library associations of other countries appeared as guests to the congress.

Reports of the opening session mainly dealt with the history and present state of libraries and librarianship in Estonia, Latvia and Lithuania. "Condition of Library Stocks and Possibilities of its Improvement in Transitional Phase to State Independence" was the subject of the after-dinner Round Table. On the second day Per Morten Bryhn, President of the Nordic Research Libraries Association (NRLA) delivered a report on coordination of library work in Scandinavia. The report was followed by Round Table, where plans and strategies for cooperation of Baltic libraries were discussed. The primary objective of the cooperation is creating a joint program of automation for information on the scale of the Baltic region. In the evening Latvian librarians from around the world got together and shared experience. Traditionally enough time was left for sightseeing and getting acquainted with Latvian traditions, history and culture. The final night culminated in the Līgo (Midsummer) festivity in Bauska region. Baltic librarians will meet again in four years' time in Estonia.

THE ESTONIAN CHILDREN'S LIBRARY AND KINDRED PEOPLES

Reet Roosi

Closer relations with other Finno-Ugrian peoples started a few years ago when contacts were established between the Estonian Children's Library and libraries in Finland and Hungary. In 1988 a score of Tallinn schoolchildren got together in the rooms of the Children's Library and formed a circle that took special interest in everything concerned with the Finno-Ugrians. At the meetings, people who are familiar with the history, traditions, literature, music and language of any of the related nations are asked to share their knowledge.

In 1990 six Estonian children took part in the Youth Days of Culture in Finland. The next year brought along the opportunity to visit the native countries of a couple of kindred peoples: the Hungarians and the Maris. The Maris are leading an active cultural life in Tallinn as well. In 1990 the Estonian-Mari Society was brought into being. From the very first days the Children's Library has given support to the Society. It has provided rooms for the Mari Sunday classes and for the collection of books in the Mari language.

TEN MONTHS AS THE CONSTITUENT OF RAKVERE VILLAGE COMMUNITY

Anne Pilipenko

Great changes in the political and economic life of Estonia have brought along major shifts in the libraries as well. The role of the village library in the cultural life of the countryside has undergone essential alterations and the process is underway. Interrelations between libraries and local authorities have become extremely important. In the beginning librarians felt insecurity and fear towards emerging fundamental changes. By now problems have been settled. It has appeared that if the local authorities are reasonable and the librarian is competent everything works out smoothly. Decisions have to be made by the librarian herself. Still, methodical assistance from the central library should be available in case of need. The greatest difficulties at present are connected with acquisition. The only way for the public library to survive and develop its resources throughout the difficult times is to find possibilities for cooperation with the local village community.

PUBLISHING IN ESTONIA DURING THE FIRST AFTER- WAR DECADE (1944—1955)

Aile Möldre

In the autumn of 1944 the re-establishing of the State Publishing Center of the ESSR was started. Five state publishing houses that had been working already in 1940—1941 began to function again. They were: "Poliitiline Kirjandus" (Political Literature), "Pedagoogiline Kirjandus" (Pedagogical Literature), "Teaduslik Kirjandus" (Science Literature), "Ilukirjandus ja Kunst" (Fiction and Art), Ajalehtede Kirjastus (Publishing of Newspapers). In the course of the All-Union reform in 1949 the whole system of publishing was reorganized. The State Publishing Centre was liquidated and the Head Office for Printing, Publishing and Book-Trade was created upon the Soviet pattern. The system lasted up to 1953 until the Ministry of Culture was formed. All the existing publishing houses were joined together in 1949. The Estonian State Publishing House remained the only publisher of books regardless of their kind, type or subject-matter. Universality on such a large scale hindered publishing process, making it too rigid and slow. The whole period was marked by the sombre atmosphere of personality cult and ideological oppression. The publishing of Estonian original literature was under severe restrictions. In the output translations from Russian predominated. As a rule, books were printed in quantity production and there were great difficulties in marketing. In order to sell the publications, large-scale campaigns were organized and people were even made to subscribe to certain printed matter under compulsion.

REFLECTING ON THE PAST: ORIGINS OF THE LIBRARY OF THE ESTONIAN ACADEMY OF SCIENCES

Hilja Vihalem

Although founded already in 1946, the Library practically started to function in February next year. The building housed several institutions of the Academy of Sciences. That is why it was known as the House of the Academy of Sciences. The Library owned four rooms on the second and third floors with gross area of 165 square metres. By the end of 1947 the Library comprised 12 thousand items and there were 12 librarians in post at the Library. The primary readers came from the Historical Museum, which occupied the neighbouring quarters. In 1952 several institutes and the Library acquired rooms in the new building of the Academy of Sciences. It turned out that only a third of the holdings could be accommodated in the given rooms. The other part still remained in the old

building. Books for readers were fetched from there once a day.

The housing shortage stayed a problem for quite a while, until in 1964 the special building for the Library was finished at 10 Rävåla Avenue. Unfortunately, the stock area was much smaller than it had originally been planned.

As the collections of the Library have constantly increased and no additional room has been obtained, the Library again appears in great lack of space. In the history of the Library we can draw out three periods in connection with the three lodgings the Library has occupied. Will there still be another period and another building to look forward to?

COOPERATION AMONG LIBRARIES, ARCHIVES AND MUSEUMS: POSSIBILITIES AND REQUIREMENTS

Voldemar Miller

As a rule, the major part of documents and manuscripts is preserved in archives. Still, museums and libraries acquire and hold such materials as well. At the same time, while libraries are the main keepers of all kinds of printed matter, one may find special and unique collections of books (also sets of photos) in archives and museums, in various academic institutions and in private holdings. Unfortunately there is no collaboration between those concerned. The prevailing disorder tells mostly upon scholars who have to use documents in their every-day work. But over the long term much harm is done to the whole sphere of research, culture and economy of Estonia. We can also say that all the above-mentioned establishments suffer under the circumstances as none of them possesses a complete collection. There are good possibilities for helping one another if they really want to.

The only way to advance the research, culture (political culture included) and economy of our republic lies in tight cooperation, that would result in creating a union data base. The data base should provide access to the resources of all those different collections.

It is high time to get rid of the Soviet habit of squandering one's work and facilities.

MARET VÄLJAOTS — LIBRARIAN AND LECTURER

Aili Normak

Maret Våljaots graduated from the Leningrad Librarianship Institute in 1956 as a professional librarian. The same year she started her career as a bibliographer at the Central Library of the Academy of Sciences of the ESSR. In 1965 she was promoted Head of the Department of Bibliography and Information. She was the

initiator of a number of important innovations in the Library: the creation of reference collection, the compilation of several bibliographies, the unification of library statistics and the investigation of working routines.

In 1969 Maret Väljaots became Head of the Department of Research and Methods. She was the first librarian in Estonia to make use of the systems approach in investigating the technological processes of the Library. She originated the collection of librarianship literature in the Library of the Academy of Sciences.

During 1970—1986 Maret Väljaots worked as a lecturer to the Chair of Librarianship and Bibliography at the Tallinn Teachers' Training Institute. She delivered lectures on information science, bibliography and various aspects of library science. She is the author of numerous textbooks and study aids. During 1967—1985 she supervised 40 graduation theses. She took part in the work of republican commissions for librarianship and dealt with the problems of libraries in practice. In 1980 Maret Väljaots took her degree, the subject of her Candidate Theses was "Servicing Research Workers in Libraries". Her list of publications comprises 32 items.

In 1986 Maret Väljaots departed this life. She is kindly remembered by the friends, colleagues and students.

ZUSAMMENFASSUNGEN

ÜBER DIE INHALTLICHE ERSCHLIESSUNG ESTNISCHER PERIODIKA (von der Anfängen bis zur Gegenwart)

Virve Adamson

Am 21. Nov. 1921 nahm die Estnische Bibliographische Anstalt (EBA) unter Leitung von Jakob Muide ihre Tätigkeit auf. Die Gründung der EBA wurde von dem Estnischen Nationalmuseum, der Estnischen Literarischen Gesellschaft und der Universität Tartu unterstützt. Die EBA begann die allgemeine retrospektive analytische Bibliographie estnischsprachiger Periodika zusammenzustellen. Während der Tätigkeit der EBA (1921—1940) wurde etwa ein Viertel von der estnischsprachigen Periodika bibliographisch aufgenommen. Ab 1940 wurde die Arbeit als bibliographische Abteilung des Literaturmuseums, ab 1965 als Abteilung der Archivbibliothek desselben fortgesetzt. Infolge der 70 Jahre fortwährenden Tätigkeit hat man von den im 19. Jahrhundert erschienenen estnischen periodischen Schriften bereits 75% bibliographisch erschlossen, von der zu Beginn des 20. Jahrhunderts (1901—1917) herausgebrachten Periodika etwa 62%, weiterhin sinkt der Beschreibungsgrad. Ferner hat man sich mit Problem von Pseudonyma und Anonyma auseinandergesetzt, ein laufendes Bücherverzeichnis, Personal- und Fachbibliographien zusammengestellt usw. Ausserdem wurden umfangreiche Karteien aufgestellt: systematische Karteien (1821—1940) und über den Inhalt der Arbeiter- und sowjetischen Presse 1905—1940), Personalkartei (1821—1940), Ortskartei aus derselben Zeitspanne, aber auch die Kartei für Auflösungen von Pseudonymen und Anonymen. Es wäre an der Zeit das schon von 1921 bis heute bei der bibliographischen Erschließung estnischer Periodika bestehende Problem zu lösen, nämlich die Disproportion zwischen dem Umfang der Arbeit und der Zahl der Arbeitskräfte aufzuheben und die bibliographische Arbeit im allgemeinen umzugestalten.

DER WETTBEWERB DER BIBLIOTHEKSANLEITER UND DESSEN GEWINNER AUGUST VILLUP

Reet Raude

Der erste estnische Bibliotheksleiter Voldemar Krabi wirkte ab I. Dez. 1919 bis 30. Juni 1921. Nach seiner Kündigung liess das Bildungsministerium einen Wettbewerb ausschreiben, um die freie Stelle des Bibliotheksleiters zu besetzen. Es gab viele Bewerber, aber **August Villup** (1890—1923) wurde zum Anleiter ausersehen.

Der neue Bibliotheksinstruktor musste nicht ganz von vorn anfangen. Zum Ausgang des Jahres 1921 gab es in Estland 457 Volksbüchereien, die weder umfangreiche Bestände hatten noch viel benutzt wurden. Die Bildungskongresse der Kirchpiele, insbesondere der Kongress der Bibliothekare im Febr. 1923 und der gegründete estnische Bibliothekarverein brachten eine gewisse Regelung in der Errichtung neuer und in der Organisation alter Bibliotheken. A. Villup hielt auf den Bildungskongressen Vorträge über die Lage der Bibliotheken Estlands und warb für die Gründung der Bibliotheken und Bibliothekarvereine. Oft ging er persönlich daran, selbst die Sammlungen an Ortschaften zu ordnen. Über das auf der Lernreise in Finnland Gesehene und Gehörte schrieb er einen eingehenden Bericht, der konkrete Vorschläge im Hinblick auf die Verbesserung der Lage der öffentlichen Bibliotheken unserem Bildungsministerium unterbreitet. Leider konnte AV diese wertvollen Grundsätze nicht mehr verwirklichen. Seine sich verschlechternde Gesundheit durchstrich alle seine Pläne. Er verstarb am 25. Nov. 1923.

ICH HABE IN MEINEM LEBEN GLÜCK GEHABT

Die estnische Buchwissenschaftlerin und Heimatforscherin **KYRA ROBERT** feierte 1991 ihren 75. Geburtstag. Diesem Jubiläum schliesst sich noch eines an — 40 Arbeitsjahre in der Bibliothek der Estnischen Akademie der Wissenschaften. Alle diese Jahre ist KR in der Abteilung für Baltica und seltene Bücher, die aufgrund der Bibliothek der ehemaligen Estländischen Literarischen Gesellschaft aufgebaut wurde, tätig gewesen.

Unmittelbar vor der Jubelfeier erschien der erste Sammelband von ihren Aufsätzen "Die Bücher haben ihr eigenes Schicksal", der Forschungsergebnisse aus den letzten zwanzig Jahren umfasst und am Ende ein bibliographisches Verzeichnis der erschienenen Werke von KR aufführt. In dem hier verfassten Aufsatz hängt KR ihren Erinnerungen an ihr Studium der Wirtschaftswissenschaft an der Universität Tartu nach. Sie erzählt, unter welchen Umständen sie in die Bibliothek gekommen ist, erinnert sich an ihre Arbeitsjahre in der Bibliothek, aber auch an ihre Leser und Kollegen.

ÜBER DIE AUSSTELLUNG DER ÄLTEREN ANGEWANDTEN LITERATUR UND DEREN KATALOG Anne Klaassen

Im Mai 1991 veranstaltete die Estnische Buchgemeinschaft in der Bibliothek der Estnischer Akademie der Wissenschaften die Ausstellung "Die angewandte Literatur — Quelle der Weisheit", die 1781—1917 in Estland erschienene

Literatur angewandten Inhalts aus der Sammlung des bekannten Bibliophilen Vallo Raun darbot.

Der angewandten Literatur kommt in der Entwicklung der Wirtschaft und Kultur des estnischen Volkes grössere Bedeutung zu als man es gewöhnlich annimmt. Ausser einem wirtschaftlichen Nutzen konnte die Notwendigkeit, sich im alltäglichen Leben und Treiben ein Buch zu Rate zu ziehen, auch zur Festigung und Entfaltung der Lesefertigkeit des estnischen Volkes wesentlich beigetragen haben. Das Aussehen vieler Ausstellungsexponate weist darauf hin, dass diese Bücher häufig benutzt worden sind.

Die Zuwendung zur angewandten Literatur war rechtzeitig, da wir hier auch heute noch brauchbare Tips finden können.

Die Buchgemeinschaft hatte den Ausstellungskatalog herausgegeben, aber Spuren eines voreiligen Handelns sind leider sichtbar. Unter anderem hat man die bibliographischen Regeln ausser acht gelassen. Eine leichtfertige Trennung von den Regeln des Bibliographiestandards der UdSSR (GOST) ist durch nichts zu rechtfertigen. Seine Anforderungen fallen mit denen des internationalen Standards praktisch überein. Viele Verfasser derartiger Literaturlisten kennen sich in diesen Regeln offensichtlich nicht aus. Einem Menschen, der sich nicht ständig mit der bibliographischen Arbeit befasst, ist es weder möglich noch zweckmässig, sich die entsprechenden Anleitungen gründlich anzueignen. Man dürfte den Benutzer seiner Publikation jedoch nicht dazu verleiten, die Drucksachen nicht regelrecht zu erschliessen. Der Verfasser sollte sich an eine grössere Bibliothek wenden, um sich beraten zu lassen, dies wäre ein Ausweg aus der schwierigen Lage.

РЕЗЮМЕ

СЕМИНАР КРУГЛОГО СТОЛА В ТАЛЛИННЕ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ ЧТЕНИЯ

Айли Норберг

До сессии ИФЛА в Москве, в августе 1991 г. состоялось несколько предварительных семинаров, на которых рассматривались узкие, но существенные вопросы. Один из таких семинаров круглого стола проводился в Таллине с 14 по 16 августа 1991 г. по теме: "Развитие чтения в разнокультурных государствах". В семинаре участвовало 37 исследователей из 12 стран. Прослушано и обсуждено 10 пленарных докладов, которые охватили в основном четыре круга вопросов:

1. Вопросы обслуживания читателей в библиотеках;
2. Деятельность библиотек разных социально-культурных систем;
3. Чтение и другие проблемы просвещения;
4. Вопросы методики исследования чтения.

Как обычно, при таких встречах интереснее докладов оказалось обсуждение вопросов и беседы в кулуарах, где многие вопросы культуры чтения в разных странах стали яснее. Это особенно ценно для Прибалтики, в том числе для исследователей чтения Эстонии, которые на самом деле только начинают свою деятельность в культурном контексте Европы.

БИБЛИОТЕКИ И КУЛЬТУРА 57 КОНФЕРЕНЦИЯ ИФЛА В МОСКВЕ

Эви Раннап

Организация конференции в Москве в 1991 году была запланирована 5-6 лет назад и руководством ИФЛА утверждена её тема: "Библиотеки и культура". Планировалось 200 докладов в 38 секциях и в 14 рабочих группах, всего около 200 заседаний и рабочих совещаний.

Опираясь на права, фиксированные в уставе ИФЛА, удалось послать в Москву делегацию из 30 человек Эстонского общества библиотекарей и дополнительно 25 человек на два дня. Эстония на этот раз была представлена несколькими докладами (Анне Ранде, Лаури Лепик, Айра Лепик). От Эстонии избраны на

1991—1995 гг.: в постоянный комитет секции парламентских библиотек — Иви Ээнмаа, в секцию образования и усовершенствования образования — Эви Раннап, в рабочую группу исследования чтения — Айра Лепик.

1991 год останется в истории ИФЛА особенным, так как события путча во время конференции в Москве потрясли всех.

О ВЫСТАВКЕ “БИБЛИОТЕХНИКА-91”

Тоомас Этверк

Во время 57 генеральной конференции ИФЛА в августе в Москве состоялась и международная выставка “Библиотехника-91”. Если на аналогичной выставке в 1990 году в Стокгольме выступили около 170 экспонентов, то в Москве их было меньше сорока. По данным каталога выставки больше всех экспонентов было из Советского Союза — 14, из Германии — 5, из США — 4, из Голландии — 3, и еще государства представили по одному экспоненту. Больше всего экспонатов на выставке было о применении ЭВМ в библиотеках. Поэтому в данной статье рассматриваются в основном системы такого типа.

Фирма Dynix Automated Library Systems была лучшей в течение последних четырех лет. Ее библиотечные автоматизированные системы распространяются прежде всего в англо-язычных странах и, в первую очередь, в массовых и школьных библиотеках. Кроме характеристики систем вышеупомянутой фирмы в данной статье дается характеристика еще нескольких, как VTLS, Supermax и т.д. Привлекла внимание универсальная система ALERH, составленная в Иерусалимском университете и которая успешно работает кроме библиотек еще в музеях, архивах и в научных учреждениях; эта система дает возможность применять разные языки, разные алфавиты и тексты, направленные с левой стороны направо, и наоборот. С этой системой познакомил посетителей в Москве ГПНТБ. Также другие большие библиотеки Москвы демонстрировали результаты сотрудничества с западными фирмами — например в библиотеке МГУ действует совместное Советско-Германское предприятие “Cimelia”, которое показало автоматизированную библиотечную систему “Библиотека 2.0”.

Несмотря на некоторые интересные экспонаты выставку в целом нельзя считать удачной.

IV КОНФЕРЕНЦИЯ БИБЛИОТЕКАРЕЙ ПРИБАЛТИКИ

Юлле Ребо

С 20 по 23 июня 1991 г. в Риге состоялось IV конференция библиотекарей Прибалтики. 1-я конференция состоялась тоже в Риге, в октябре 1930 г., 2-я конференция состоялась в 1935 г. в Эстонии и 3-я конференция — в 1938 г. в Литве.

Изменения в жизни наших трех государств создали необходимость тесного сотрудничества.

По доброй традиции, кроме основной работы, участники конференции уделяли время и для ознакомления с местными библиотеками и для участия в культурных мероприятиях.

Делегация Эстонии состояла из 20 человек от разных библиотек, но большинство из Национальной библиотеки. Примерно столько было в составе литовской делегации. Были приглашены также гости из заграничных обществ библиотекарей. В докладах первого дня рассматривалось в основном нынешнее положение и ближайшие задачи библиотечного дела Эстонии, Латвии и Литвы. Тема круглого стола второй половины дня была: состояние книжных фондов библиотек и возможность его улучшения в переходный период к государственной самостоятельности. Второй день конференции открыл доклад президента Общества научных библиотек Северных стран Per Morten Bruhn о координировании библиотечной работы в Скандинавии. Тема круглого стола — обсуждение проблем и возможностей сотрудничества библиотек Прибалтийских государств, но прежде всего составление общей программы автоматизации библиотечной сети.

Вечернее заседание превратилось в слет библиотекарей-латышей из всего мира.

Следующие дни дали возможность познакомиться с Латвией, её историей и традициями. Библиотекари Прибалтики надеются вновь встретиться через четыре года, но теперь уже в Эстонии.

ЭСТОНСКАЯ ДЕТСКАЯ БИБЛИОТЕКА И РОДСТВЕННЫЕ НАРОДЫ

Рээт Роози

Вот уже несколько лет продолжается сотрудничество Эстонской детской библиотеки с библиотеками родственных народов. Начиналось это сотрудничество контактами с библиотеками Венгрии и Финляндии.

Созданный в 1988 г. кружок родственных народов при Эстонской детской библиотеке объединил несколько десятков учащихся различных школ Таллинна. Регулярно собираясь в библиотеке, они поочередно основательно знакомятся с одним из родственных народов: его историей, обычаями, литературой, музыкой, языком. Беседы с детьми проводят компетентные люди.

В 1990 году шесть эстонских школьников приняли участие в молодежных днях культуры в Финляндии. В 1991 году члены кружка посетили Мари Эл и Венгрию.

Довольно успешно в Таллинне развивается культурная жизнь марийцев.

В 1990 году в Таллинне создано Эстонско-марийское общество, которое сразу же нашло существенную поддержку от Детской библиотеки; в помещении Детской библиотеки работает марийская библиотека и воскресная школа.

ДЕСЯТЬ МЕСЯЦЕВ ПОД ПОКРОВИТЕЛЬСТВОМ ВОЛОСТИ РАКВЕРЕ

Анне Пилипенко

Общественно-политическая и экономическая перестройка в Эстонии внесла существенные изменения и в библиотечное дело республики. Много изменилось и несомненно будет меняться роль сельских библиотек в культурной жизни села, в том числе и в отношениях между библиотеками и местными самоуправлениями. Вначале перестройка вызвала среди библиотекарей неуверенность и страх, но со временем выяснилось, что профессиональный библиотекарь в условиях самостоятельности способен нормально действовать и решать все свои проблемы. Совершенно естественно, что возможности сельской библиотеки ограничены и помощь центральных библиотек им необходима. Это, в первую

очередь, касается комплектования сельских библиотек литературой. Теперь, когда мы только в начале нового пути, тесное сотрудничество с местной волостной властью крайне необходимо для развития сельских библиотек.

О БИБЛИОГРАФИРОВАНИИ СОДЕРЖАНИЯ ЭСТОНСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

(от предистории до сегодняшнего дня)

Вирве Адамсон

Под руководством Якоба Муйде и при поддержке Эстонского народного музея, Эстонского литературного общества и Тартуского университета в Тарту 21 ноября 1921 года начало свою работу Учреждение эстонской библиографии (ЕВА).

Началось составление общей ретроспективной аналитической библиографии эстоноязычной периодической печати.

Примерно четверть эстоноязычной периодической печати была библиографирована в период действия ЕВА (1921—1940 гг.).

В 1940 году работа продолжалась в отделе библиографии Эстонского литературного музея, а с 1965 года в отделе библиографии Архивной библиотеки того же музея.

В результате работы, продолжающейся 70 лет, библиографировано 75% из эстонской периодической печати XIX века и 62% начала XX века (1901—1917 гг.). Кроме вышеуказанного занимались еще проблемами псевдонимов и анонимов, текущей библиографией книг, персональной и отраслевой библиографией и т.п., создавались объемистые картотеки.

Настало время решать проблему, которая стоит на повестке дня уже с 1921 года по сей день: диспропорция между объемом работы и рабочей силой при библиографировании содержания эстонской периодической печати; а также реорганизация библиографической работы в целом.

АУГУСТ ВИЛЛУП — ПОБЕДИТЕЛЬ КОНКУРСА БИБЛИОТЕЧНЫХ ИНСТРУКТОРОВ

Рээт Рауде

Первым библиотечным инструктором Эстонии был Вольдемар Краби, который работал с 1 декабря 1919 года до 30 июня 1921 года. После его ухода Министерство просвещения объявило конкурс на вакантное место инструктора. Желавших было много, но инструктором был выбран Аугуст Виллуп (1890—1923 гг.).

Новый инструктор начал свою деятельность не на пустом месте. К концу 1921 года в Эстонии существовало уже 457 массовых библиотек, но книг в них было мало, незначительная была и их читаемость.

Некоторое оживление в деле основания новых библиотек и перестройки уже существующих началось благодаря проводимым конференциям просвещения непосредственно в приходах.

Особая заслуга принадлежит конференции деятелей библиотек в феврале 1923 года, на которой и было создано Эстонское общество библиотекарей.

На этих конференциях просвещения А. Виллуп говорил о положении библиотек, пропагандировал образование новых библиотек и обществ библиотекарей. Часто он сам непосредственно принимал участие на местах в организации библиотек и библиотечной работы. После своей учебной поездки в Финляндию, в начале 1923 года, он написал основательный доклад, где имелись и конкретные предложения Министерству просвещения для улучшения положения массовых библиотек Эстонии.

К сожалению, ему не удалось внедрить все свои ценные предложения, так как его здоровье заметно ухудшилось и он скончался 25 ноября 1923 года.

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ЭСТОНИИ В ПЕРВОЕ ПОСЛЕВОЕННОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ (1944—1955)

Айле Мёлдре

Деятельность Государственного издательского центра ЭССР возобновилась осенью 1944 года. Началась работа в пяти государственных издательствах, которые действовали уже в

1940–1941 гг. "Poliitiline Kirjandus" (Политическая литература), "Pedagoogiline Kirjandus" (Педагогическая литература), "Teaduslik Kirjandus" (Научная литература), "Ilukirjandus ja Kunst" (Художественная литература), Ajalehtede Kirjastus (Издательство газет).

Управление книжного дела и система издательства были реорганизованы в ходе всесоюзной реформы в 1949 г. Государственный издательский центр ЭССР был ликвидирован. Взамен ему было создано, как и в других союзных республиках, Главное управление полиграфического производства, издательства и книжной торговли, которое работало до 1953 года, после чего управление книжным делом взяло на себя созданное Министерство культуры.

В 1949 все книжные издательства Эстонии были объединены в одно Эстонское государственное издательство, где издавались все виды и типы литературы, книги на самую разнообразную тематику. Такая всеохватывающая централизация притормозила развитие издания литературы, сделав работу издательств малогибкой и медленной. Прямое влияние на издательскую работу в целом оказала мрачная обстановка культа личности и тотальное идеологическое давление. Под прямой удар попали национальные науки, изданию национальной литературы уделялось недостаточное внимание. Доминировали переводы с русского языка. Характерным в данный период было издание книг в больших тиражах, но распространение литературы было ограниченным из-за малоинтересного содержания. Выход из ситуации искали в распространении литературы при помощи разных кампаний, часто и принудительной подпиской.

О НАЧАЛЬНЫХ ГОДАХ БИБЛИОТЕКИ АКАДЕМИИ НАУК ЭСТОНИИ

Хилья Вихалем

Решение об основании библиотеки было принято в 1946 году, но практическую деятельность библиотека начала только в феврале следующего года. Так родилась Центральная библиотека АН ЭССР. Её первое местонахождение было в доме на улице Сакала, 35 (архитектор дома Эдгар Куузик). В этом же здании находились и многие другие учреждения АН и оно называлось "Домом Академии наук".

Библиотека находилась в четырех комнатах на II и III этажах, общей площадью 165 м². Большой радостью было заполнение первого шкафа книгами — в основном это была новая немецкоязычная литература. К концу 1947 года в фонде библиотеки было уже 12 000 экз. и в штате библиотеки 12 работников. Первыми читателями стали работники Исторического музея (Музей был тогда в составе АН и находился в одном здании с библиотекой).

С февраля 1948 года библиотека стала получать всесоюзный платный обязательный экземпляр, а с апреля того же года открылся читальный зал, где действовала постоянная выставка новинок литературы.

В 1952 году АН ЭССР получила новое здание на бульваре Эстония, 7, где обосновались несколько институтов АН, а также Центральная библиотека АН. В хранилищах библиотеки помещалось только 1/3 фонда, 2/3 пришлось оставить в старом помещении, откуда кинги доставлялись по заявкам читателей раз в день. Нехватка помещений много лет мешала библиотеке нормально работать. В 1964 году мечта коллектива осуществилась: специально для библиотеки построили новое здание (теперь Рявала, 10). К сожалению, сократили общую площадь хранилища, мотивируя тем, что вскоре начинается строительство пристройки, но ее и до сих пор нет.

Новое здание осваивалось постепенно в течение 1964—1965 гг. Так как библиотека стремительно росла, а строительство пристройки так и не началось, то скоро опять возникла старая проблема — нехватка помещений. Из-за перегрузки в конструкциях помещения фондов появились трещины, и есть серьезная угроза, что в один день библиотека может рухнуть. В связи с этим часть книг эвакуирована в тот же самый зал АН, откуда они были превезены в 1964 году. Круг замкнулся. Три дома, три эпохи, каждая из которых — длиннее предыдущей. Будет ли еще четвертый дом? Вероятно нынешние большие перемены затронут и судьбу нашей библиотеки, но есть надежда, что библиотека все-таки выстоит.

МНЕ В ЖИЗНИ ПОСЧАСТЛИВИЛОСЬ

Эстонский книговед и исследователь родного края КИРА РОБЕРТ отметила в 1991 году свое 75-летие. К этому юбилею добавился еще один — 40 лет работы в библиотеке АН Эстонии. Все эти годы Кира Роберт работала в отделе Балтики и редких книг, который был создан на базе библиотеки Эстляндского литературного общества.

Непосредственно к юбилею Киры Роберт вышло из печати первое собрание статей “У каждой книги своя судьба”, где собраны ее публикации последних двадцать лет, а также представлена библиография ее работ. В статье данного сборника она вспоминает свои студенческие годы в Тартуском университете, о том, как она попала на работу в библиотеку Академии наук и свои трудовые годы в библиотеке, а также читателей и своих коллег.

О ВОЗМОЖНОСТИ И ПОТРЕБНОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА БИБЛИОТЕК, АРХИВОВ И МУЗЕЕВ

Вольдемар Миллер

Основные владельцы и хранители документов и рукописей — архивы, но такие же материалы собирают и хранят и музеи и библиотеки. Основными же собирателями и хранителями книг и других произведений печати являются библиотеки, но, в свою очередь, многие архивы и музеи имеют собственные, единственные в своем роде, библиотеки (включая собрания фотографий). Кроме того, многие научные учреждения и коллекционеры имеют личные библиотеки. Так как между ними нет сотрудничества, то из-за отсутствия координации в этой области страдают прежде всего потребители информации — исследователи и целая наука, культура и экономика. Страдают также и архивы, библиотеки и музеи. Так как ни у кого нет полного собрания было бы естественно, чтобы они могли помочь друг другу.

Если мы на самом деле хотим развивать свою науку, экономику и культуру (в том числе и политическую культуру) — нам необходимо координировать свою работу и создать центральный банк данных. В противном случае будет продолжаться бессмыс-

ленная расточительность интеллектуального труда и возможностей.

МАРЕТ ВЯЛЯОТС — БИБЛИОТЕКАРЬ И ПРЕПОДАВАТЕЛЬ

Айли Нормак

Марет Вяляотс стала дипломированным библиотекарем в 1956 году, после окончания Ленинградского библиотечного института.

В том же году она стала работать библиографом в Центральной библиотеке АН ЭССР. В 1965 году она стала заведующей отделом справочной библиографии и информации. Под ее руководством создавался справочный фонд библиотеки, внедрялась адресная информация, началось унифицирование отчетности и анализ организации труда библиотеки. В 1969 году М. Вяляотс стала заведующей научно-методического отдела.

Она впервые в Эстонии внедряла системный анализ в исследованиях технологических процессов библиотек. Под её руководством создавался кабинет библиотековедения в БАН Эстонии.

В 1970—1986 гг. Марет Вяляотс работала преподавателем кафедры библиотековедения и библиографии Таллиннского педагогического института. Она читала курсы информатики, зарубежной библиографии, фондов библиотеки, организации труда и методической работы библиотеки. М. Вяляотс автор нескольких учебных материалов. Она была руководителем 40 дипломных работ в 1967—1985 гг. Марет Вяляотс принимала участие в работе республиканской комиссии сводных каталогов, была председателем республиканской научно-методической комиссии. Она занималась исследованием эффективности труда научных библиотек, вопросами типизации библиотек, анализом периодических изданий.

В 1980 году Марет Вяляотс защитила кандидатскую диссертацию "Библиотечное обслуживание научных работников". В список ее публикаций вошло 32 наименования.

Преждевременная смерть весной 1986 года разлучила ее со

своими друзьями и учениками.

О ВЫСТАВКЕ СТАРОЙ ПРИКЛАДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И О КАТАЛОГЕ ВЫСТАВКИ

Анне Клаассен

В мае 1991 года Эстонское общество любителей книги организовало в помещении библиотеки АН Эстонии выставку "Прикладная книга — книга мудрости". На выставке представлена прикладная литература 1781—1917 гг. из частного собрания известного библиофила Валло Рауна.

Значение прикладной литературы в развитии эстонской экономики и культуры больше, чем принято считать. Кроме практической пользы в повседневных делах использование этих книг существенно повлияло и на развитие и укрепление навыков чтения вообще. Плохое внешнее состояние многих экспонатов — доказательство тому, что их много читали.

Обращение внимания именно на прикладную литературу было своевременным: в такой литературе и современный читатель найдет много поучительного.

Общество любителей книги выпустило и каталог выставки, но, к сожалению, при этом явно торопились. Не придерживались и правил библиографирования. Нельзя все-таки пренебрегать требованиями ГОСТа СССР, так как эти требования практически такие же, что и требования международного стандарта. Составители многих подобных изданий явно не знакомы с правилами библиографирования. Люди, которые постоянно не занимаются библиографированием, естественно не могут и не должны основательно знать все правила. В то же время нельзя выпускать в свет каталоги и т.п., где неправильно описаны печатные издания. Выход один — при составлении подобных изданий надо обращаться за консультацией к специалистам из крупных библиотек.

LÜHENDEID * ABBREVIATIONS * СОКРАЩЕНИЯ

BO	— bibliograafiaosakond	RR	— Rahvusraamatukogu
EBA	— Eesti Bibliograafia Asutus	RVA	— Raamatukogudevaheline Abonement
EII	— Eesti Infoinstituut	RVL	— Raamatukogudevaheline Laenutus
EKF	— Eesti Kommunikatiiv-formaat	s.	— säilik
EKM	— Eesti Kultuuriministerium	TA	— Teaduste Akadeemia
EKS	— Eesti Kirjanduse Selts	TPedI	— Tallinna Pedagoogiline Instituut
EKÜ	— Eestimaa Kirjanduse Ühing	TPedI R	— Tallinna Pedagoogilise Instituudi Raamatukogu
ELR	— Eesti Lasteraamatukogu	TRÜ	— Tartu Riiklik Ülikool
EMR	— Eesti Meditsiiniraamatukogu	TTÜR	— Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu
EPR	— Eesti Pedagoogikaraamatukogu	TÜ	— Tartu Ülikool
ERR	— Eesti Rahvusraamatukogu	TÜR	— Tartu Ülikooli Raamatukogu
ERM	— Eesti Rahva Muuseum	UNESCO	— United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ERÜ	— Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing	VTTR	— Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu
EÜS	— Eesti Üliõpilaste Selts	ÜR	— Ülikooli Raamatukogu
f.	— fond		*
IFLA	— International Federation of Library Associations and Institutions	АН	— Академии наук
k.	— kaart	ОБЭ	— Общество библиотечкарей Эстонии
KKI	— Keele ja Kirjanduse Instituut		
KM	— Kirjandusmuuseum		
KR	— Keskraamatukogu		
KS	— Karskusselts(ide)		
l.	— leht		
n.	— nimistu		
NRLA	— Nordic Research Librarians Association		
RBK	— raamatukogu- ja bibliograafiaklassifikatsioon		
RB kat.	— raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder		
RBO	— rahvusbibliograafia osakond		

AUTORID

- VIRVE ADAMSON — Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu
TOOMAS ETVERK — A/s "TEEK"
LINDA KASK — Eesti Rahvusraamatukogu
ARDA-MARIA KIRSEL — Eesti TA Raamatukogu
ANNE KLAASSEN — Eesti TA Raamatukogu
VOLDEMAR MILLER — Eesti Rahvusraamatukogu
AILE MÖLDRE — Tallinna Pedagoogikaülikool
AILI NORBERG — Tartu Ülikooli Raamatukogu
AILI NORMAK — Eesti TA Raamatukogu
ANNE PILIPENKO — Mädapea külaraamatukogu
EVI RANNAP — Tallinna Pedagoogikaülikool
REET RAUDE — Eesti TA Raamatukogu
ÜLLE REBO — Eesti TA Raamatukogu
TIIU REIMO — Eesti TA Raamatukogu
REET ROOSI — Eesti Lasteraamatukogu
ANNE VALMAS — Eesti TA Raamatukogu
HILJA VIHALEM — Eesti TA Raamatukogu

AUTHORS

- VIRVE ADAMSON — The Archive Library of the Literary Museum
- TOOMAS ETVERK — TEEK Ltd
- LINDA KASK — National Library of Estonia
- ARDA-MARIA KIRSEL — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- ANNE KLAASSEN — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- VOLDEMAR MILLER — National Library of Estonia
- AILE MÖLDRE — The Tallinn Teachers' Training University
- AILI NORBERG — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- ANNE PILIPENKO — Mädaepa Village Library
- EVI RANNAP — The Tallinn Teachers' Training University
- REET RAUDE — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- ÜLLE REBO — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- TIIU REIMO — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- REET ROOSI — The Estonian Children's Library
- ANNE VALMAS — The Library of the Est. Acad. of Sciences
- HILJA VIHALEM — The Library of the Est. Acad. of Sciences

АВТОРЫ

- ВИРВЕ АДАМСОН — Архивная библиотека
Литературного музея
- АННЕ ВАЛМАС — Библиотека АН Эстонии
- ХИЛЬЯ ВИХАЛЕМ — Библиотека АН Эстонии
- ЛИНДА КАСЬК — Национальная библиотека
Эстонии
- АРДА-МАРИЯ КИРСЕЛЬ — Библиотека АН Эстонии
- АННЕ КЛААССЕН — Библиотека АН Эстонии
- ВОЛЬДЕМАР МИЛЛЕР — Национальная библиотека
Эстонии
- АЙЛЕ МЁЛДРЕ — Таллинский педагогический
университет
- АЙЛИ НОРБЕРГ — Библиотека Тартуского
университета
- АЙЛИ НОРМАК — Библиотека АН Эстонии
- АННЕ ПИЛИПЕНКО — Мядапэаская сельская
библиотека
- ЭВИ РАНАП — Таллинский педагогический
университет
- РЭЭТ РАУДЕ — Библиотека АН Эстонии
- ЮЛЛЕ РЕБО — Библиотека АН Эстонии
- ТИЙУ РЕЙМО — Библиотека АН Эстонии
- РЭЭТ РООЗИ — Эстонская Детская библиотека
- ТООМАС ЭТВЕРК — Акционерное общество
“ТЕЭК”

SISUKORD * CONTENTS * ОГЛАВЛЕНИЕ

Eessõna	3
Preface	4
Предисловие	5
A. Norberg. Lugemise uurijate ümarlauaseminar Tallinnas	7
E. Rannap. Raamatukogud ja kultuur — IFLA 57. aastakonverents Moskvas	11
T. Etverk. Näitusest "Raamatukogutehnika-91"	15
Ü. Rebo. Balti raamatukoguhoidjate IV kongress	23
R. Roosi. Hõimutööst Eesti Lasteraamatukogus	31
A. Pilipenko. Kümme kuud Rakvere valla hõlma all	35
AJALOOLIST	
V. Adamson. Eesti ajakirjanduse sisu bibliograferimisest	38
R. Raude. Raamatukoguinstruktorite konkurs ja selle võitja August Villup	49
A. Möldre. Kirjastustegevus Eestis esimesel sõjajärgsel aastakümnel	57
MÄLESTUSI	
H. Vihalem. Eesti TA Raamatukogu algaastaist	64
JUUBILARE	
K. Robert. Mul on elus õnne olnud /T. Reimo/	73
F. Kauba 75	82
V. Miller. Raamatukogude, arhiivide ja muuseumide koostöö võimalustest ja vajadustest	84
R. Antik 90 /A. Valmas/	88
IN MEMORIAM	
L. Liblik. 11.9.1913—12.8.1991	90
A. Normak. Maret Väljaots – raamatukogutöötaja ja õppejõud	92
ARVUSTUSI	
A.-M. Kirsal. Kõitev raamat ühest elutööst	99
A. Klaassen. Vanemast tarbekirjandusest, ka bibliograafi mäta otsast vaadatuna	102
ERÜ KROONIKAT /L. Kask/	105
SUMMARIES	
A. Norberg. The Round Table on Research in Reading in Tallinn	113
E. Rannap. Libraries and Culture — the 57th IFLA Annual Conference in Moscow	114
T. Etverk. Exhibition "Bibliotekhnika-91"	114
Ü. Rebo. The Fourth Congress of Baltic Librarians	115
R. Roosi. The Estonian Children's Library and Kindred Peoples	116
A. Pilipenko. Ten Months as the Constituent of Rakvere Village Community	116
A. Möldre. Publishing in Estonia During the First After-War Decade (1944—1955)	117

H. Vihalem. Reflecting on the Past: Origins of the Library of the Estonian Academy of Sciences	117
V. Miller. Cooperation among Libraries, Archives and Museums	118
A. Normak. Maret Väljaots — Librarian and Lecturer	118
ZUSAMMENFASSUNGEN	
V. Adamson. Über die inhaltliche Erschliessung Estnischer Periodica	120
R. Raude. Der Wettbewerb der Bibliotheksleiter und dessen Gewinner August Villup	120
K. Robert. Ich habe in meinem Leben Glück gehabt /T. Reimo/	121
A. Klaassen. Über die Ausstellung der älteren angewandten Literatur und deren Katalog 121	
РЕЗЮМЕ	
A. Норберг. Семинар круглого стола в Таллинне по исследованию чтения	123
Э. Раннап. Библиотеки и культура, 57 конференция ИФЛА в Москве	123
T. Этverk. О выставке "Библиотехника 91"	124
Ю. Ребо. IV конференция библиотекарей Прибалтики	125
P. Роози. Эстонская детская библиотека и родственные народы ...	126
A. Пилипенко. Десять месяцев под покровительством волости Раквере	126
V. Адамсон. О библиографировании содержания эстонской периодической печати	127
P. Рауде. Аугуст Виллуп — победитель конкурса библиотечных инструкторов	128
A. Мёддре. Издательская деятельность в Эстонии в первое послевоенное десятилетие	128
X. Вихалем. О начальных годах Библиотеки Академии наук Эстонии	129
K. Роберт. Мне в жизни посчастливилось /T. Реймо/	131
V. Миллер. О возможности и потребности сотрудничества библиотек, архивов и музеев	131
A. Normak. Maret Väljaots — библиотекарь и преподава- тель	132
A. Клаассен. О выставки старой прикладной книги и о каталоге выставки	133
Lühendid * Abbreviations * Сокращения	134
Autorid	136
Authors	137
Авторы	138

Tartu Ülikooli Raamatukogu kultuuriüritused 1992

- Veebruar Karl Ernst von Baer 200 aastat sünnist 1792—1992 — näitus, s. 28. veebruar
-
- Märts Juri Lotman 70 a. sünnist, kirjandusteadlane, Tartu Ülikooli õppejõud, Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik. S. 28. veebruar 1922. a.
Juri Lotmani sünnipäevale pühendatud seminari raames näitus raamatukogus
-
- Mai-juuni 190 aastat ülikooli raamatukogu — asut. 1802. a. — konverents, näitus
-
- Mai Filoloogia teaduskonna päev — 23. mail konverents.
Konverentsi raames näitus raamatukogus — Filoloogia teaduskonna õppejõudude tööd.
-
- Mai Andrus Saareste 100 a. sünnist — eesti keeleteadlane — näitus s. 18. juuni 1892. a.
-
- September Georg Friedrich Parrot 225. a. sünnist — Tartu Ülikooli professor ja rektor. S. 5. juuli 1767. a. — näitus.
-
- September Teodor Lippmaa 100 a. sünnist — Tartu Ülikooli õppejõud, Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik. S. 17. november 1892. a.
3.—7. septembrini Tartus ja Tallinnas Teodor Lippmaa 100. sünniaastapäevale pühendatud rahvusvaheline sümposion. Sümposiooni raames näitus raamatukogus.
-
- Oktoober Marina Tsvetajeva 100 a. sünnist — vene luuletaja — näitus, s. 8. oktoober 1892. a.

KUNSTINÄITUSED

Märts	Piret Veski tekstiilid ja keraamika
Aprill	Anneli Kaasiku akvarellid
Mai	Naima Neidre graafika
November	Tartu Kunstiühingu maalistuudio

Tartu Ülikooli Raamatukogus saab kasutada

laserkettal andmebaasi HELECON,

mis sisaldab 4 peamist Euroopas koostatud majanduslase bibliograafilise informatsiooni andmebaasi.

Otsinguid saab teha nii võtmesõnade kui ainevaldkondade järgi.

Samal CD-ROM kettal sisaldub ka

andmebaas BISSE,

mis sisaldab ärialast infot Euroopa maade kohta.

USA Kongressi Raamatukogu kataloogi CD-andmebaasina.

Bibliograafilised kirjed üle 4 miljoni raamatu, seeria-
väljaande, kaardi, helisalvestise, noodi jm. kohta.

Infootsingud 19 tunnuse ja nende kombinatsioonide järgi

Lähem teave raamatukogu
INFOOSAKONNAST,
ruum 265-267, tel. 3 24 67

EESTI RAAMATUÜHINGUS
(TALLINN, NARVA MNT. 5) ON
PRAEGU VEEL MÜÜGIL
AASTAIL 1989—1991 VÄLJA-
ANTUD FAKSIIMILETRÜKID
JÄRGMISTEST RAAMATUTEST:

- * Fr. Puksov. Kirja- ja raamatu-ajalugu. Bibliograafia. Raamatukogude ajalugu. 1926. 36 lk.
- * Kuidas põllumees rikkaks saab. Kaks kõnet, Pärnu põllumeeste seltsis pidanud C. R. Jakobson. Trt., 1874. 48 lk.
- * Suur-Töll. Trt.; Tln., 1940.
- * Miki-Hiire ABD. Tln., 1937.
- * I. Truupõld. Kuidas jõuluvana leidis endale ameti. Trt., 1937.
- * Aug. Hanko. Jaan Poska. Tln., 1938. 40 lk.
- * Aug. Hanko. Leitnant Julius Kuperjanov. Tln., 1936.
- * K. A. Hindrey. Kindral Ernst Pödder. Tln., 1935. 48 lk.
- * Joh. Kaup. Kaptan Anton Irv. Tln., 1936. 48 lk.

Eesti TA Raamatukogul on 1991. a. ilmunud:

- **KYRAROBERT. RAAMATUTEL ON OMA SAATUS:** Kirjutisi aastaist 1969—1990. 194 lk.
Valimik uurimusi Tallinna trükinduse ajaloost, vanemate raamatukogude kujunemisest, eestikeelse trükisõna minevikust.
- **EESTI TEADUSTE AKADEEMIA RAAMATUKOGU = THE LIBRARY OF THE ESTONIAN ACADEMY OF SCIENCES.** 48 lk.
Teatmik must-valgete ja värviliste fotodega. Trükitud Helsingis.
- **JOOSEP SAAT:** Personaalnimestik. 129 lk.
Nõukogude-aegse ajaloolase tööd on üheks allikaks Eestis toimunu mõistmisel.
- **AUGUST MÄLK:** Personaalnimestik. 193 lk.
Hõlmab peale A. Mälgu ulatusliku loomingu ka tema teoste ja teatrietenduste arvustusi.
- **ROOTSLASED EESTIS AASTANI 1944 = SVENSKARNA I ESTLAND FRAM TILL ÅR 1944:** Näitus Eesti TA Raamatukogus 2. — 31. 12. 1991, Uppsala Ülikooli Raamatukogus 3. — 28. 2. 1992. 64 lk.
Annoteeritud kataloogile on lisatud kirjutis Eestimaa rootslaste ajaloost. Rootsi ja eesti keeles. Trükitud Uppsalas.

TARi teadusajaloolises isikubibliograafiade sarjas on varem avaldatud nimestikud:

KARL ORVIKU, EDUARD PÄLL, HARALD HABERMAN, ARNOLD VEIMER, AKSEL KIPPER, JOHAN EICHFELD, EERIK KUMARI, HARALD KERES, ARTUR VASSAR, VIKTOR MAAMÄGI, HANS KRÜUS, NIKOLAI ALUMÄE, HARRI MOORA.

Välisperioodikas avaldatud ESTONICA ja SOOME-UGRI alastest kirjutistest on ilmunud annoteeritud aastanimestikud 1972.—1989. aasta kohta.

Näitusekataloogidest on saadaval veel:

- * 350 AASTAT TRÜKIKUNSTI TALLINNAS. 1988. 207 lk. Lederinköites, rikkalikult illustreeritud.
- * MÄLESTUSTERAAMATUID VÄLISEESTLASTELT. 1989. 30 lk.
- * LÄTI JA LEEDU KIRJANDUST EESTI KEELES 1918—1940. 1990. 29 lk.

Väljaandeid saab osta raamatukogu kirjastusosakonnast
Rävala pst. 10, tuba 326, tel. 45 45 76.

TALLINNA
TEHNIKAÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Pakub oma väljaandeid

RAAMATUKOGU JA LUGEJA

1989 75 LK.

SISU: TTÜ ÜLIÖPILANE LUGEJANA (T. KAMDROŃ)
BIBLIOGRAAFIATEADMISTE LEVIKUT
MÕJUSTAVAIST TEGUREIST (I. KAASIK)
SÜSTEEMKÄSITLUS RAAMATUKOGUS (A. TALTS)

TTÜR AJALOOST

LUGEJATEENINDUS

1986 106 LK.

**LUGEJATEENINDUS JA
TÖÖKORRALDUS**

1989 71 LK.

Huvilistel Pöörduda: EE0100 Tallinn Lai 5

Tel.: 44 23 35 TEADUSSEKRETÄR S. RINGO

Tel.: 44 03 46 RAAMATUKOGUNDUSE KABINET

Handwritten signature in black ink on a dark grey background. The signature is highly stylized and cursive, appearing to read "S. J. [unclear]".